1687—1711-ig csendesebb, de azért nehéz idők következnek. Az országszerte felhangzó panasz, jaj és békételenség Zemplénben s ÉK-n már-már lázongásszerű. Lengyelország felől várják igen sokan a felszabadulást. II. Rákóczi Ferencz standárjai meg is jelennek. A város csakhamar belejut a kuruczvilág forgatagába. Már 1703-ban megjelennek Luby György kurucz-hadnagy csapatjai. Akkor még De Wilson 17 hónapon át állja az ostromot, míg az augusztusban megindított békealku deczember 4-én meg nem nyitja a kapukat Forgách Simon előtt. Ez a hosszú idő sok nyomorúságnak tanuja. A vármegye, hogy a zsoldosokat elláthassa, 4000 frtot kér kölcsön a várostól, de mivel ennek pénztára üres, a városi tanács a csatornák, sörfőző üstök és sírboltok érczéből veret bloquadalis pénzt. A fejedelem azt utóbb váltja be. 1706-ban a felvidéken nyüzsgő cs. hadak elől sok nemes menekül a városfalak közé. 1708-tól a polturával gyűlik meg a lakosság baja, 1710 végén a pestis irtja ki annak jó egyharmadát (2340). Pár nap mulva (decz. 9.) el kell fogadnia a capitulatio feltételeit.[1]

VII. 1711—1848-ig a béke napjai a város lassú hanyatlásának útmutatói. A kiürült polgári házakba új elem: többnyire tótok, lengyelek költözködnek, a kiknek számát a zsoldos seregek szaporítják. A plébániai anyakönyvek szerint igazi szaporodás az utóbbiak közt mutatkozik: 1710-ben 88, 1711-ben 88, 1712-ben 61 a katonai esketés. A születések nagyobb része is a katonai családokra esik. Magyar temploma nincs a városnak, mintha szükség sem volna rá . . . Az ipar és kereskedés válságokon megy keresztül, végre egészben elcsenevész. Az 1848/9-iki szabadságharcz már a szegénység útján találja Eperjest, melynek lakói közől a nemzeti érzés többnyire a nemesség s néhány intelligens család otthonába szorul. Vagy száz éven keresztül a városi

[1] II. XV. szakasz.

jegyzőkönyveknek — a belső vergődések rajzán túl — nincs történeti anyaguk, mialatt künn a nemesi élet erős kapcsolatokat keres és talál az országszerte megnyilatkozó nemzeti törekvésekkel. Végre is a XIX. század negyvenes éveiben erősebb tért sikerül az utóbbinak a városi közügyek irányításában elfoglalnia. 1843-ban szervezik — az ő befolyása alapján — a nemzeti polgárőrséget Szirmay Zsigmond gróf főparancsnokságával. Ennek tisztikara: őrségparancsnok-kapitány, 2 czimzetes kapitány; alattuk a jobb században: a kapitány, alkapitány, fő- és alhelyettes, számfeletti tiszt, a bal században is ugyanily tisztek állanak. Végül van 1—1 auditor-főhelyettes, helyettes adjutáns, sebész és zászlós. 1848-ban Csáky Sándor gróffal nemzeti őrsereg alakul, melynek szabályzatát a vármegye dolgozza ki. Lépésről-lépésre nő a nemesség befolyása a közügyekben, a minek a május 25-iki viharos tisztújítás is tanuja. A képviseletnek több tagja — a nemzetiségiek — makacsul nem akarják elfogadni a megválasztást s csak a kényszerítésnek engednek. A régi német polgár egyáltalában nem lelkesedik s duzzogva látja, hogy a hazafias nemesség a v. tanácsból és a képviseletből kiszorítja. Visszatetszik neki az is, hogy nemcsak magyar (itt-ott, Balzam Emil tiszt. aljegyző irásában) a jegyzőkönyv, de a megszokott czimzések (okos, értelmes, vitézlő, gróf stb.) is kimaradnak belőle. A nemzetőrök pedig fegyelmi szabályokat kapnak; őrhadi törvényszék ítél (birtokon belül) felettök, melytől a városi tanácshoz történhetik feljebbezés; hetenkint kétszer a tiszti ügyész a tanács előtt fogja perbe a kihágókat. S Duschek Ferdinánd nemzetőr-századost, a ki Jellasichot dicsőíti, mindjárt elsőnek tényleg törvény elé állítják. Azután Pulszky Sándor nemzetőr-parancsnok rendelkezik, hogy a kötelezettségtől senki se legyen felmenthető s a gyenge testű legalább éjjel őrködjék a közjó felett. Majd aug. 22-én népgyűlést hoznak össze a lelkes magyarok, hogy a haza megmentésére önkénteseket toborozzanak s pénzt gyűjtsenek.

Husz önkéntes akad, a kiknek felszerelése fejenkint 89·55 rfrtba kerül. Honvéd-újoncz, bár csak 32-t kiván a miniszterelnök, kettős számmal jelentkezik. S a város 800 szuronyos puskát, 6 ágyút és ruházatot rendel, természetesen kölcsönpénzeken (7500 frt) s a középületeken nemzetire változtattatja a fekete-sárga szint. Október végén 150 nemzetőr Trencsén felé, november végén pedig a gácsországi határra indul el. Decz. 7-től kezdve a városi tanács állandóan kénytelen már ülésezni s a honvédelmi ügyek intézésére az Állandó Középponti Választmányba 2 tagot küldeni. Eperjes ezután a cs. hadsereggel szemben fontos védelmi pont. Lepecsételik az árvatár ékszereit; a lovakat szekerekbe fogva tartják; Farkassányi Sámuel kormánybiztos a zabot a vízbe akarja hányatni az ellenség elől, de a hatóság megtérítés feltételével a lakosság közt osztatja szét; parancs érkezik, hogy a város négy hídját a magyar sereg bevonulása után fel kell égetni; a pertári iratokat a levéltárba rejtik. Másnap megy végbe a város emlékirataiban épúgy örökké emlékezetes, mint aggodalomkeltő jelenet, hogy t. i. sok nemzetőr berohan a tanácsterembe s tiltakozik az ellen, hogy a hadparancsnokok 2 óra mulva a kassai táborba akarják vezetni őket, holott csak a helybeli rend fenntartására kötelesek. A városi hatóság tehetetlenül áll, a mikor Irányi Dániel lép közbe, hazafiatlansággal vádolja annak tagjait s kijelenti, hogy ha az őrség félóra alatt el nem indul, hadi törvényszék elé állíttatja mindnyájokat. Ezek «borzalommal várják az események fejlődését». Csakugyan jönnek a kormánybiztos szuronyos katonái s hadifogságra viszik őket.

«Ez a nap — irja Mauks Norbert főjegyző — a késő utókornak is üdvös például szolgáland, miképp az *erőszakolt átalakulás* az ártatlanokat is dúsan vendégli a nyomor és kétségbeesés keserű gyümöltsével». Deczember 9-én délután $2^1/_2$ órakor 30 cs. tiszt áll már a vármegyeháza előtt, kiknek vezetője az alispánt keresi. Podhorányi polgármester ép akkor

hajtat a városháza felé, de 3 katona az útjába áll s a vármegyeházára rendeli. Magához veszi a birót és Requinyi tanácsost s együtt veszik át az adjutánstól a parancsot, hogy estig 4000 kenyeret s 500 rész zabot, szénát és szalmát kell szolgáltatniok. A polgármester a kormánybiztos tilalmával védekezik, de kijelenti, hogy a hazafias érzése sem engedi a parancs teljesítését. A válasz az, hogy vonakodása esetére főbe lövik. Péchy Konstant cs. százados kezességére bocsátják el intézkedés czéljából, de egyúttal azzal a meghagyással, hogy ha egy lövés történik a városban, az életével felel. Másnap Schlick főgenerális 3 nap alatt 36,000 kenyeret, 12,000 porczió zabot és 3000 porczió szénát követel s abból egyharmadrészt a városra vet ki; továbbá 48 órán belül az összes fegyvereknek beszolgáltatását rendeli s a katonai laktanyában egy századot szállásoltat el. Ezután egyre-másra következnek a katonai intézkedések: a városházán a fehér zászló kitűzése s Schlick proclamatiója dobszó mellett, melynek 5. pontja felfüggeszti a sajtószabadságot, a 6. p. eltiltja a klubbokat és politikai összejöveteleket, a 7. p. pedig eltörli a m. kormány hirdette rögtönitélő-bíróságot. Végül 15-én olvassa a tanács a trónváltozásra vonatkozó iratot s 17-én «Te Deum»-ot tartat, este pedig kivilágittatja az ablakokat.

VIII. A branyiszkói győzelem s a magyarság bevonulása febr. 6-án a legnagyobb zavarba a város tanácsát ejti. A polgármester és több tisztviselő láthatatlanná teszi magát. Zach Ferencz, a tót nemzeti felkelők alparancsnoka azonfelül jelenti, hogy a polgárok elpártolásra csábítják az embereit. A bonyolult helyzetbe Luzsénszky báró hoz világosságot május 7-én, mikor népgyűlésben, mint a Független és Önálló Magyarország Felelős Kormányától kinevezett kormánybiztos mutatkozik be s az összes városi tisztviselőket leteszi. A képviselet is új 67 taggal alakul meg. A következő napon a debreczeni országgyűlési határozatot egy szívvel-lélekkel fogadja a lakosság, majd az egész közgyűlés tisztelegni megy

Luzsénszkyhez, kit képviselővé választott a nép, továbbá Jakobovics József vármegyei teljes hatalmú kormánybiztoshoz és Dembinszky Henrik altábornagyhoz. Határozattá válik ezután, hogy a város címéből a «sz. kir.» elhagyandó; a bőrkészlet kivitelét eltiltják; az ellenséggel eltünt polgárokat összeírják; 126 ujonczot állítanak; s több tisztviselőt és képviselőt, a kik hanyagul végzik dolgaikat, megintenek.

A magyarság öröme azonban nem tart sokáig. A cs. had közeledése szétriasztja a hazafias törvényhatóságot: jun. 24-én már Semsey Albert, Sáros vármegye kinevezett elnöke nyitja meg a tanácskozó ülést, melynek határozatai azonnal megváltoztatják a viszonyokat. Jelzik ott mindenek előtt, hogy a «lázadók» magokkal vitték a pénz- és levéltárak kulcsait, az összes számadásokat és az árva-pénzeket; az üres pénztár részére kölcsönről kell gondoskodni. Egyéb utasítások, hogy az orosz katonaság ellátása a vármegye és városok kötelessége lesz, ha pedig ez kivonul, ugyancsak a cs. katonaságé; az orosz katonaság betegei részére nagyszerű kórház készül; a Kossuth-bankók kártalanítás nélkül 48 óra alatt beszolgáltatandók a ker. táblához; a polgárság fegyvereit hasonlókép 48 órán belül szedik be. Majd a városi ügyek rendezésére kerül a sor: a jun. 30-án kinevezett tanács élére a régi polgármester, Podhorányi Károly kerül; rögtönítélő bizottságot szerveznek; a hadi pénztári tartozásokat karhatalommal hajtják be; politikai foglyokkal töltik meg — részben szepesiekkel is — az ev. kollégium oratoriumát, a kir. táblát és a középületeket. A jul. 18-iki jegyzőkönyv is visszaiktatja a «vitézlő» czimzést. Aug. 11-én Eperjes tanácsa folyamodást intéz az uralkodóhoz és Géringer báróhoz, a melyben «érdemeire» és szomorú sorsára hivatkozva kéri közintézeteinek meghagyását s az ev kollégium helyett egy kath. főiskola szervezését; a jegyző pedig — ismét Mauks Norbert — súlyos retorzió gondolatával írja újra latin irásában: «concivitati tantopere exosa reddita Lingua Hungarica — nuspiam deservitura».

S kezdetét veszi a német világ, mely legelsőbben a megyefőnöknél való jelentkezésre kötelez minden volt «forradalmi lázadót»; beszedi a nemzeti jelvényeket, forradalmi kiáltványokat, karrikaturákat, a közismert alakok képeit, főleg pedig Kossuth Lajosét; majd Szirmay Sándor gróf ker. főbiztos börtönre vetteti a gyanusakat; viszont Schmidt Venczel 186 polgártársával rendkivüli tanácsülésben bizonyítványt állíttat ki az iránt, hogy «turma civica»-ként a Schlick tábornok seregében igazolták a császárhoz való hűségöket. S újra felhangzik Eperjesen okt. 14-én a cs. hadsereg győzelme után a «Te Deum», s a kivilágítás bizonysága annak, hogy megtisztult már a város a lázadó elemektől.

B) *Bártfa.*

I. Róbert Károly 1312-iki levele «Széphely»-nek nevezi azt a bájos fekvésű, dús vadállományú őserdővel borított, üde vizű és levegőjű földet, melyen rövid pár évtized alatt Bártfa, középkori sz. kir. városaink egyik legfontosabbika, alakult ki. E század végeig teljesen kidomborodik a politikai és közjogi jelentősége, ipari és kereskedelmi tevékenysége. Erődítése kiépült, szabályozása végbement, régi Sz.-Egyed-temploma stilszerűleg átalakult. A saját rendelkezési és bíráskodási joga korlátlan; magánjogi, rendőri és bűnfenyítő ügyekben a polgár maga választotta bíróságnak van alávetve. A város közvetetlenül a királyától függ, csak ő szállhatja meg a kíséretével és hadaival, s a polgárok kizárólag az ő zászlói alatt tartoznak harczba szállni. A teljes tulajdonjog s ezen a czímen a nemesi jószágok birtoklásának a joga az övék. Belső jogviszonyaikat jogilag közvetetlenül érvényes helyhatósági szabályok irányítják s hatáskörükbe tartozik a testületi (czéh-) szabályok alkotása. A tanács már 1352-ben használja Sz.-Egyed képével jelzett nagy pecsétjét, mely annak bizonysága, hogy a város virágzó kereskedelmének támoga-

tására a király a védőszent napjától keltezi a két hétig engedélyezett vámmentességi jogot. A lengyel szomszédság szinte egy időben csatlakozik a kiváltsághoz, a mennyiben (1360., 1388.) egész Czechowig menti fel a várost a vámfizetés kötelezettségétől, bár a csempészett árút ezután is az ó-sandeczi apáczák javára foglalja le. Az 1365. évben nyert pallosjog s az 1376-ban adott «szabad királyi város»-i kiváltság, mely Budával és Kassával emeli egy sorba, már a város előkelő voltának bizonyítékai.

Ez az első fényes korszak rövid. A jólét már 1380-ban sok irigyet von Bártfa köré. Hol a lengyel és morva hadakkal támad viszálykodása, hol az országhatár felszaporodott rablói s kóbor hadak ellen védekezik. De talán ezeknél is súlyosabb terhekként nehezednek rá a királyok hadi sarczai. A XV. század változásokkal teli. Zsigmond király, a ki örökös pénzzavarban van, ad ugyan a megfogyatkozott lakosság pótlására 1403-, 1420-ban telepítési engedélyt neki; 1419-ben Berzeviczy tárnoknak és Rozgonyi sárosi ispánnak adja ki rendeletül, hogy a város arany- és ezüstbányáit a rablók ellen védjék meg s az eddigi kir. várat is a lakosság gondjaira bízza, mindazáltal kemény adókat róv ki rája, sőt a szepesi városokkal együtt elzálogosítja. Ugyanez a sors egyébiránt Mátyás alatt is utóléri, a kinek magának hasonlókép nagyok a háborús költségei, különösen pedig velök egy érdek foglalkoztatja a Giskra-féle mozgalmak idején.

A czéhtagok állandó polgári őrsége, valamint a zsoldos had szinte szakadatlanul talpon áll e század második felében. Természetesen a bástyatornyok védelme miatt ágyúkkal, fegyverzettel jól el van látva.[1] A városnak híresek az ágyúmes-

[1] Ágyúöntő mesterei közül 1432-ben Bogner Fülöp 20 frtot, 1433-ban 500 nyílért 20 frtot kap. 1429-től készíttet a tanács puskákat és ágyúkat; a puskaművesei ekkor egyszerre 4000 dénárt, az ágyúöntők 1018 dénárt kapnak Bártfai Fülöp és István rézöntők 6—7 frtjával sok puskát készítenek. Az aczél mázsája ekkor 10 ar. frt, a rézé 1432-ben 25 frt. 1432-ben nagy ágyú készül 16·5

terei és puskaművesei. Mátyás többször rendeli amazokat Budára. 1459-ben Hedrehwaray (Héderváry) Imre és Zudar Jakab levélben hívják meg «Circumspectus vir Johann Bombardiste De Prioscya»-t, a ki Bártfán tartózkodik, hogy siessen az ónodi táborba, mivel a királynak szüksége van reá. 1484-ben ismét két ágyúmestert küld szolgákkal és felszereléssel a városi tanács. De a király máskülömben is felhasználja a város fegyvereit: 1458-ban Szegedről védelmezteti meg velök a Berzevicze-kastélyt, majd 1461-ben Sáros-vár, 1462-ben pedig a felső vármegyéket fosztogató rablók ellen rendeli ki a katonáit. Az utóbbi esetben 100 lovasa és 100 gyalogja vonul ki.

Nemcsak kézen volt ez a városi katonaság, de szigorú fegyelem alatt is állott. Ép Mátyás korából való az a zsoldosszabályzat, mely okiratemléknek is ritka, de a tanács kemény fegyelemtartásáról is tanúskodik. Néhány pontja a következő:

«1. A ki a zsoldosok közül a hadnagyát vagy tizedesét szóval vagy tettel megsérti, a fejével lakol.

2. Ha a zsoldos a társát fegyverrel támadja meg, a fejét veszti; ha haragjában ránt fegyvert reá, de nem sérti meg, a keze vesztésével bűnhődik.

3. A ki a szegény embertől erőszakkal veszi el az élel-

mázsa rézből. Márton mester 1435-ben ágyúöntésért 19·5 ar. frtot kap. A város 1432-től fogva állandóan fizetett ágyúöntőt és puskaművest tart, ki a közbiztonságról gondoskodjék, a fegyvereket rendben tartsa s az ágyúkat az ellenség ellen kezelje. Fülöp mester fizetése 100 frt és 20 köl élés, s ha a városnak is dolgozik, mázsaszámra fizetik. 1438-ban Márton, 1439-ben István és Gáspár az ágyús mesterek. Az első évenkint két mázsából önt új kézi puskákat, két mázsa puskaport, István pedig ezek felét önti. Rezet és salétromot a puskaporhoz Lőcse szolgáltat. Mivel a város 1433-ban tart a huszitáktól, fizetett kémei is vannak. Ugyanekkor hadi szabályzat készül, mely szerint a polgárság folyton köteles a fegyvergyakorlatra s veszély idején a várat az őrség nem hagyhatja el. 1437-ben Rawer Miklós és Priswiczer János polgárok, a kik Krakóban halált és vagyonvesztést érdemeltek ki, azzal nyernek bocsánatot, hogy a várfalak építéséhez amaz 300, emez 200 szekér követ szállít.

met, annak az orrába — kegyelem nélkül — disznósertét dugjanak s nyilvánosan vezessék körül a seregben.

4. Fejvesztés terhével tilos templomból, papok és nemesek házából vagy a saját szállásadójuktól bármit eltulajdonítani.

5. Ugyancsak a fejét veszti az, a ki asszonyt vagy leányt erőszakkal vagy illetlen szóval és tettel bántalmaz.»

Csak ilyen jól szervezett haderővel bír a város otthon is rendet tartani, meg a cseh rablókkal szemben félelmes ellenfél gyanánt megállani. Az elfogott rablókat irgalom nélkül felkötteti, a mi azután a visszatorlás sokszoros tervezgetését idézi fel. A csehek fenyegetéseinek emléke egy német s egy cseh-tót nyelvű levél. Amazt Axamit rablóvezér, emezt a husziták küldik. Mindkettő suba alól való ijesztgetés. Az utóbbi ráadásul függelékben illusztrálja is a fenyegető szavakat: kezdetleges rajzú kard-, puska-, kaloda- és vessző-rajzokkal, továbbá egy lefejezett törzs s három akasztott ember képével, hat kiégetett lyukkal, a melyek mindegyike egy-egy lerombolt vár nevét viseli, végül spárgával odakötött vesszőcsomóval.

Mátyás király már 1461-ben mond köszönetet a város támogatásaiért: «que — pro defensione adomne posse fecistis». Többször meglátogatja s olyankor, mint az ő díszes czímerével ellátott oratoriumi szék igazolja, részt vesz a parochialis templom isteni tiszteletén. Egyidejűleg védi a városból keltezett levelében a városi vászon- és lenszövés meg fehérítés régi kiváltságát Eperjes ellenében, a melyet 2000 frt birsággal büntet meg. Ha messze földön jár, akkor is rágondol: 1460-ban Bártfai Balázszsal iratja meg, hogy Dán vajdának a fejét vétette s Szilágyi Mihálylyal megbékélt. De akkor is felkeresi őket az írásával, ha pénzre szorul. Tudja, hogy bizton számíthat áldozatkészségökre. Ezrekre megy a sok arany, a mit a polgárok utána küldenek hol a Sz. korona kiváltására, hol Frigyes és mások hadai ellenében. A viszon-

zás azonban nem marad el: a többi közt a Zudarok hét faluja.

II. A nagy király halála Bártfát is sokféle zaklatásba bonyolítja. Albert és Ulászló verseng a támogatásáért, majd meg a török háború követel új áldozatokat. Ezek daczára a XVI. századdal a legfényesebb korszakába lép át. Anyagi és szellemi tekintetben oly gazdag, hogy az ország határain messze túlhat a híre. Ekkor épül a páratlan székháza s bővül ki plébániai temploma; belőle indul ki hódító útra a reformáczió; iskolái a legelőkelőbb fiatalságot vonzzák magukhoz, s három könyvnyomtató-intézet viszi országgá műveltségének emlékezetét. Még a következő évszázad csapásai sem bírják megdönteni az erejét.

A XVI—XVII. századbeli török uralom idején Bártfa hadászati tekintély, s ugyanakkor tűnik ki diplomácziai ügyessége a tanácsnak, mely benn rendet tart, künn pedig barátokat s pártfogókat talál. Merse István sárosvármegyei kapitány többször, így 1551-ben értesíti a Lippán, Szegeden, Erdélyben történt dolgokról s hogy «az barathot az Espanyorok harmad magawaly lottyk megy es meg eltyk — — az gwlesnek ellotte egy napaly; Eyth ty k: bizonaly hybeth ... Estys jrhatom ty k: hogy most jth besten es hatwanba az bwday bassa errossen czinaltath kasokath es laytoryakath: az Immar nem twgok mely felle akar menny.»[1]

A XVII. század szomorúan köszönt be s utóbb is szaporán hoz csapásokat. 1600-ban a pestis 2000 lakosát ragadja el, 1645-ben újra 2400-at, 1679-ben pedig 3000-et. S 1686-ban az egész város és a főtemplom tűzvész martaléka lesz. Mégis a régi ereje teljében mutatkozik s mindenek fölött magyar város, a mely csak a belső ügyekben — a lakosság kedvéért — használja a német és latin nyelveket. Bocskay Istvánnal, kinek nyomban felajánlja szolgálatait, igen

[1] Eger alá.

jó viszonyba lép. Tőle kapja új szabadság-levelét, mely teljes vallásszabadságot, személy- s vagyonbiztonságot és védelmet igér, valamint (1604.) a fuvarosai számára, kik a tályai borait szállítják, oltalomlevelét. Három év mulva éri a megtisztelés, hogy már a XV. században gyakorolt képviseltetési jogát az ország törvénybe iktatja; azután 1637-ben, hogy fényes küldöttség hozza hírül III. Ferdinand király megválasztását; 1666-ban, hogy I. Rákóczi Ferenczet a menyegzője alkalmával fényesen megvendégelheti s az arának arany serleggel kedveskedhetik. S jönnek hozzá Wesselényi Ferencz hírközlő levelei Szendrő erősítéséről, a Beszkideken áttörő kozák és tatár seregről s egy sereg, jóízű magyarsággal megírt magánlevél, a melyek virágzó iparát és kereskedését emlegetik.

A Thököli-korszakhoz Bártfát sem kellemes emlékek fűzik. 1683-ban a tanács csak repraesentationalis költségre 1096 frt 44 dénárt fordít, a miből körte-serlegre 180 frt, vadra és halra 11 frt 96 d., lószerszámra 100 frt megy; azonfelül van az à 4 frt 50 d. értékű 100 arany ajándék, mely «Ő nagysága» nevére szól. Ez az összeg ráadás az öt év előtti csapásra, a mikor Thököli kapitánya, Kapossy János elfoglalta a várost s Winter József bírót, a ki az uralkodóhoz hű maradt, Erdélybe száműzte, majd 8000 frt váltságdíj lefizetése után bocsátotta vissza. Winter[1] különben 1679-ben is védi a várost Józsa István és Petneházy Dávid ellen, míg egy golyótól találva el nem esik. Petneházy az ostrom után 6000 frt sarczot követel, majd mivel a város ellenszegül, lángba borítja a külvárosokat, a minek a belső város is nagyrészben áldozatul esik. 1684 április 9-én Heister pusztítja az alvárost, szept. 23-tól pedig Schultz, ki miután az ágyúival sok kárt okozott úgy, hogy a főtemplom boltozata is be-

[1] Emlékét a Fröhlich-kertben egy oszlop s a csapat zászlajára festett arczképe őrzi.

szakadt, megveszi Bártfát s 2000 aranynyal s 1000 tallérral sarczolja meg a lakosokat. Heidenreich bírónak és több polgárnak, a kik a fizetés ellen nyilatkoznak, börtön a sorsa. A Caraffa-időket szerencsésen elkerüli Bártfa, a mennyiben 1686- és 1687-ben 180 frt gyűjtéssel és a zsidóktól kölcsönzött 270 frttal alkalomszerűleg lekenyerezi magának Eperjes hóhérját. Az idők járásának pedig érdekes emléke, hogy a jegyzőkönyvek 1684-ben «Jehova juvante», 1685-től viszont «In nomine Jesu» felirattal kezdődnek. A protestáns és kath. vallásuralom fordulásait jelölik azok a szavak.

III. A XVIII. században fokozatos hanyatlás a város története. A II. Rákóczi Ferencz-korszak nagy erővesztésen juttatja át 1708-ban, a mikor a fejedelem 21,000 frt hadi sarczot vet rá ki s mivel az elszegényedett polgárság fizetni nem tud, 14 franczia tiszttel hajtatja be az összeget. Két év mulva újabb csapás éri: a febr. 27-től 1711 márcziusáig dühöngő pestis, mely 3000-nél több lakostól fosztja meg. A kánikula idején — az anyakönyvek szerint — naponkint 80 halottja van. Az utczák kihalnak; a tereket, gyalogjárókat dudva növi be; síri csendben zúg reggeltől késő estig a lélekharang; az emberek kibújdosnak, a családtagok még egymást is kerülik, a közlekedés, adás-vevés szünetel. S megbomlik a rend; a szenvedélyek vad erőszakossággal dühöngenek. Végezetül decz. 11-én megjelennek Wirmond, Hartleben és Walterskirchen seregei; Rákóczi őrsége menekül; a polgárság leteszi fegyvereit.

Ezek mellett a csapások mellett alig akad esemény, mely a város újabb fellendülésére biztató reményt nyújtana. Elemi csapások érik egymást s növelik az inséget; a nyomor egyre általánosabb. Csak éppen II. József látogatása ad ösztönt az újabb köztevékenységnek. Ennek köszöni a város, hogy a felekezeti villongások — a legtöbb baj okozói — valahogy elsímulnak. Bizonynyal igen nagy az érdeme a városi tanács ama kiváló szellemeinek, a kik már 1715-től kezdve hallatlan

erélylyel és kitartással dolgoznak Bártfa ujjáteremtésén. Az 1783-iki császárlátogatás emlékét kőoszlop jelöli az akkor épült Tapoly-híd D-i oldalán.

Országos hadi szerepének megszüntével hajdani vitéz polgárőrsége is szerepet vált. Mikor 1804-ben újjá szervezik, feladata a közbiztonság és városi rend védelme. Azonfelül az ünnepi kivonulások díszét emeli. Ruházata olyan, mint az osztrák zsoldos gyalogságé: zöld frakk, melynek csaknem a bokáig nyúlik le a szárnya s vörös hajtókás, feszes, buzavirágszínű magyar nadrág; magas szárú topán; fekete huszárcsákó, melynek felső lapos része aránytalanul kiszélesedik: sárga rózsájú és a város czímerét mutatja.

S a XIX. század is sok veszedelmet lát végig viharzani Bártfa egén. 1807-ben az orosz hadak vonulnak át rajta, 1816-ban rendkívüli szárazság, 1831- és 1847-ben kolera, 1838-ban jégeső, 1845-ben két, 1887—88-ban több nagy tűzeset, 1854-ben árvíz pusztítják.

A következő évtizedek alatt, míg a múlt veszteségeit orvosolgatja, egyre jobban kiesik Bártfa a közforgalomból. Jelentőségét veszti, magára marad. Nagyobb haladása a XIX. század utolsó két évtizedére esik.

C) *Kisszeben.*

I. Zsigmond alatt, kit méltán neveznek a sz. kir. városok atyjának, az 1347 óta kiváltságossá emelt Szeben jelentősége (1405—6.) teljes érvényre jut. A következő királyok szemtávolából azonban hosszú időre kiesik. Csak 1454-ben erősíti meg V. László a régi szabadalmakat, miután a tanács német nyelvű levélben ajánlkozott a kegyeibe. Mátyás is a «Bohemii Latrones» ellen viselt hadmenetben a Sz. koronától elidegenithetetlennek jelenti ki s a polgáraival különös oltalmába fogadja; de már II. Ulászló 26 évi kormányzás alatt nem ér rá a városokkal törődni s 1500-ban kizárólag a nemesség és

Kis-Szeben közt fennálló vámfizetési kötelezettség szabályozásával foglalkozik. Segélyösszegeket azonban annál sűrűbben fizettet magának, valamint az utódja, kinek mohácsi táborához Budára 25 jól fegyverzett gyalogost kell a polgárságnak küldenie.

Mohácsnak nyomasztó hatását nem nagyon érzi meg a város. Az elsők sorában esküszik fel a német király pártjára, de a miatt a trónversengés meg folytatólag a török háborúk súlyát végig kell szenvednie. Maga a vármegyei nemesség is, mivel a pártharczokban sérelmeket szenvedett tőle, királypártiságra térésekor boszút akar rajta állani s csak a kir. letiltó szóra békél meg vele. 1533-ban I. Ferdinánd méltányolja a polgárság kitartó hűségét s mivel «Summa constantia impenderant», pecsétjéhez a vörös viasz használatát engedi; 1553-ban 500 frtnyi censusát 300-ra szállítja le, 1558-ban pedig eltiltja a lengyelországi gabona-kivitelt s feljogosítja a tanácsot, hogy a városon keresztül vitt gabonát szekerestül együtt elkobozhassa. Ha támogatás éri egy oldalról, a nehézségek is szaporán jelentkeznek. Mindjárt a reformáczió gyors terjedése, mely temérdek surlódásnak okozója. A tanács siet orvosolni a helyzetet s Kassával és Bártfával bizonyos egyházi intézmények átadásának megállapítása végett Eperjesen gyűlésezik. Alig simulnak el a vallási ellentétek, a hadi terhek egész sora nehezíti meg a viszonyokat. Miksa királynak 16 levele 1564-től 1573-ig csupa segítségkérő szózat: 1564-ben a török, majd aug. hóban Szapolyay János király ellen, novemberben pedig Sáros-vár helyreállítása érdekében. S kellenek a jól fegyverzett lovasai és gyalogjai Schwendy táborába, 1566-ban 1000 frt újra a török ellen, 1567 aug. havában ugyanannyi, 1569 novemberében 2000 frt és 1573 okt. havában is újabb török segély. Pedig ez idő szerint az 1568 szept. 4-iki árvíz megkezdi az elemek pusztításainak hosszú sorát, a melyek leginkább útjába vágnak fejlődésének. Rudolf király levelei folytatólag részben hadi adókat (1588-ban 2000 frt,

1593-ban 1500 frt, 1595-ben 500 frt) jeleznek, részben a város határvillongási s birtokperi ügyeit érintik. Ilyenek: 1578-ban a Rakaczay Gábor jakorisi birtokának, 1586-ban a Pécsujfalu melletti erdőnek peres ügye, 1590-ben a Péchy Gáspárné hatalmaskodási vádja. 1593-ban a szepesi kamara állapítja meg a balázsvágási erdőhatárt s szabályozza az olejnoki, hanigóczi, dvoriszkói, balázsvágási és feketeerdei határokat s új határjárást végez a város és Pécsújfalu között. De foglalkoznak a levelek személyi dolgokkal is; így a tanácsnak 1585 aug. havában hamis pénzverők ellen kell a törvény szigorát alkalmaznia, 1586-ban egy erdélyi szabónak, 1587-ben Bellény polgárnak örökségét kiadnia. S 1594-ben a Péchy Gáspár meggyilkolása miatt foglalkozik a várossal az országgyűlés, a mely kimondja, hogy a törvénykezési szünet alatt a város bírája és polgárai törvény elé nem idézhetők. Ezt az ügyet külömben a szepesi kamara két év múlva békésen intézi el.

II. A Bocskay-felkelésben a város tevékenyen vesz részt. Mint a protestantizmus védőpontja, válik kuruczpártivá. 1604-ben Bocskay, 1619-ben Bethlen, 1640-ben Rákóczi György, 1679-ben Thököly kezén van. 1689 szept. elején Szobieszky veszi be s rakja meg őrséggel; majd mikor az utolsó kurucz kapitányát, Rácz Ádámot 140 hajdújával Barkóczy Ferencz serege vágja le, 1703-ig a labancz kommandó ül benne, míg II. Rákóczi Ferencz előtt nem hódolhat, ki a város és Orkuta közt vívja ki háromnapos véres küzdelem után győzelmét, miközben a város porrá ég.

Míg Rudolf a Bocskay támogatása miatt sok áldozatot követel tőle, II. Mátyás, kitől három levele van, kiméli az anyagi erejét. Annak utódja, II. Ferdinánd annál inkább sürgeti 13 levele legtöbbjében az imponált taksát és segélyt, sőt 1636 szeptember havában azt, hogy az általános nemesi felkeléshez csatlakozzék. III. Ferdinándtól 23, Rákóczi Györgytől 7 (6 magyar) levelet őriz a levéltára. S abban van meg az

első nyomatott kir. levél 1644-ből, mely Rákóczi György felkelését törvénytelennek jelenti ki. Egyidejűek továbbá: a pozsonyi főispán irata, a ki a fejedelem ellen Kassára 25 fegyveres katonát kér, valamint emennek levelei, a ki (II—III.) a gyalogság készenlétben tartását, (V.) a megbízottjának támogatását kívánja, valamint azt, hogy a tanács «cum plena instructione et auctoritate» megbízottat küldjön hozzá a haza ügyében való consultálásra; (VII.) a határ őrizésére gyalog katonák kivonulását s a város csapatjának a kassai, eperjesi, lőcsei és bártfai gyalogsághoz való csatlakozását sürgeti. Évi taksája a városnak állandóan tetemes: 1647-, 1649-, 1653- és 1655-ben 3000 forint. Látnivaló, hogy Rákóczi György alatt s főleg 1644-ben két tűz közé szorul s az óriási terhek kimerítik.

1657-től kezdve, a mikor I. Lipót megbízottjai hűségi esküt vesznek ki a polgárságtól, Kis-Szeben rohamosan hanyatlik. A hadi terhek okozzák ezt legfőkép. Erején felül kell költenie s azonfelül a kuruczság szorongatásainak is ki van téve. Tíz év múlva (1667 decz.) nagyobb mennyiségű hadi szert szállít Kassára; 1670-ben az I. Rákóczi Ferencz mozgolódása ellenében figyelmeztetik. 1679 ápr. 22-én éppen a nagy óvatossága miatt támadnak rá Kyss Ferencz kuruczai, a kik felégetik s kirabolják s több ezer forint értékű aranyát, ezüstjét elviszik. A kormány sincs megelégedve a város belső állapotaival: 1680-ban rendeleti úton kívánja kath. bírónak választását, 1682-ben pedig azzal ad nyomatékot restauráló czéljainak, hogy Csáky István gróf, a felső részek főkapitánya kezébe teszi le a lakosság sorsát.

Caraffa (1689.) hasonlókép kemény parancsot meneszt rá, hogy a cs. sereg eltartására vonatkozó követelménynek tegyen eleget. Így a teljesen kimerült város, melynek tanácsa rosszul gazdálkodik, közigazgatása és igazságszolgáltatása elsatnyul, felsőbb intézkedésre gyámság alá jut: a Szentiványi László vezetése alá; majd 1694-ben a tárnokság alól veszi ki a király

s a személynök hatáskörébe helyezi át. 1700-ban már kir. biztos vezeti a tisztújítását; 1701-ben azzal fenyegetik meg, hogy ha a főben járó ítéleteket nem foganatosítja, megvonják a pallos-jogát. Az ez irányú intézkedéseket jelző kir. leveleken kívül több lesujtó tartalmú levél (17) beszél vallási villongásokról és polgári egyenetlenkedésekről. A II. Rákóczi Ferencz-féle mozgalom elhanyatlásakor éri utól a pestis 1709 júl.—okt. havában a várost, mely 2272 lakosának halálával szinte kiürül. Ez az új csapás kezdi kijózanítani a vallási torzsalkodások közt elvakult polgárokat. III. Károly 19 s a HT. több levele (1722.) már igen alárendeltnek mutatja a város közigazgatását. Nem sokat lendítenek rajta Mária Teréziának 1751 szept. és 1765 febr. havi kiváltságlevelei, valamint a júl. 13-iki országos vásárjának — a nagy-sárosi miatt — decz. 8-ra, a május 1-inek febr. 24-re, a heti vásárjának szombatra áttétele. Némit mégis gyarapszik, hogy azután II. József alatt — a vármegyébe beolvasztva — ismét veszítsen önállóságából. Ekkor esik el a biróválasztó jogtól.

III. Az 1789—90-iki országos felújulás végre kedvezőbb fordulatot hoz Kis-Szeben városra: 1790 jan. 28 után visszanyeri közigazgatási és törvénykezési jogait. Így szabadabb szellem kezd uralkodni a polgárai között, bár az igazi haladást erősen meggátolják az egymást váltó elemi csapások. A városi évkönyv szerint 1794-ben a szárazság és a franczia háború miatt akkora benne a pénzhiány, hogy a lakosság tömegesen menekül Lengyelországba; a ki visszamarad, százával hal éhen vagy koldús-módra bolyong. A súlyos évre viszont igen szelíd tél s 1796 januáriusában a legszebb tavasz következik; az ősz hasonlókép előre nyomul négy hónappal; Lubotényban a Dessewffy-család zabja már febr. 1-én be van vetve. Azután újra másnemű (1809 aug. 9-én tűzvész, 1811 júl. 4-én, 1813 aug. 24—25-én árvíz, 1846 júl. 4-én és 14-én ismét tűzvész) bajok sujtják, a mikkel szemben ritka a vigasztaló mozzanat. De akad ilyen is; így 1809 szept. 3-án a pol-

gári őrségi zászló felszentelésekor;[1] 1813 jul. 15-én, a mikor Kassa első püspöke látogatását — a teljes felekezeti egyetértés megnyilatkozásakép — az orkutai nemzeti polgári bandérium élén evangelikus vezető fogadja, vagy 1829 aug. 4-én, midőn Ferdinánd kir. herczeget Tahy Tamás városbiró magyar szónoklattal üdvözli.

Az 1847-től magyar nyelven[2] írott jegyzőkönyvek főleg a közgazdasági ügyek javítására czélzó tárgyalásokról beszélnek, az 1848-ikiak pedig a városok rendezésén dolgozó ker. választmány javaslatairól. Ez utóbbi ügyben különösen figyelmet keltő a polgárság állásfoglalása mindjárt Pest város átiratának vételekor, hogy t. i. ha a harmadik rend az országgyűlésen az egyenkint való szavazásra nézve a városokat elüti, a beczikkelyezett sz. kir. városok 24 szavazatot követeljenek. A tanács nem akarja a harmadik rend önkényétől tenni függővé az eddigi, törvényen alapuló jogot; nézete szerint a jogosság teréről hiba lenne a kérelmező útra térni át. Oly utasítást kapnak tehát a követek, hogy a városok és káptalanok egyenkint való szavazati jogát sürgessék. Febr. 25-én küldi meg a város követje a ker. választmány és a kormány javaslatait, melyek a polgári jog elnyerése, a polgárok sorába való felvétel díja és az eskütétel tekintetében megegyezéssel találkoznak. A polgárság helyesli azt a pontot is, mely szerint a választói jog elveszthető, de nem a polgárjog. Ellenben erős visszahatást kelt a ker. választmánynak az az indítványa, hogy a polgár minden választásba befolyhasson s a tisztviselő választása 6 évre történjék. Maga a tanács sürgeti a holtig való tisztviselői választást, mert különben kalandorok kerülnek az állásokba. A választás jogát pedig kizárólag a képviseletre óhajtja bízni; ha azonban a

[1] Létszám: 2 őrség-kapitány, 2 főhelyettes, 2 alhelyettes, 1 segédtiszt, 1 zászlótartó, 2 számvevő, 4 bandista, 2 őrmester, 24 rendes és alkáplár, 215 közember.

[2] A «vitézlő» szó itt is elmarad.

felfogása nem győzhet, abban az esetben tartja megengedhetőnek, hogy az egész polgárság végezze a választásokat.

Az országos forrongás azonban hirtelen más térre tereli át a közfigyelmet. Február 21-e meghozza a sajtószabadságról szóló HT-i értesítést, márczius 13-án pedig a vármegye szólítja fel a polgárokat, hogy a Nemzeti Őrség alakítása, illetőleg szabályzatának készitése czéljából csatlakozzék hozzá. A közönség lelkes örömmel vállalja a feladatot, de kiköti, hogy az új őrséggel szabadon rendelkezhessék, a mennyiben «a nemzeti átalakulás fontos perczeiben a békét és egyensúlyt neki illik fenntartania». Márczius 29-én az összes tisztviselők magyar díszruhában gyülnek a székház udvarára a képviselőkkel egyetemben, majd az erkélyről Gallé Menyhért főbiró intéz szózatot a polgári őrséghez és a néphez; a nemzeti zászlót zeneszóval viszik körül a főtéren s azzal a fogadalommal, hogy a királyért és magyar alkotmányért, ha kell küzdeni fognak, a város tornyára tűzik ki. Másnap megalakul az állandó választmány. Annak elsőben is a zsidóság és az urbéresek dolgában akad elintézni valója. Amazt esetleges támadás ellen kell megvédenie, a mit azzal ér el, hogy a főbiróval biztosíttatja a törvény hatályát, a közvagyon védelmét az ő hatáskörébe utalja s feljogosítja, hogy szükség esetén a nemzetőrséget szólítsa elő; másfelül a zsidókat figyelmezteti, hogy óvakodjanak a nép körében bárminemű ingerültséget kelteni. Hogy pedig az őrség helyt állhasson, a fegyvertári készletet (106 puskát) javításra adja ki. Az úrbéri bérletek kárpótlása simán megy végbe: Orkuta és Magyarjakabfalva bérlői az államtól a városnak jutó tőke kamataival megelégszenek; Som fele bérlőinek pedig a város 440½ igás napért — á 54 pkr. — 396·26 pfrtot, úrbéri 10 öl fa vágásáért és szállításáért 16 pftot, füstpénz czimén 26 pftot, összesen 438·26 pftot enged el. Május 6-tól kezdve a választások foglalják el a polgárságot, s ez alkalommal öt kerületre osztják fel a várost. Ezek: I. a belvárosi főutcza É-i, II. annak

D-i fele, III. a belváros és Kis-utcza, IV. a felső külváros, V. az alsó külváros. A kerületekben 5—5 tagú választmány végzi a választók összeírását, valamint az összesben egy külön választmány a Nemzeti Őrség rendezését. A máj. 22-iki választáskor 224 a szavazat-maximum.

Június hó 5-én alkalmazza először a városi tanács az új magyar köriratú pecsétjét. Alkalomszerüleg kifejezi egyúttal reményét, hogy a 83·20 frtot kitevő királydíj az úrbéri díjjal együtt megszűnik. Június 23-án azonban a fenyegető népmozgalmak hallatára kénytelen rögtönítélő bíróságot állítani fel. Ezután az őrsereg szervezése a legfőbb gondja, s felhívja a háztulajdonosokat és jóravaló mesterlegényeket, hogy a város fegyvereivel sűrűn végezzék a gyakorlatokat. Ezek vezetését Agonás Pompéjus volt katonatiszt teljesíti. A fegyelemtartást is szigorítja: ha a tiszt elmarad, annak a rangját veszi el; ha közember a mulasztó, azzal 1 pfrt birságot fizettet. Szeptember 2-án az önkéntes nemzetőrök, 16-án a honvédek toborzása már lázas viszonyok közt folyik. 26-ikára a kormánybiztos 45 ujonczról számolhat be, a kiknek jövőjét a képviselet azzal biztosítja, hogy visszatértükkor czéhmesteri állást tart fenn számukra. A korábban Szolnokra irányított önkéntesek ezután Irányihoz csatlakoznak, mire nemsokára (okt. 24.) Jellasics kinevezése következtében Dessewffy őrnagy rendeli őket Eperjesre 2688 kemény töltéssel. Zászlajukra ez alkalommal Garnika Zsófia, egy nyug. ezredes leánya nemzeti szalagot köt. Szereplésök rövid: Budamérnál, majd decz. 11-én Kassa előtt találkoznak a császáriakkal. Ugyane hó 16-ra azonban megérkezik Péchy Kostantin eperjesi térparancsnok izenete, hogy a tanács tüzesse ki a fehér zászlót, Schlick levelét pedig a közgyűlésben olvastassa fel. Annak tartalmát a megadás feltételei teszik. Köztük van az is, hogy a nemzeti zászló a levéltárba teendő. Péchynek azonban szemet szúr a Garnika-féle szalag is: annak megsemmisítését kívánja. A város hivatkozik a tábornok-rende-

letére, mely a nemzeti szinnek csak eltávolítását kivánta s visszaküldi a leánynak az emléket, valamint — kénytelenségből — visszavonja a már megszavazott köszönetet. Deczember 27-én, vasárnap a Windischgrätz Proclamatiója hangzik el még a templomi szószékről, 30-án már «a jegyzőkönyv többé ki nem hirdettethetvén, hogy az abban foglalt határozatok hiven szerkesztettek, bizonyítja (utóbb: 1849. január 27-én) Ribossy József főbiró, mint akkori polgármester.»

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Városi közgazdasági viszonyok.

A polgári elem foglalkozási köre tulnyomólag az ipar és kereskedelem; mivel azonban földmivesek is jutnak a városokba, a mezőgazdasága is fontos tényező. Birtokokat kap a kiváltságokon kivül a város, valamint a polgár. S nem felejtendő, hogy a nemesség is egyre szaporábban keresi fel a biztosabb központokat, a hol csak részben tér át ipari vagy kereskedelmi foglalkozásra s müveli tovább a birtokot. Gabona-termesztésre Eperjes és Kisszeben földje igen alkalmas, állattenyésztésre pedig a városok körzetében nyilik alkalom. A D-i részeken a szőlőmiveléssel kisérleteznek hosszabb időn keresztül, bár a városok borkereskedelme, mint a birtokos nemességé, tulnyomóan a Hegyalján keresi forrásait.

A városi mezőgazdaság általában egy csapáson halad a nemesivel és az országossal. Rája is illik, a mit egyik török bég irt 1665-ben a gazdálkodási rendszerünkről, hogy az igen alanti fokú. Simplicissimus hasonlót mond, hogy t. i. a föld jó, az állapotok azonban sanyarúak. A gabonatermelés annyit sem hoz, a mennyit felélünk; az állattenyésztés kivül esik a forgalmon; a bányászat kezdetleges. Még az erdő adja legtovább a hasznot, bár a rablópolitika azt is többször kimeríti.

Eperjes városnak egyébiránt, de a másik kettőnek hasonlókép, sok a baja a birtokaival. Öneki sok jutott a multban különösen idegen birtok-haszonélvezetekből, de meg is gyült velök a baja. A XIV. század közepétől három száz éven át szerzi s adja vissza a szomszéd birtoktesteket. A sóvári uradalom és sóügy kezelése, utóbb bérlése maga hosszú és terhes szolgálattételre köti le.

A) *Eperjes* birtokzálogolásai vagy erőszakos foglalásai: 1389-ben a sebesi szántókat Fogas János sebesi birtokostól visszaszerzi; 1526-ban a Dobsa-családi birtok jövedelmeit megtéríteni köteles; 1528-ban Sebesy Tamásnak a sebesi várból elszedett holmiját Kellemesy Imrének adja át; királyi parancsra Sebesy Istvánnak elkobzott javait, mivel királyhűségre tért, visszaszolgáltatja, valamint több nemesnek kincseit Cacianerhez küldi zsoldra, végül Serédy Gáspárnak 12 lováért és 20 frtjáért ad kárpótlást. Sóvár-várnak, az uradalomnak és a sóaknának kezeléséről a következő adatok szólnak: már 1411 előtt vezeti a sótermelést, mert akkor 2000 frt árú sót fordíthat a városfalak építésére; az 1468. kir. rendelet védi sóárusító jogát s egyben eltiltja a lengyel só forgalomba hozatalát; 1474-ben kir. sókamarát kap; 1505-ben a királyné a saját sóárusító jogát kényszeríti rá; 1528-ben Sóvár-várat és az uradalmat a Soós- és Drugeth-családoknak vissza kellene adnia, de mivel követelése van rajtok, csak az 1534-iki újabb kir. parancsnak enged, a mikor a kárpótlás iránt kir. biztosítékot nyer; 1538-ban a király új zálogba adja neki Sóvárt és az uradalmat 5221 frtig, melyet 1541-ben Soós Albert kap vissza, a ki teljes kárpótlást igér; 1616-ban ugyanez a sóaknát 25 évre kapja meg, egyidejüleg azonban a szepesi kamara eltiltja a lengyel sót; 1644-ben a város a sóaknák jövedelmét 10 évre a falak javítására fordíthatja; 1651-ben a sóbánya-bérlet lejár, s a szepesi kamra a várost okiratainak előterjesztésére hivja meg. Czemétét 1533-ban 85 aranyon veszi meg Eperjes Sebesy Ferencz várúrtól,

1534-ben kir. donációt kap reá; Kajátát 1528-ban a varannói tisztnek köteles átadni; a mochnai donációs levelet Luther tanainak követése miatt a király vissza akarja vonni; a birtokot utóbb 1673-ban váltja vissza a harapkói apátság részére a szepesi kamara; Tótselymes birtokába 1552-ben iktatja be a várost ugyanez. A tanács már a legrégibb időkben vezeti heti kiadásainak számadási könyvét. A következő négy heti kiadás, nem számítva a termény-jövedelmeket, úri háztartásról tanuskodik 1532-ben:

I. *Sabbatho ipso die Epiphani:*

Város kocsisa	1 frt — ₰	Nagy ebéd	17 frt 38 ₰
« kürtöse	½ « — «	A 2 Báthory Endrének ajándék	5 « — «
Kristóf	½ « — «	Thabellarius Thalaam missus (postaküldött)	— « 08 «
Kapuőrök	½ « — «	Zab	11 « 43 «
Piaczfelügyelő	— « 32 «		
Preco	— « 25 «		
Haitto	— « 15 «		

II. *Sabb. a. dom. Judica:*

Kocsis	1 frt — ₰	Ács	— frt 52 ₰
Kürtös —hajtó (u. az)	— « — «	Extractor datorum [1] (napi)	— « 10 «
A Kassára küldött Benedek úrnak	— « 89 «	Kassára kölcsönlóért	— « 25 «
Orgonista	1 « — «		

III. *Sabb. a. festum Martini:*

Kocsis —hajtó (u. az)	— frt — ₰	Küldötteknek	— frt 47 ₰
Alsókapunál házakat javító ács	1 « 37 «	Fél iccze bor	— « 04 «
Két fék	— « 56 «	Eck úr kiadásából, kit a városok ügyében a királyhoz küldtek, Eperjesre eső rész	4 « 16 «
Városi faber az őrházakhoz s máshova történt szállításokért	3 « 26 «	János és Miklós	— « 66 «
Két zsoldos itala	— « 13 «		

[1] Adomány-kimutató.

IV. *Sabb. a. Elisabeth:*

1593-iki bevétel: 2029·76 frt.

Orgonista	1 frt — kr.	Kőmivesek: a fürdőszobában	— frt 10 kr.
Ácsok: a fürdőszobában	— « 68 «	Kiküldött hóhér	½ « — «
Kassára két városi követ	4 « 24 «		

1532-iki városi jövedelem:

Serfőzésből	106 frt 74 kr.	Borseprő és boros edények	61 « 41 kr.
Felső malom	149 « 49 «	Fürdő	10 « — «
Alsó malom	62 « 42 «	Posztónyirók	4 « — «
A két városi sörárusítás	63 « 85 «	Méz-dézsma	— « 19 «
Vászonszövők malma	2 « 42 «	Sertés-dézsma	4 « 22 «
Timárbőrök	2 « 25 «	Birtokok	142 « 31 «
Mérlegdij	10 « — «	Padföldprédium	— « — «
Pálinkafőzés	8 « 44 «	Zsellér-adó	16 « 60 «
Kir. dézsma	13 « — «	Hetivásár	33 « 77 «
Püsp. dézsma	166 « — «	Régi adótartozások	34 « 17 «
Mészárosok	19 « 50 «		1010 frt 89 kr.
Sókamara (utólag)	— « — «		

1909. évi alapok és alapitványok: (L. Táblázat 429. l.)

1909. évi költségvetés:

Szükséglet	579,814·35 K	Pótlás: *a)* áll. adófizetők 57%	127,595·45 K
Fedezet	450,519·57 «	*b)* Házbirtokosok külön 2%	1,699·33 «
Hiány	129,294·78 «		

a) Rendes bevételek:

Épületek haszonbére	43,505 K — fill.
A közös hadsereg használata	59,164 « 33 «
Vám- és helypénzszedés	42,200 « — «
Vágóhid és húsfelügyeleti dij	28,000 « — «
754,800 K-ás államkötvény %	33,966 « — «
Erdőtermény	51,000 « — «
Agyaggyártmány	21,000 « — «
Egyebek	43,010 « 70 «
	327,940 K 69 fill.

Folyó-szám	Főnévkönyvi szám	Alap, alapítvány	Az 1908. év végén		1909. évi forgalom			1909 decz. 31.	
			pénzintézetben	kötvényben stb.	bevétel		kiadás	betétben	kötvényben
					betétben	kötvényben	betétben		
			korona						
1.	1.	Elhagyott gyermekek	—	—	1964·60	—	1964·60	—	—
2.	11.	Gépérték-csökkenés	13752·64	—	4622·45	—	—	18375·09	—
3.	21.	Grabovits G.	1737·51	63·09	—	—	—	1800·60	—
4.	26.	Népkonyha	318·68	—	11·58	—	—	330·26	—
5.	31.	Iparostanoncz-iskola	1487·48	—	54·02	—	—	1541·50	—
6.	36.	Kócs F.-féle cselédjutalom	—	2000·—	80·—	—	80·—	—	2000·—
7.	41.	Közbirtokosság	148·87	—	23·37	—	12·—	160·24	—
8.	46.	Kisdedóvó	2042·27	—	74·13	—	—	2116·40	—
9.	51.	Dr. Lakner Á.-féle kórház	42·72	1200·—	49·53	—	48·—	44·25	1200·—
10.	56.	Medveczky K.-féle főgimn.	180·—	2100·—	47·36	—	86·50	140·86	2100·—
11.	66.	Munkássegély	983·76	—	227·88	—	—	1211·64	—
12.	71.	Onderkó F.	16664·49	—	602·22	—	360·—	16906·71	—
13.	90.	R. kath. tanítói nyugalomdíj	835·52	—	30·33	—	—	865·85	—
14.	96.	Romanits L.	3365·63	3400·—	339·32	—	267·10	3437·85	3400·—
15.	110.	Rendőrsegély és jutalom	11314·96	—	1505·67	—	1075·48	11745·15	—
16.	136.	Rendelkezési	29218·32	—	1811·11	—	—	31029·43	—
17.	150.	Sterbinszky L.	11090·70	—	398·99	—	402·95	11086·74	—
18.	170.	Schreiber P.	142·58	120·—	5·16	—	—	147·74	120·—
19.	176.	Szegények	9321·84	—	410·06	—	—	9731·90	—
20.	188.	Szinház	7193·30	—	2278·09	—	3500·24	5971·15	—
21.	200.	Tűzoltó	170·39	—	6·17	—	—	176·56	—
22.	206.	Tisztviselői nyugalomdíj	58488·16	3000·—	3280·94	4000·—	3716·33	58052·77	7000·—
23.	220.	Tisztviselők árváinak segítése (Ridarcsik-féle)	69·42	200·—	36·54	—	—	105·96	200·—
24.	226.	Ut- és hidfenntartás	14444·03	—	1511·11	—	3997·16	11957·98	—
25.	230.	Werther J.-né-féle jutalom	—	1200·—	60·—	—	60·—	—	1200·—
		Összesen	183013·27	13220·—	19493·72	4000·—	15570·36	186936·63	17220·—

Szaporodás: 7923·36 korona.

b) Rendkivüli bevételek:

Fogyasztási adók	68,330 K 88 fill.
Azok kártalanítása	22,470 « — «
Szeszfogyasztási illeték	19,000 « — «
20% borfogyasztási adópótlék	3,800 « — «
25% húsfogyasztási «	6,000 « — «
Egyebek	2,978 « — «
	122,578 K 88 fill.

a) Rendes kiadások:

Fizetések	116,076 K 69 fill.
Tisztviselői pensio-alap ½%	1,078 « 24 «
Egyházi, közművelődési hozzájárulás, vármegyei kulturadó	40,119 « — «
Dologi stb.	331,553 « 88 «
	488,827 K 81 fill.

b) Rendkivüli kiadások:

Fogyasztási adóváltságdij	65,283 K 54 fill.
A személyzet drágasági pótléka	16,779 « — «
A fogyasztási adó személyzete	4,600 « — «
Egyebek	4,324 « — «
	90,986 K 54 fill.

B) *Bártfa* a termőföld soványsága miatt intenziv mezőgazdasággal az ősidőktől kezdve nem foglalkozik. Az első századokban leginkább az őserdőket irtja, miközben a szántóföld kialakitása sok nehézséggel jár. Az erdőanyag feldolgozására is inkább a bányái vezetik idők haladtával. Zsigmond király az arany és ezüst bányáinak védelme érdekében sürgető rendeletet küld Berzeviczy Péter tárnoknak és Rozgonyi János ispánnak. Szepesházy K. műve (1825.) szerint még a XVIII. századon túl is sok olvasztó-kemencze van egyes házakban, bár a bányaüzem akkor már megszünt volt. (Eperjes utóbb is használt kőfejtőin kivül egyébiránt szintén termel külömböző érczeket; 1715-ben azokat a sóvári kir. bányatisztek tartoznak megvizsgálni.) Bártfának, mint a többi városnak és a birtokosság jelentékeny részének, hosszú időn át vannak Tályán szőlői: 1577—9-ben 5-ből húz jövedelmet;

1579-ben az a panasz, hogy a «nyerges szőlő forgatás után a sok esőtől füvesedik; a szőlő fájának a teteje igen elnőtt; a görbe szőlő karó nélkül testova ődöng».

Bártfa földjeiből 4451 h 33 öl² szántón, 761 h 1063 öl² réten és legelőn s 5252 h erdőn kívül 167 h 775 öl² esik a kerti gazdaságra. Főveteménye: a művelt terület $^4/_6$ részében a zab és burgonya; egyebek: a rozs, árpa, luczerna, lóhere, kender, len, takarmányrépa és káposzta. A tiszta buza ritka; kukoriczát csak a konyhakertek termelnek. Ugyanezek a fajok, csakhogy más, a buzára és rozsra különösen kedvezőbb arányban, lepik el a másik két város területét. A föld művelése általában kezdetleges, bár áll. gazdasági iskolák igyekszenek a modern gazdasági rendszert meghonosítani. Bártfán az iskolához nagy konyhakert van csatolva, mely egyrészt a Bártfa-fürdő nyári fogyasztását elégíti ki, másrészt a kerti vetemények művelését óhajtja fellendíteni. Bizonyos, hogy bár a konyhakertészet a XVI—VII. században itt, továbbá a városokon kivül a D-i nagyobb községekben meglehetősen virágzott; bár a kert pl. Nagysáros on a piaczra nyult ki, s voltak nagy számmal veteményeseink, gyümölcsöseink, méheseink, sőt komlókertjeink és szőlőink (Hanusfalva stb.), kerti vetemények fogyasztása tekintetében a legújabb időkben is a behozatalra szorulunk. A város erdőművelése annál gondosabb. Ezt az ősi foglalkozását a polgárság nemcsak mindig kedvelte, hanem a századok haladásával egyre jobban benne látta legbiztosabb létfeltételét. A művelés tárgyai többnyire a jegenye és luczfenyő, kevésbé a tölgy és bükk. Az elhanyagolt területeket azonban jelentősen ellepte a nyír- és nyárfa. A termelés: épület- és tüzifa, továbbá zsindely-productio. Az üzem 100 éves forrda-beosztáson alapszik, melynek 11 üzemosztálya van 8—10 km-nyi távolságokkal. A fürdőtelep körül az erdő védőjellegü. Az átlagos évi jövedelem 25000 K. Mellékhaszonélvezete az erdőknek a vadászati jog. Az eperjes—bártfai vasút fennállása

óta a köbméter faár 2·20 K-ról 5·16 K-ig emelkedett. Továbbá nagyszabású fatelepek, faraktárak és deszkagyárak stb. élénkítik a város vidékét. Az állattenyésztés, az egy sertéshizlalást leszámítva, melynek Gácsország felé van kivitele, szűk térre szorul.

Bártfa vagyonilag egyike az ország legrendezettebb viszonyú városainak. Hajdan, mint a királyok kegyeltje, sok szabadalmat, nagy vásárokat és értékes földbirtokokat kapott, s bár utóbb a birtokközségei megvásárolták a földjeit, a törzsvagyon egyre növekedett. 1889-ig a lakosság nem ismeri a pótló adót; ez idő óta is csak azért fedezi vele részben a kiadásait, mivel sokirányú befektetések kivánják meg a közvagyon megterhelését. Ilyenek (1900-ig):

Vasút	269,000 frt.	Kórházak	34,000 frt.
Szálló	52,000 «	Fürdő	136.000 «
Gimnázium	65,000 «	Gyalogjáró	10,000 «
Elemi iskola	70,000 «	Ujra: fürdő	235,000 «
Főtemplom	79,000 «	stb.	

A pótló-adó:

1897-ben	44 %	1900-ban	30 %
1898-ban	33 «	1901-ben	15 «
1899-ben	28 «		

Vagyonmérleg:

Vagyon:

Épület, telek	1.875,355 — K	Ingó stb.	145,316·85 K
Szántó, erdő stb.	2.950,977·— «	Nem jövedelmező tételek	1.509,986·80 «
Jogok	287,000·— «		
Értékpapir stb.	622,171·37 «		7.390,807·02 K

Tiszta vagyon 6.131,722 « 45 «

Teher:

Adósság 1.258.426 K 06 fill.

Alapok:

1. Szegények:	
Okiratokban	3,852·63 K
Jövedelem	2,683·— «
Kiadás	3,852·63 «
Maradvány	2,683·— «
2. Tüzoltók:	
Okiratokban	35·64 «
Jövedelem	5,152·76 «
Kiadás	4,377·49 «
Maradvány	775·27 «
3. Kórház:	
Okiratokban	1,006·85 «
Jövedelem	20,165·52 «
Kiadás	20,052·52 «
Maradvány	113·— «
4. Polgári aggok ápolása	11,753·61 K
Kiadás	10,780·90 «
Maradvány	972·71 «
5. Fürdői szegényház	68,696·94 «
Egyenleg	68,696·94 «
6. Tiszti Penzio:	
Városi hozzájárulás	1,521·50 «
Jövedelem	56,142·60 «
Penzió	2,695·— «
Egyenleg	54,469·10 «
7. Munkássegély	28·14 «
Egyenleg	28·14 «

1909. évi költségvetés:

Bevétel:		Műszaki kiadás	45,851·38 K
Közadó	27,087·17 K	Közbiztonság	12,702·59 «
Gazdasági bevétel	159,530·19 «	Közegészség	2,844·77 «
Pénzügyi «	52,349·49 «	Vallás és közoktatás	35,045·29 «
Fogyasztási adók	22,905·08 «	Jótékonyság	1,846·68 «
Egyebek	64,241·93 «	Pénzügyi kiadás	170,983·37 «
	326,109·86 K	Fogyasztási adók	76,338·54 «
Kiadás:		Drágasági pótlék	5,320·80 «
Közigazgatás	39,608·47 K	Egyebek	61,394·09 «
Közgazdaság	33,084·19 «		326,109·86 K

C) *Kisszeben* iratai részletes képét mutatják a városi gazdálkodásnak, mely alapjában a vármegye összes városaiban egyöntetű. 1668-tól megvannak a (tót nyelvű) gazdasági statutumai, a melyek időnkint kiegészítve 1765-ig terjednek.

«1668 április 30.: az a határozat, hogy a városi vagy hostáti[1] lakos, továbbá a nem polgárjogú a határ kicsiny volta miatt nem tarthat marhát, hogy a városi marhának jobb legelője legyen. Ezt a határozatot 1712-ig megtartják; ekkor azonban az annyiban változik, hogy a nem polgárjogú is tarthat marhát, ha minden tehéntől 1, a borjútól pedig ½ német frtot fizet a városi pénztárba. A kinek pedig igás mar-

[1] Hochstadt.

hája van, az köteles a katonaság részére fát fuvarozni, esetleg, ha erre szükség nincs, más városi munkát végezni.

1671 ápr. 14.: a kertekben, mezőn és réteken kárt okozó sertéseket, a mennyiben azok fel nem jelenthetők, bárki legyen a gazdájok, agyon kell lőni.

1690 okt. 6.: a ki a városi erdőbeli épületfa kérgét lehántja, mi által a fát bénítja, ha szolga: bot-, ha polgár: pénzbüntetést szenved.

1690 okt. 18.: a polgárnak és városi lakónak azért, hogy a városi bormérők haszna növekedjék, büntetés terhével tilos a szomszéd falvak korcsmáiba borért kijárni.

1691-ben a czéhek tartoznak a plébániai templomban a kijelölt helyek megvilágításáról gondoskodni; 1721-ben (hozzáadás): a templom szükségleteire mindegyik új czéhmester 1 német frtot fizet.

1710 január 20.: a város kapuit meghatározott időben bezárják. A ki zárás után akar kimenni, személyétől 3, szekerestül 12 ℔-t fizet. A jövedelem $^2/_3$-a a városi pénztárt, $^1/_3$-a az őröket illeti meg. 1762-ben ujítás: a ki városi szolgálatban távozik, nem fizet. Vasár- és ünnepnapon az isteni tisztelet alatt a kapukat elzárják, s a plébános és biró engedélye nélkül olyankor senkisem léphet a városba.

1713 júl. 28.: a városi kertekben a marháktól okozott nagy károkra vonatkozólag, a melyeket a biztos is tapasztalt, az a határozat, hogy a szolgalegényt, a mennyiben a jószággal a kertek mellett találják, nyilvánosan megbotozzák, a polgár pedig a fiscus magistratus causa-ja alá kerül. Ugyanebben az évben az a végzés még, hogy a városi telkek felülvizsgálatát, ne a tulajdonosok jelenlétében, 6 évenkint a tanács küldöttsége és fele részben a fiatalabb polgárok végezzék.

1740-ben: a füzesen felül s a malom mellett levő erdő stb. idegeneknek a tanács tudta nélkül zálogba nem adható.

1746-ban a zálogba adott földek trágyázásának elrendelése. Ugyanebben az évben az az utasítás, hogy mindegyik rét, legyen az bárkié is, minden harmadik évben pihenjen; legeltetni nem szabad rajta, hogy a fű — városi költségen lekaszáltatva — a katonaság vagy város szükségleteire legyen fordítható. A piaristáknak a «Melegforrás»-nál levő rétje ugyane határozat alá esik, de a rend a tanácstól kérhet felmentést.

1748 febr. 9.: a szemetet, szalmát, trágyát s más bűzös holmit tilos az utczára kihányni. Erre nézve különben a HT. 1749. évi rendelete is intézkedik.

1762 jan. 26.: mindazokat, a kik káromkodnak, veszekedést meg verekedést idéznek elő, pénzben kártyáznak, marháikat és ruhájokat eliszszák, ha katonának alkalmasak, be kell sorozni; ha pedig nem alkalmasak, kötelesek magok helyett katonát állítani vagy a kiszabott pénzbüntetést megfizetni.»

A kir. biztosság 1734-iki rendeletei:

«1. A városháza előtt városi költségen egy kerekeken álló kád állítandó, a mely mindig tele legyen vízzel. Melléje még két kisebb kád való.

2. Hogy a kádak tűzesetkor a helyszínre legyenek vihetők, a városi fuvaros 50 ℔ díjért szállítsa el. A ki a kád vizét a marhái részére használja fel, 2 magyar frtot fizet annak, a kinél a tűz kiütött.

3. A városi pénztár költségén egy nagy létra készíttetendő, mely a tetején kapcsokkal, az alján hegyes vassal van ellátva. Melléje való hat könnyű létra.

4. Hat vashorog is helyezendő el a városházán, még pedig úgy, hogy veszély idején könnyen hozzájok lehessen jutni.

5. A czéhek husvétig 17, a városi pénztár pedig 3 bőrvedret tartoznak készíttetni.

6. A város záros határidőn belül 2 faszivattyút szerezzen.

7. Hogy ezek a dolgok mind jó karban maradjanak, a városi számadásban fel kell tüntetni, melyik évben mit szereztek vagy igazítottak ki, esetleg a beszerzés mért maradt el.

8. A városon át menőárkon 4—5 csatorna állítandó közköltségen;

9. ezeknek jó karban tartásáról a rendőrök gondoskodjanak.

10. Tilos a padlásra vagy istálóba lámpással menni s az utczán dohányozni.

11. Büntetés vagy elkobzás terhével tilos a padláson, tető alatt szalonnát, hájat tartani.

12. A házi gazda köteles jó padlásfeljárót készíttetni; ha nem képes rá, legalább jó létrával lássa el magát.

13. Nyáron és száraz időben köteles továbbá vízzel telt edényt tartani a háza mellett.

14. A mennyiben a tűzveszedelem eddig többnyire a csűröktől származott, a jövőben csak a vásártéren (husták) szabad csűrt építeni.»

Az 1765 jan. 28-iki tűz ellen való védekezési szabályzat:

«Szabó J., Fuhrmann J., Zubriczky Gy. és Klementis B. urak kötelessége lesz a tűzoltó szerek ellenőrzése, javíttatása s újakkal való pótlása. Ők gondoskodnak tűz esetén, hogy a szivattyúk elegendő vizet kapjanak, a tűz után pedig a szereket elraktároztatják.

A szivattyú csövét igazgatják: Jaeger és Hanusovszky J.

A szivattyúba vizet hajtanak: — —

A szivattyúba vizet hordanak: a bodnárok stb.

A vaskapcsokhoz, tetőbontáshoz kirendeltek: a mészáros-czéh stb.

A bőrvedrekhez kirendeltek: a szabó-czéh. Ha elegendő veder nincs, hazulról tartoznak hozni.

Az épületbontáshoz kirendeltek: a molnárok, ácsok, a kik fejszé-

vel tartoznak megjelenni. Segítségökre lesznek a hegy alatt lakók és a házbeli zsellérek.

A többi meg nem nevezett czéh sem puszta kézzel, hanem fölszerelve tartozik segíteni.

A biró és az egyik tanácsbeli azon lesz, hogy ezeket a rendeleteket szigorúan végrehajtsák.»

Gazdasági jövedelem 1768-ban:

I. Termény, anyag:

1.	Perceptio: bor	60	hordó
	Erogatio: «	28½	«
2.	P.: buza	21¾	köl
	E.: «	21¾	«
3.	P.: siligo (liszt)	43	«
	E.: «	43	«
4.	P.: árpa	22¾	«
	E.: «	20	«
5.	P.: zab	87¾	«
	E.: «	68	«
6.	P.: trabium (gerenda)	144	darab
	E.: trabium	131	«
7.	P.: truncorum (törzs)	4	«
	E.: truncorum	3	«
8.	P.: asserum (deszka)	462	«
	E.: asserum	424	«
9.	P.: zsíndely	27650	«
	E.: «	24750	«
	1768-ra	2900	«
10.	P.: kis gerenda	168	«
	E.: «	151	«
	1768-ra	17	«
11.	P.: gerendaszeg	6350	darab
	E.: «	6350	«
12.	P.: zsindelyszeg	49750	«
	E.: «	44216	«
	1768-ra	5534	«
13.	P.: cserépzsindely	5400	«
	E.: «	2640	«
	1768-ra	2760	«
14.	P.: mész	37	hordó
	E.: «	25	«
	1768-ra	12	«
15.	P.: kő	3	orgia
	E.: «	3	«
16.	P.: háj	45	font
	E.: «	45	«
17.	P.: csatorna	5	darab
	E.: «	5	«
18.	P.: széna	24	szekér
	E.: «	15	«
	1768-ra	9	«

II. Pénz:

P.: készpénz	8423·39½	rfrt
E.:	6185·13¾	«
1768-ra	2238·24¾	«

(Bérlők, korcsmárosok tartozása.)

Mezőgazdasági terményekben:

	1907/8:	*1908/9:*
Őszi rozs	310 kat. hold	260 kat. hold.
Tavaszi árpa	270 « «	300 « «
Zab	330 « «	320 « «
Fejes káposzta	15 « «	15 « «
Burgonya	710 « «	732 « «

Tav. bükköny magnak	35	kat.	hold.	45	kat.	hold.
« takarmánynak	120	«	«	120	«	«
Lóhere magnak	25	«	«	25	«	«
« takarmánynak	140	«	«	140	«	«
Luczerna magnak	2	«	«	2	«	«
« takarmánynak	8	«	«	25	«	«
Egyéb	70	«	«	5	«	«
Bevetett terület	2082	«	«	2089	«	«
Ugar	148	«	«	141	«	«
Szántó	2230	«	«	2230	«	«

A város 1847 november 1-től házi kezelésbe veszi át a birtokait. Elhatározása azon alapszik, hogy részint az erdőkezelésben merültek fel súlyos károk, részint elérkezettnek látja a telekrendezést.

Az erdők rossz állapotban vannak. Azok felügyelője 37 év alatt, a tanács végzéseit megvetve, oly fokú pusztítást végzett, hogy a csőszökkel együtt el kellett a szolgálatból bocsátani. A jövőben egy tanácsosra, mint főfelügyelőre (40 pfrt) bízza a vezetést, a kihez egy erdőtiszt (80 pfrt) és négy csősz járul (à 50 pfrt és 6 véka élés). Ezek új szabályzata szerint a tiszt hetenkint kétszer vizsgálja az erdőt, a csőszöknek tüzifa-utalványt ad, melyet vasárnaponkint a polgármesternek s ez havonkint az állandó választmánynak mutat be. A tiszt a pénzt a városi pénztárba fizeti be. Somnak és Magyarjakabfalvának a faizás kijár; a majorsági zsellér szárazfát jegygyel vehet a tiszttől. Egyidejűleg készül a város földkönyve; valamint egy telekhivatal részére utasítás tervezetét kívánja a HT., azt azonban a tanács feleslegesnek tartja, mivel a József császár alatt végzett területmérés alapján van kész telekkönyv, s minden betáblázást és átruházást az 1840 : 21. t.-cz. 14. §-a értelmében a jegyző iktat be.

Az 1884-iki kataszteri telekkönyv tételei:

2207 szántó	606 holdöl²	125 legelő	1360 holdöl²
205 kert	1471 «	1193 erdő	626 «
68 rét	316 «	252 nem adózó	541 «

A majorsági zsellérek váltságpénze 1902-ben 21,456·75 K tőke után 5%-ul 1072·88 K-t tesz ki. A város ugyanis a szabad telkekre erdei munkásokat telepített, a kiknek haszonbérlet ellenében földeket adott. Ezt a robotot azután 1896-ban a zsellérváltság-törvény alapján a haszonbérlők olykép váltották meg, hogy a míg a váltságdíjat le nem rójják, addig annak 5%-át fizetik.

Városi alapok 1899—1908-ig: (L. Táblázat: 439. l.)

Költségvetés 1909-ben (Kisszeben):

Bevétel:		*Kiadás:*	
Földbirtokok bére	13,712·24 K	Tisztviselők	23,616·20 K
Malmok bére	2,381·00 «	Erdő- és rendőrség stb.	7,830·00 «
Katonai épületek bére	16,714·98 «	Nyugalom- és kegydíj	2,605·05 «
Tégla és mész	8,000·00 «	Kegyúri járandóság	9,620·44 «
Lakbérek	5,663·72 «	Iskolák	10,337·43 «
Italm. állampapirok %	3,347·50 «	Téglagyártás	6,000·00 «
Faeladás	45,000·00 «	Fogyasztási stb. adó	8,295·05 «
Vám stb.	4,150·00 «	Passziv tőkék törl.	25,778·38 «
Áll. segély iskolákra	5,634·88 «	Egyebek	37,925·98 «
Egyebek	27,404·21 «		132,008·53 K
	132,008·53 K		

Vagyon, tartozás, bevétel és kiadás 1908-ban (mind a három városnál):

	Bártfa	*Eperjes*	*Kisszeben*
Terület (kat. hold)	954·1329	5719·170	4053
Lakos	6102	13,098	3257
	kor.	kor.	kor.
Vagyon (kat. hold)	7.729,405·52	3.607,113·—	1.732,116·—
Tartozás	1.229,537·61	1.852,631·72	354,370·59
Tiszta vagyon	6.429,867·91	1.754,481·28	1.377,745·41

Városi alapok	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
	korona									
Kövezet és csatorna	2816·88	4260·76	5060·44	5261·91	5472·08	5686·04	6575·09	9189·85	10831·47	13110·28
Halotti kocsi	41·—	50·52	54·53	64·27	74·46	22·95	43·82	27·18	46·26	24·13
Kaszárnyai tartalék	7714·55	9296·77	10831·91	11240·15	12676·65	12136·45	13802·83	20385·54	22364·44	24458·94
Ebadó	717·68	852·84	995·55	1210·44	1242·80	1369·59	1498·40	125·85	197·54	293·09
Erdő	2251·—	2468·49	2783·30	2961·17	3108·60	3219·11	3284·23	3447·23	3723·66	3913·24
Uti	147·90	168·24	189·24	239·51	263·03	272·11	286·48	299·85	319·18	344·51
Állategészségügyi	6·06	25·26	26·16	33·07	30·03	107·94	111·82	215·84	272·41	332·79
Mazalik-ösztöndij	219·70	200·—	200·—	200·—	219·80	229·60	239·40	249·20	203·—	200·—
Paulik- «	5146·—	5000·—	5140·90	5000·—	5000·—	5150·—	5354·—	5030·50	5031·50	5025·50
Közs. közmunka	4945·68	5135·06	5352·48	545·05	559·80	43·91	—	—	—	891·49
Dalegyesületi	224·20	233·24	242·64	252·42	262·60	272·11	281·98	292·19	302·78	314·36
Sirhely-megváltási	679·16	895·95	134·99	185·94	240·07	469·49	691·63	220·95	70·23	29·70
Krajnyik-ösztöndij	—	—	—	—	—	—	—	—	1030·—	1060·—
Nyugalomdij	8732·18	9318·20	10571·02	11897·13	12667·62	13565·72	14489·72	15541·18	18146·82	19366·35
Ideigl. letétek	45042·—	65374·71	21783·22	12831·42	2393·28	3366·57	7416·81	2931·38	15088·45	19886·95
Biztositéki letétek	12849·84	12849·84	12849·84	14506·39	14625·28	14576·23	16586·94	8131·12	8000·88	5130·74
Szegény	2304·06	2215·09	2074·08	1767·53	1835·59	1905·24	1905·16	1916·59	1974·05	1898·46
Temetői kápolna	141·90	156·24	166·18	187·82	192·96	41·64	53·44	52·50	64·59	73·91
Sz. János «	279·02	298·08	317·89	348·42	350·94	375·51	392·02	411·56	432·58	455·01
Philomela-ösztöndij	307·32	312·50	317·85	323·39	339·89	357·17	372·88	389·69	407·—	425·40
Fischer- «	1490·43	1502·75	1511·95	1497·51	1502·23	1500·74	1504·89	1505·54	1514·86	1535·30
Kórházi	8147·62	8193·65	7905·10	7951·37	8085·33	8149·62	8366·18	7433·61	7595·69	7806·67
R. kath. templom	4018·65	3963·11	4540·63	5385·64	6264·82	7372·06	8546·51	9400·65	11222·51	9027·29
Árvák tartalék	6872·12	7664·27	7769·75	8363·89	8801·40	8949·14	8758·19	9306·28	9546·96	10290·51
Majori zsellér ösztöndij	—	—	—	—	21456·75	21456·75	21456·75	21456·75	21456·75	21456·75
Magyarjakabfalvai ö. d.	—	—	—	—	13447·78	13402·76	13333·16	13367·03	13269·81	13058·10
Orkutai «	4548·87	6548·44	5266·17	13516·57	15940·—	15940·—	15940·—	15940·—	15940·—	15940·—
Ipar	—	—	—	280·98	288·18	291·69	161·47	374·39	385·68	400·79
R. kath. orgona	—	—	—	—	551·24	571·24	591·86	3487·33	1166·09	—
Hét éven felül levő gyermek-segitő	—	—	—	—	124·18	265·15	585·96	310·96	868·90	551·35
Munkások napszám(-)	—	—	—	—	—	—	8·50	14·41	23·68	33·77
R. kath. plebánia	—	—	—	—	—	—	—	—	845·03	241·33
G. kath. segély	—	—	—	—	—	—	—	—	1012·55	1550·22
Összesen	121217·34	148638·13	107980·58	106124·24	137116·39	141066·53	152640·12	151458·15	173355·35	179126·93

Bevételek: (tervezet):

	kor.	kor.	kor.
Ingatlan haszonbér-jövedelem	74,464·—	99,713·—	68,708·—
Házilag kezelt ingatlanok	—	35,202·—	5,503·—
Törzsvagyon tőkejövedelem	45,209·50	34,033·—	5,219·—
Jogokból, javadalmakból	49,698·—	41,061·—	4,214·—
Iskolai bevétel	230·—	4,017·—	5,001·—
Intézményekből részesedés	22,340·—	54,266·—	12,646·—
Fogyasztási adó-részesedés	19,934·94	125,340·—	16,176·—
Különféle bevétel	5,530·—	9,064·—	7,693·—
Adók	21,365·—	102,387·—	3,242·—
Összesen	238,771·44	505,083·—	128,402·—
Közigazgatási kiadások	34,510·—	49,190·—	20,856·—
Városi adóhivatal	4,966·—	17,853·—	—
Rendőrség	12,735·—	40,791·—	7,867·—
Tűzoltóság	6,020·—	7,092·—	1,082·—
Katonaság	100·—	1,263·—	240·—
Közegészség	2,853·—	8,285·—	3,685·—
Szegényügy	3,522·—	10,292·—	2,000·—
Iskola, egyház, kultúra	31,829·—	45,980·—	19,907·—
Közérdekű kiadás (alapok)	10,237·—	74,183·—	2,179·—
Utczák, világítás, köztisztaság	4,200·—	22,036·—	2,450·—
Adósság-törlesztés	76,504·—	101,259·—	25,778·—
Adó- és illeték-egyenérték	20,457·—	12,337·—	4,005·—
Gazdasági kiadás	36,862·—	62,647·—	29,961·—
Fogyasztási kiadás	12,106·08	70,128·—	8,120·—
Összesen	256,901·08	519,636·—	128,130·—
Bevételek (1908-ban)	218,841·08	444,651·74	126,901·—
Kiadások «	248,742·39	566,305·43	130,498·—
Hiány «	29,901·31	121,653·69	3.597·—

A pótlóadó háromévi átlaga:

A közigazgatási egyenes állami adó után	28%	55%	13%
A földadó után	31·3%	2·67%	16%
Pótló adók	81—90%	61·7%	21—30%

Egy adózó alanyra esik: *a)* állami adó 61·— K } 121·14 K.
b) községi « 33·14 « }

(Azonfelül a csatornázási és vízdíjak s más illetékek.)

D) A városok vagyonképződése 1896—1908 közt hanyatlik. Földbirtokuk 1881—1898-ig 90%, azontúl csak 23%. A vagyo-

nuk javarésze középület, még pedig 25·42%, míg az erdőség 15·62%, a jogok és javadalmak pedig 15·45%-ot tesznek.

1. A kiadások legnagyobb része a *közigazgatásra* megy rá; elég nagy teher: az adósság, gazdasági szükséglet és iskolaügy. A rendezett tanácsú városoknak földmívelő jellege van (12·16% gazdasági kiadás, 38·48% közigazgatási Kisszebenben).

Az *állami* feladatok az összes kiadásoknak 18·87%-a. Ezek: az árvaszék, az anyakönyvesség, városi adóhivatal, rendőrség, katona- és közegészségügy, iskola és fogyasztási adószedés, melyekkel szemben az állami italmérési jövedelem részesedési aránya csekély. Egy adóalanyra 88 K állami adó, 33·14 K városi adó (50·78%) esik.

2. *Háztartási bajok.* A vagyoni aránytalanság nem a különböző gazdálkodásnak az okozata, hanem az állami hatalom egyenlőtlen elbánásáé. Bár az 1843—44-iki országgyűlés szabadelvű javaslatot készít a városok reformjáról, az 1851-iki kabinet-irat a szabad község fogalmát megszünteti. Reakcziós irányának eredménye: a függő viszony. Ennek szellemében dolgozzák ki az 1859 ápr. 24-iki Pátensben a városi rendtartást, majd az 1870 : 42. és 1871 : 18. t.-czikkekben, melyek az államnak beavatkozást, sőt rendelkező jogot biztosítanak. Az adókivetésben utóbb van kevés javulás, de azért még az 1886 : 21—22. t.-czikkekben is, a melyek t. i. a városok jogi helyzetét szabályozzák, a központosítás korlátokat vet a városi autonom adózás tekintetében s meghagyja az állami felügyeletet. A szabad község feltételeit egyik törvényczikk sem adja meg.

Minden vagyonjogi kérdés fórumtól függ; a városok felett való gyámkodás a városok károsodásával jár. Pl. egy négyszögöl terület adás-vevése háromszori közgyűlési határozattól és a fórum jóváhagyásától függ. Állami feladatot 16-ot old meg a város; azok tehát nagyon elvonják az autonom érdekek szolgálatától. Pedig az új bűnvádi eljárás 1896 : 33. t.-cz.-e s a 130,000—1899. belügymin. rendelet sok új terhet

rónak a közigazgatásra, valamint a statisztikai adatokat kívánó 1897 : 35. s az útlevelekre vonatkozó 1903 : 4. t.-czikkek, nemkülönben a következő új feladatok: az anyakönyvek módosítása (1904 : 36. t.-cz.), az ipari és kereskedelmi alkalmazottak biztosítása (1907 : 19. t.-cz.), a gazda és cseléd jogviszonyának szabályozása (1907 : 45. t.-cz.), a közegészségügy rendezése (1908 : 38. t.-cz.) és a borhamisítás ügye (1908 : 47. t.-cz.). S szaporítják a teendőket az újabb kormányrendeletek. Az országos politika a várossal szemben idegenkedést mutat. Ennek a helyzetnek orvoslására vállalkozik a városok országgyűlési képviselőinek 1908 márcz. 10-iki értekezlete. A városrendezésnek közjogi, szervezeti és háztartási szempontokból kell kiindulnia. Az elsőnek czélja az autonom feladatkörök kijelölése s az állami teendők taxativ felsorolása: a másodiké a választási jog szabályozása; a harmadiké pedig az állami segély és dotáczió: amaz pénzben, emez adótárgyak (fogyasztási adók, a belső telkek értékemelkedésének adója, patika-engedély stb.) elengedése által.

*

Telekárak: 1—1 holdért (eperjesi birtokosok kezében):

Fekvés, év és *ár:*

Finta: 1681-ben 15—25 frt; 1690-ben 1½ hold = 36 frt; 1697-ben 10—24 frt; 1772-ben 25 rfrt; 1773-ban 6 hold = 57 rfrt; 1778-ban 50 rfrt.

Szekcső: 1681-ben 25 frt; 1683-ban 25—30 frt; 1829-ben 4 h. = 326 vft, 3 hold = 400 vfrt; 1836-ban 6 hold = 1200 rfrt.

Kissáros: 1681-ben 36 frt; 1690-ben 7 frt; 1772-ben 25 rfrt; 1836-ban 1 hold = 150 rfrt.

Savanyúvíz: 1681-ban 36 frt.

Királyhegy: 1683-ban 29 frt; 1769-ban 6 hold = 31 rfrt; 1821-ben 4 h. = 800 rfrt; 1836-ban 3¼ h. = 220 rft; 1839-ben 5 hold = 901·47 rft.

Salgó: 1683-ban 29 frt.

Szurdok: 1683-ban 10—15 frt; 1690-ben 12·50 frt; 1697-ben 10 frt.

Táborhely: 1683-ban 36 frt; 1697-ben 18 frt; 1769-ben 6½ hold = 33·30 rfrt; 1794-ben 3 hold = 100 rfrt; 1821-ben 3½ hold = 700 rfrt, 4 hold = 902 rfrt; 1836-ban 1¼ hold = 100 rfrt; 1837-ben 1 hold = 128 rfrt, 1839-ben 15 frt; 1839-ben 6 hold = 1049·35 rfrt.

Alsóváros: 1683-ban 45 frt; 1693-ban 6 hold = 111 frt.

Hidegpatak: 1681-ben 20 frt.

Nagykeresztnél: 1693-ban 5 hold = 72 frt.

Sáros: 1690-ben 5 hold = 90 frt.

Bikos alatt: 1786-ban 24 rfrt.

Sárosi határ: 1690-ben 4 hold = 28 frt; 1848-ban 644 tjsz. 3160 öl² = 360 frt.

Sóvár: 1690-ben 1 hold = 15 frt.

Malkó-kút: 1786-ban 40 rfrt; 1839-ben (2½ köblös) = 562·30 rfrt.

Útirányban: 1769-ben 6 hold = 34 rfrt.

Tarcza mellett: 1824-ben 5 hold = 1194 rfrt, 2 hold = 100 rfrt, 3¼ rét = 500 rfrt.

Tvarosnye: 1769-ben 9 hold = 32·17 rfrt.

Meggyes felé: 1769-ben 7½ hold = 31·15 rfrt.

Nagy hídnál: 1829-ben 1½ hold = 500 rfrt; 1837-ben 1 szántó (5200 öl²) = 833·18 rfrt.

Kálvária: 1829-ben 1 kert = 1200 rfrt.

Malomrét: 1773-ban 8 rfrt.

Sidló-völgy: 1832-ben 5 köblös = 500 rfrt.

Enyiczke felé: 1769-ben 30·30 rfrt; 1772-ben 25 rfrt; 1832-ben 3 hold = 955 rfrt; 1836-ban 1¾ = 220 rfrt.

Villecz-bánya alatt: 1832-ben 6 hold szántó, 7½ köblös = 500 rfrt; 1837-ben 1 hold = 40 rfrt; 1839-ben (5 köblös) = 1247·30 rfrt.

Malomvíznél: 1769-ben 6½ hold = 40 rfrt.

Onsuhlyan-erdő alatt: 1792-ben (5 köblös) = 100 rfrt.

Rokito: 1836-ban 1 hold = 100 rfrt; 1837-ben 1 hold = 50 rfrt.

Polyánka: 1772-ben 8 hold = 200 rfrt; 1794-ben 4 hold = 65 rfrt; 1836-ban 1 hold = 100 rfrt.

Szent-László-hegy: 1836-ban 4 hold = 275 rfrt; 1837-ben 1 hold = 50 rfrt.

Megyei út: 1837-ben 1 hold = 1000 org.² = 128·30 rfrt.

Sidlowecz: 1837-ben 1 hold = 20 rfrt.

Ribnyiczky: 1837-ben 1 hold = 40 rfrt; 1839-ben 8 hold = 1084·50 rfrt; 1847-ben 122 tjsz. = 259·30 vfrt.

Czeméte: 1836-ban 1 hold (6 köblös) = 800 rfrt.

Feny- (felső) malom: 1847-ben 94 tjsz. 28⅙ öl² = 600 vfrt.

A város határán 1847-ben 1185 tjsz. 2145 öl² = 254 vfrt, 876 tjsz. 764 öl² rét = 172·20 vfrt.

IV. ötödben 1848-ban 153 tjsz. 1020 öl² = 75 frt; 457 tjsz. 216 öl² = 1025 vfrt (410 pfrt); 473 tjsz. 833 öl² = 100 pfrt.

II. Terményárak:

A) *Állati termények:* [1]

Bika B. 1426-ban 6—10 frt; 1432-ben 6 frt (1 kúria = 10 frt).

Borjú B. 1426-ban 46 ℔; 1781-ben 2 éves = 6 frt.

Ló B. 1426-ban 40 frt.

Disznó B. 1438-ban 84 ℔; E. 1696-ban 4 frt (7 drb kisebb 16·80 frt); 1707-ben öreg = 4 frt, négyéves = 10 frt, $2^1/_2$ éves = 1·20 frt, 1781-ben = 3 frt.

Nyúl B. 1427-ben 35 ℔; 1428-ban 36 ℔; 1433-ban 28 ℔; 1438-ban 10 ℔; 1597-ben 20 ℔; 1612-ben 25 ℔; 1703-ban 18 ℔.

Hal B. 1432-ben (51 drb) 60 ℔.

Lúd E. 1697-ben = 18 ℔; 1791-ben 3 drb = 3·05 rfrt.

Őz E. 1597-ben 65—80 ℔; 1612-ben 1·25—1·50 frt.

Fogoly E. 1597-ben 18 ℔; 1703-ban 15 ℔.

Malacz B. 1433-ban 1 ℔; 1707-ben féléves = 60 ℔.

Ökör B. 1419-ben (2 drb) 6 frt; 1781-ben (2 drb) = 42 új frt.

Tehén B. 1428-ban 7 frt; 1781-ben 10 frt; 1820-ban 36—40 frt; 1836-ban 67—75 frt.

Szalonna B. 1437-ben (1 ló kenésére) 12—20 ℔; 1703-ban 12 ℔.

B) *Növényi termények:*

Alma E. 1785-ben 1 puttony = 51 ℔.

Bor B. 1 középtunella 1440-ben 2200 ℔; E. 1 hordó 1659—1662-ig 36 frt; 1702-ben 24·30 frt; 1708-ban 24 tallér; 10 hordó 294·60 frt; 1730-ban 1 átalag aszú 30 rfrt.

Bor, baranyai, 1 középtunella 1427-ben 6680 ℔.

Bor, budai, 1 középtunella 1428-ban 1000 ℔.

Bor, szerémségi, 1 középtunella 1426-ban 2000 ℔.

Méz E. 1 lépes 1683-ban 24 ℔.

Lencse E. 1 véka 1695-ben 75 ℔.

Len E. 22 font 1695-ben 3·30 frt.

Széna E. 1 kocsi 1687-ben 1·20 frt; 1688-ban 6 kocsi 7·68 frt; 1846-ban mázsa = 1·12 frt (városon kívül: 2·07 frt); 1849-ben borkuti = 7 frt.

Szalma E. 1846-ban 95 kéve = 11·24 pfrt; 100 kéve = 19·12 pfrt.

Dara B. 1442-ben 1 edény = 72 ℔.

Polenta E. 9 köl 1768-ban 36·72 frt.

Komló E. 4 csomó 1769-ben 201·60 frt.

Árpa B. 1 köl 1426-ban 15—18 ℔; K. 1600-ban 6 frt; E. 1696-ban 59 köl = 97·04 frt; 1727-ben 4·80 frt; 1771-ben 15 köl = 39·60 frt; 33 köl = 79·20 frt; 1785-ben 15 rfrt; 1832-ben 4·30 rfrt; 1836-ban $5^1/_2$ köl = 100 rfrt;

[1] B = Bártfa, E = Eperjes, K = Kisszeben.

1845-ben 38 pozs. m. = 47·30 pfrt; 1846-ban 5 vfrt; $40^{6}/_{8}$ pozs. m. = 65·12 pfrt.

Búza B. 1 köl 1426-ban 19 ℔; K. 1600-ban 8 frt; E. 1696-ban 22 köl = 52·80 frt; 13 köl = 31·20 frt; $2^{3}/_{4}$ köl = 6·60 frt; 1702-ben 7 köl = 14·14 frt; 1727-ben 7·20 frt; 1771-ben 5 köl = 20·40 frt; 1832-ben 6 frt; 1836-ban $8^{1}/_{2}$ köl (vető) = 42·30 frt; 1846-ban $19^{4}/_{8}$ m. = 54·36 pfrt.

Zab B. 1 köl 1426-ban 10 ℔; K. 1600-ban 4 frt; E. 1687-ben 2 frt; 1727-ben 2·72 frt; 1842-ben 24 m. = $15·16^{4}/_{5}$ rfrt; 1846-ban 26 pozs. m. = $31^{1}/_{2}$ pfrt; 1846-ban 83 pozs. m. = $92·08^{2}/_{5}$ pfrt; 1847-ben $22^{1}/_{2}$ pozs. m. = 45 frt; 1849-ben 20 m. = 28 o. é. frt; 22 m. = 31·54 frt; 46 m. = 55·12 frt.

Liszt K. 1600-ban 7 frt; E. 1 köl 1692-ben 1 imperiális; E. 1696-ban 2 köl = 3·60 frt; 1727-ben 6 frt; 1760-ban 3·60 frt.

Rozs E. 1696-ban 6 köl = 10·80 frt; 1702-ben 1·68 frt; 1832-ben 10 rfrt; 1836-ban 2 véka = 22 frt; 1846-ban 7·30 pfrt.

«Tengeri baraczk»-ot Tályáról említ egy 1576-iki B.-i levél.

C) *Fanemű:*

Sóvári erdők felügyelőségénél: 1715 előtt 1 orgia = 28 garas, 1715-től = 32 garas, 1725-től 30·5 garas, 1726-ban 12 orgia = 144 rfrt; 1842-ben 3 orgia = 5·15 rfrt; 1844-ben 50 kurta öl = 40 frt.

Orkutai erdőben: 1846-ben I. oszt. öl = 2 frt, II. oszt. = 1·48 frt (helyben); 1850-ben 147 vágott öl = 49 frt.

1846-ban 300 vessző = 15 pfrt; 1847-ben 150 csomó vessző = 10 frt.

1847-ben 40 öl szállítási díja = 32 frt.

1847-ben 11,500 zsindely = 27·36 frt.

1847-ben 86 deszka = 42·54 frt.

1847-ben 18,000 zsindelyszeg = 3 frt.

1847-ben 70 tölgyfa-deszka = 140 frt.

1848-ban 2 rövid öl = 6·24 frt.

Fadugó: E. 1794-ben darabja 1—$1^{1}/_{2}$ kr. 1796-ban 100 parafadugó = 42 kr.

Fasina: E. 1850-ben 100 drb = 5 frt, 1 drb 5—6 kr.; a Szekcsőtől 453 drb szállítva = 22·39 frt.

Deszka: E. 1846-ban 32 drb = 7·44 pfrt; 1850-ben 100 db = 25 frt.

Fenyőgerenda: E. 1850-ben 50 drb fuvardíja = 4·10 frt.

Fenyőgerenda: a malkókuti erdőből 1850-ben 20 drb. fuvardíja = 40·12 frt.

Városi erdők fája: E. 1849—50-ben 2178 öl, 432 drb törzs, 2000 fasina, 3431 fasina-Pflöcke, 923 csomó ág.

Hivatalos faszolgáltatás: E. 1846-ban 245 kurta öl = 57·10 pfrt; 292 kurta öl = 77·52 pfrt; 113 luczfenyő = 37·40 pfrt; 42 luczfenyő = 16·48 pfrt; 3 hosszú öl = 3·36 pfrt.

Favágó-díj: E. 1849—50-ben 4 láb hasábölért 30 kr., 3 láb hasáb-

ölért 24 kr; Czemétén 1849—50-ben 1 öl hasábölért 24 kr; Hegyecskén 1849—50-ben 1 öl hasábölért 33 kr.

Szállítási útadó: E. 1843-ban 1 orgia = 8 kr.

(A sóvári kam. uradalmi erdőmesteri hivatal Eperjes erdőinek felbecslését kívánja = 600 frt. A város a káros kamarai befolyást követi utasításba veszi.)

D) *Eperjesi 1849-iki árak:*

1 edény hegyaljai	32·— rfrt.	1 pozs. mérő zab	1.39 rfrt.
30 medii sör	4·— «	1 orgia fa	8·— «
1 pozs. mérő búza	3·48 «	1 « fa és ág	4·24 «
1 « « kevert búza	3·— «	1 mázsa széna	2·06 «
1 « « jobb liszt (siligo)	2·30 «	1 « szalma	0·40 «

HARMINCZADIK FEJEZET.

Ipar és kereskedelem.

A) *A czéhrendszer és iparügy.*

I. A *vármegyei ipar.* A várbirtokon, de a földesúri jószágon is az iparoselem alakulását a viszonyok kivánták meg. Már a honfoglalók hoztak magokkal ruha- és fegyverkészítőket; utóbb a rabok sorából szemelték ki a hozzáértő embereket. A mesteremberek Szt. István ideje óta a királynak vagy a földesúrnak szolgái, a kik az uradalomban rendesen egy tiszt vezetésével külön csoportot alkotnak. A házaik is egymás mellett épülnek. Földadományozáskor a a király nekik is juttat részt. A várrendszer bomlása után az uralkodó osztály jobbágyokká teszi őket, de a városi iparosság kiszabadul a földesúri hatalom alól s már a XII. században czéhekbe (coetus) áll. A czéhek szűkebb érdekszövetkezetekké válnak a nagy szocziális és közgazdasági szervezetben. Czéljok az önvédelem. Van bizonyos nemzetközi jellegök, a mennyiben idegen mintákra alakulnak ki, czéhszabályokat vesznek át, vándorló tagjaik technikát tanulnak el, de czéhviszonyokat is. A kereskedő-elem, sőt a pásztoroké hasonló-

kép jár el. A czéhrendszer, megizmosodása után, egyöntetűvé válik országszerte, de a megélhetés tekintetében az egyes csoportozatai különböznek egymástól.

Nálunk a XIII. században hazai talajon csirázik a czéhélet. Legrégibb czéhlevelünk 1307-ből való. A rendszer már a XIV. században reformokra szorul s 1376-tól a szász czéhek újjászervezésével fellendül. Virágzása — a városokéval — a XV. századba esik. A felsőmagyarországi városok iparának átalakulásán meglátszik a lengyel befolyás, valamint az egyháznak hatása. Szent pártfogót választanak a czéhbeliek, a kinek a templomokban oltárt emelnek s a kultuszát erősen ápolják. Valószínű, hogy egyes czéhek középkori vallási testvéresülésekből is alakultak.

Bár a városok czéhélete csakhamar külön alakul ki, a mennyiben zárt jellegűvé válik, némi kapcsolatokat a vármegye külső területén élő iparossággal nem tagadhat meg. Párvonalosan fejlődnek s utóbb egyformán hanyatlanak el. Nálunk a népipar formájában a külső iparosság ma is számottevő.

Az ipar először házi, családi jellegű; utóbb jelentkezik a népipar. Hajdan az ipar lényege családi volt,[1] mely külterjes földmívelő országban, minő hazánk, fontos tényező.

A vármegye iparviszonyairól szórványos adatokat a családi iratok és a kongregácziók jegyzőkönyvei szolgáltatnak. A Hyppolit-kodex közlései részben bevezető, részben kiegészítő képét mutatják annak a csendes, inkább helyhez kötött munkásságnak, mely a vármegye úri portáin, míg a nemesség a városi életre nem szorul rá, századokon át folyik. Igaz, előbb is a városi czéheknél kapja meg azt, a mi ruházatban, ékszerekben, kényelmi czikkekben kívánatos; de igaz az is, hogy sok szükségletének megbir felelni a saját környezetebeli ipar. A XV. század végén s a következőnek ele-

[1] Első inditói közt a szerzetesek vannak.

jén uralkodó fényüzés jelentékeny mértékben felhasználja a városoktól kölcsön kért országjáró mestereken kívül a házi ipart. Asszonyaink változatos csipkéjű, iratos himzésű fehérneműi, ingvállai, ruházata otthon készülnek. Szinte iskolája egy-egy család a női munkának, a mely nemcsak az úri rendben kelt divatot, de behatol a jobbágyság körébe is. Népiparunk némely kiválósága ennek az úri házakbeli családi munkásságnak az eredménye. S megjegyzendő, hogy a régebbi kornak divatjában kevesebb a szélsőség és ritkább a változás. (L. XXI. szakasz.)

A XV—XVII. századok viharai mihamar menekülni kényszerítik a falusi otthonból a valamirevaló iparost. Van, a ki kóborló életre vállalkozik s hol ebben, hol a másik udvarházban tölti az életét; van, a ki jobbnak látja a városi czéhekbe szegődést. Városainknak czéhélete, sőt egyik-másik mezővárosunké, mint Nagysárosé, Hanusfalváé, ezért lendül fel s tart ki még kései hanyatlásában is. Így a vámegye külső részeiben csak tengő életet él az az ipar, mely a czéhközösségből kiszorult, de azért a nép körében fenntartja, sőt fejleszti az egészséges népi ipart.

Hogy pedig állandóan él a falvakban, annak bizonyságai ép a legmozgalmasabb korszakok: a Thököli és II. Rákóczi Ferencz felkelése, a mikor a kuruczság ruhaszükségletét jórészint ő végezi. Az utóbbiról tudjuk, hogy a hadi segélyt jelentékeny mértékben ép a ruhanemüek szolgáltatásával könnyítette meg.[1]

[1] A jelzett felkelések idején a földnek a nagy néptelenség miatt fölös termése nincs, melylyel az ipar fejlődését biztosíthatná. Házi ipar van, de jelentéktelen s éppen nem versenyezhet az örökös tartományok iparával. Így lesz hazánk azok piaczává, bár Bécs nem akarja elfojtani a magyar ipart, mint azt a sok vásári szabadalom, meg 1686—1711-ig a sok czéhersítés bizonyítják. Pl. a Királyi Könyv e korból az eperjesi csizmadiaczéh engedélyezését említi. A felkelések az iparunkat megakasztják, de a vas-, bőr-, szabó- és szövőipart fellendítik. A paszomántosok is erősen működtek a városainkban. A külső kereskedelem a posztóbehozatalra szorítkozott. Török árút II. R. F. hozatott be, mely a korábban importált «ánglia»- és «fajlondis»-posztót kiszorította.

Külső iparosságunk munkájából a vármegyét leginkább s mondhatni állandóan a mészárosok, molnárok és ritkábban a kenyérsütők foglalkoztatják. De fontos rá nézve a sör- és szeszfőzés is.[1]

II. *A városi ipar.* Az Árpádok korában a kir. udvarnok és a várnép az iparos. *A városok alakulásakor a polgárság* az ipart még nem nagy mértékben műveli, de lassankint maga készítgeti a szükséges czikkeket. A malomipar korán megindul; utóbb vannak mészárosok, vendéglősök, fogadósok, sütők, halászok, vadászok, ruha- és építőiparosok, sőt aranyművesek és pénzverők. Eperjesnek már a XII. században megindul a kézműipara és kereskedelme. Az utóbbi különösen. Rendes, a napi piaczon kívül, a heti vásár a vármegye városaiban, bár orsz. vásárjuk és árúmegállító joguk nincsen még. A vámmentesség is általános jellegű; a városok vám- és vásárpénze a királyt illeti meg. A vásári kihágást is korán megtorolják; a hamis mérték büntetése: I. esetben egy, II. esetben két márka fizetése, III. esetben kézcsonkítás. II. Endre király alatt bénul meg a kereskedelem, de az Anjouk újra felvirágoztatják, a mennyiben a nemzet anyagi és szellemi erejét fejlesztik. Tevékeny polgárok kaphatták Eperjesen 1324-ben az önálló biráskodás jogát. Az 1374-iki kir. levél ugyanazt bizonyítja róluk: «Tam in venditione et emptione pannorum, quam etiam aliis mechanicis» szavakkal, s az a levél a régi kiváltságok erősítése már.

[1] Sáros vármegye iparosainak létszámáról kassai kereskedelmi és iparkamarai kimutatás az 1909. év végén: *ipari* üzlet 3152 volt (ebből 200 új) Legtöbb (752) a pálinkamérő, vendéglős, kávés, szállodás és fürdős (ebből 66 új); azután a ruházati iparos (671; ebből 49 új) s az élelmezési és élvezeti czikkek gyártója (628). A *kereskedelmi* üzletek száma 1742-t tett ki (ebből 149 új); itt legtöbb (755) volt az élelmezési és élvezeti czikkekkel kereskedő, továbbá a vegyeskereskedő (255) s az állatokkal s mezőgazdasági és állati termékekkel kereskedő (205). Közútunk 106 volt (ebből 8 új). Hordár 9 volt, temetkezési vállalat 4 (ebből 1 új). Az *iparűzők összes száma* 5154-re rúgott. Legjobban szaporodtak a pálinkamérők és vendéglősök, a mi az *alkoholfogyasztás emelkedésére* mutat.

N. Lajos intézkedésére az iparosok és kereskedők *a német czéhrendszer mintájára* szervezkednek, a mit az eperjesi vargáknak — egyetlen latin nyelvű s mindjárt az első czéhalakulások idejéből való — 1374-iki czéhlevele bizonyít. A városok a nyerstermény feldolgozói. Elsősorban a malom- és sörfőzőipar jelentkezik czéhszervezetben. A várospolgári jogok közt a sörfőzés és kimérés joga régi jog. Idegen szesz behozatalát nem tűrik. A XV—XVI. században emelkedik a városi létszám, s vele szaporodnak a czéhtestületek. Eperjesnek a XVII. század közepe körül 47 czéhe van, mint azt Weber János a «Wappen der Kön. F. Ep. 1668.» cz. könyvében felsorolja:

1. Sörfőző.
2. Kereskedő.
3. Szűcs.
4. Szabó.
5. Varga.
6. Mészáros.
7. Timár.
8. Kovács.
9. Lakatos.
10. Posztókészítő.
11. Szijjártó.
12. Kádár.
13. Kötélgyártó.
14. Fazekas.
15. Nyerges.
16. Asztalos.
17. Aranymíves.
18. Kocsigyártó.
19. Esztergályos.
20. Takács.
21. Kőmives.
22. Bányász.
23. Gombkötő.
24. Puskapor-készítő.
25. Csizmadia.
26. Kardcsiszár.
27. Borbély.
28. Tarisznya-készítő (Beitler).
29. Rézöntő.
30. Késmíves.
31. Palaczk-készítő.
32. Fürdős.
33. Harangöntő.
34. Mézeskalácsos.
35. Posztónyíró.
36. Festő.
37. Fésüs.
38. Rézműves.
39. Fekete-festő.
40. Pék.
41. Tűgyártó.
42. Üveges.
43. Könyvkötő.
44. Cserző (Weissgerber).
45. Szappanfőző.
46. Kordovánbőrgyártó (Cordovaner).

A 47-ik a halász-czéh, mely 1648-ban folyamodik a városi tanácshoz, mint egyesület. Ezek nagyrészt a XVIII. század közepéig fennállnak. 1878-ban még 30 czéhlevele volt meg Eperjesnek. Kereskedelme, a mennyiben a XVI. században gyarmatárú főlerakodóhelylyé vált, Tarnow, Krakó, Danzig, Boroszló, Magdeburg és Hamburg felé irányult (1537-ben 2 darab, 1573-ban 1 oklevél). A XVIII. század vége táján

összeolvadtak: az asztalos és kardcsiszár-, a kerékgyártó- és esztergályos-, a lakatos- és puskaműves- meg órás-czéhek.

A városi levéltárak közt a *a czéhéletre vonatkozó iratokban* főleg az eperjesi gazdag. Eperjes polgársága már 1374-ben oly jogokat nyer a vászon-, posztó- és ipari készítményekre, mint Buda; a kereskedelme pedig már 1247-ben tetemes.

A) *Eperjes érdekesebb czéhadatai:*

(Az iratok: jegyzőkönyvek, számadások, szabályzatok és másnemű czikkek a következő 11 ládában vannak meg: 1. a varga-, 2. kereskedő- és szatócs-, 3. szücs-, 4. bodnár-, 5. szabó-, 6. asztalos- és kardcsiszár-, 7. kötélgyártó-, 8. kerékgyártó- és esztergályos-, 9. szíjjgyártó-, 10. lakatos-, puskaműves- és órás-, 11. gombkötő-czéhládákban).

1. *Varga-czéh ládája* 1788-ból: tábla 1768., czin czéhkanna ($7^1/_2$ icczés) 1778.; legrégibb magyar szabályzat 1377-ből, mely a vászon-, posztó- és egyéb iparczikkek készítésének s árúsításának 1374. szabadalmát idézi; 1427-iki német szabályzat; 1511-iki új szabályzat; jegyzőkönyvek 1788-tól németül tótul.

2. *Kereskedő- és szatócs-czéh ládája* (vas). Benne: réz pecsétnyomó. A kettős czéh 1570-ben alakul s magyar kiváltságlevelet kap. Szabályzat: 1582-iki latin, 1615., 1679., 1770-iki német. 1719-ben meglevő egyesség szerint a két czéh szétválik.

3. *Szűcs-czéh ládája* 1643-ból. Benne: csont és vas pecsétnyomó, vörösréz czéhtábla 1643.; szabályzat: 1451-, 1606-, 1616-ból német; jegyzőkönyv: 1614-től német.

4. *Bodnár-czéh ládája.* Benne: sárgaréz pecsétnyomó 1663-ból; szabályzat: 1475-ből (a réginek erősítése) német; jegyzőkönyv: 1612—1777-ig német, ezentul tót.

5. *Szabó-czéh ládája.* Benne: ezüst pecsétnyomó; társpohár 1772-ből; szabályzat: 1509-, 1547-, 1632-ben: német; jegyzőkönyv: 1648-tól magyar, 1672-től német.

6. *Asztalos- és kardcsiszár-czéh ládája:* újabb. Benne: pecsétnyomók 1571., 1589.; legrégibb magyar jegyzések; szabályzat: 1573-ban német; jegyzőkönyv: 1554—1582-ig német, 1582 ápr. 1-től 1583 szept. 22-ig magyar, 1583 szep.-től 1645-ig német.

7. *Kötélgyártó-czéh ládája.* Benne: ezüst pecsétnyomó 1615-ből; czéhlevél 1532-ben német; jegyzőkönyv 1571-től német.

8. *Kerékgyártó- és esztergályos-czéh ládája.* Benne: szabályzat 1548-ból német.

9. *Szijjgyártó-czéh ládája.* Benne: sárgaréz pecsétnyomó 1551.; szabályzat: 1550-ből német; jegyzőkönyv 1550-ből német.

10. *Lakatos-, puskaműves- és órás-czéh ládája* 1829-ből, lakatja 1604-ből. Benne: szabályzat 1604-, 1648- (órásoké), 1684-ből német; 1617-ben 34 mester megnevezése; jegyzőkönyv: 1617—1700-ig magyar, 1700-tól német, tót.

11. *Gombkötő-czéh ládája.* Benne: pecsétnyomók 1507-, 1607-ből; a legtöbb kézirata magyar; szabályzat: 1607. (a legrészletesebb), 1637.; becses magyar oklevelek: 1622., 1625., 1635., 1656.; jegyzőkönyv: 1640—1815-ig magyar, ezentul tót.

Ezeken kívül is számos irat (kir. rendelet) foglalkozik a város ipari ügyeivel. Így az 1525-iki kir. r. szabadalmat ad a mestergyakorlatra s egy másik megdorgálja a polgárokat, hogy még mindig nehézségeket okoznak az egyes mestereknek; 1544-ben Eger köszöni meg egy ügyes órás küldését, a mihez hasonló adatok Bártfán sűrűn fordulnak elő; 1628-ból olvassuk, hogy Wierd György a regécskei, 1629-ből, hogy Schmitz Pál két falkonon kívül a regete-ruszkai, 1668-ból, hogy Ulrich Mátyás a hejczei harangot öntötték. A kalapos-czéh jegyzőkönyveiben: 1758—75-ig czéhújításokról, czéhmesterek megerősítéséről van szó; ugyanaz 1760-ban a czéhbefogadás feltételeit szabja meg, valamint 1773-ban: amott 30 rfrtot, emitt 75 rfrtot és ebédet adat az új mesterrel; ugyanannak irásai 1775-től évnegyedes befizetéseket sorolnak fel, 1800 körül az új mester díját 40 rfrtban állapítják meg. Egy városi tanácsos, mint biztos, írja alá ellenőrzése jeléül a jegyzőkönyveket. Ezek 1876 febr. 24-én németül jelzik az utolsó mesterfogadást Sesesny József személyében, a kit remek alapján vettek be a czéhbe. Több czéhszabályzat, mint az 1451. szücs-, 1570. kereskedő- és 1573. asztalos-féle, határozottan kiköti a német nemzetiséget. A második hangsúlyozza: «Városunkban a német elemnek újabb időben alig van oltalma; azért elhatároztuk, hogy csak német nemzetiségű legyen kereskedő». Tényleg valamennyi czéh elnémetesedik az idők folyamán.

majd a XVIII. század végén eltótosodik. A fegyverkovács-czéh 1849-ben felsőbb parancsra a «norma szerint» dolgozik.

Czéhszabályzatok:

a) *Varga-czéh* szabályzata 1377-ből. A latin eredetinek a XVII. század közepéről való latin másolata, mely az 1374. kir. oklevelet idézi, s a birónak és esküdteknek — a királytól nyert hatalom alapján — következő «törvényeit» adja: 1. mindegyik mester évnegyedenkint 3 garast (12 pénzt) fizet; 2. bőrt idegen nem hozhat be; 3. a belépő igazolja, hogy tisztes szülők gyermeke, a pléb. templomnak 6 font viaszt adott s 4 frt 24 ₰-t lefizetett a czéhnek. Az 1511-iki szabályzat szerint: 1. a belépés feltételei: a tanulóévek kimutatása, polgárjog, remek, 24 frt díj és czéhlakoma; 2. a rossz munkáért a mester a munkától eltiltandó; 3. az idegen készítmény csak a két nagyvásárkor árusítható; 4. tilos a vevő csábítása; 5. a varga a bőrt maga készítheti a czipőkhöz; 6. felsorolása: a templomi teendőknek, a mesterutódok jogainak, a legények kötelességeinek és az inasok felvételének.

b) *Szűcs-czéh szabályzata* 1451-ből: 1. szücsmunkát vagy bőrt nagyban összevásárolni tilos; a vétő Szent Katalin patróna czéljaira birságot fizet; 2. nem czéhbeli ötnél kevesebb bőrt nem adhat el; 3. a czéh ellen való vétséget a czéhmester, a nagyobbat a városi tanács bünteti; 4. a felvétel a születési bizonyítvány és tanulólevél bemutatásával történik; 5. a szabó bundával csak a maga ruháját bélelheti; 6. a tisztességtelen czikket a piaczon elégetik s a mesterét megbüntetik; 7. a belépés feltételei: német nemzetiség, két évi vándorlás, helybeli mesternél egy évi, de ha ünnepen dolgozott, még egy újabb évi működés, 4 forint, 4 pint bor, 4 font viasz és a remek; belépés után pedig egy év és egy nap mulva mesterlakomára 4 frt, 2 pint bor, 2 font viasz; 8. a szűcs fia csak remeket mutat be, nem vándorol és nem szolgál próbaévet. (1689-től csak kath. vallású lehet czéhmester.)

c) *Bodnár-czéh szabályzata* 1475-ből: 1. a belépés feltételei: 1 vörös forint, 2 font viasz, születési és tanuló-bizonyítvány, felszabadító-levél, polgárjog, remek; 2. a körmeneten az ifjú mesterek a pálczákat és gyertyákat hordozzák s azokra ügyelnek; a vétő birsága fél font viasz; 3. czéhüléskor egy viaszgyertya ég; ha valaki gyujtás után érkezik, egy font viaszt fizet birságul; 4. a ki fegyvert visz magával az ülésre, attól elkobozzák a fegyvert s az árát a mesterek eliszszák; 5. az ülésben veszekedő vagy az asztalra öklével ütő egynegyed forintot fizet.

d) *Szabó-czéh szabályzata* 1509-ből: 1. a Zsófia-templom oltárának mindegyik mester évnegyedenkint 5 ℔-t ad; 2. országos vásárkor sem árulhat idegen szabó ruhát; 3. a mester bárminő posztót árulhat, csak az országos vásáron tilos szepesi posztót eladnia; 4. szepesi posztóból készült ruha Eperjesen nem árusítható; 5. a belépés feltételei: a remekkel 2 forint, 4 font viasz, lakoma, két pint bor.

e) *Asztalos- és kardcsiszár-czéh szabályzata:* 1. a czéh minden kántornapon 25 ℔-t ad a papnak, a misén gyertyát gyujt s a czéhbelinek temetésére kivonul; 2. a mester tartozik óvni a családját a téves tanoktól; ha legény akad olyan, azt a felavatás előtt ki kell oktatni s csak azután a városi tanácsnál bejelenteni; 3. a czéhtagok ne éljenek egymással ellenségeskedésben; 4. tanulónak csak német származású vehető fel, ki négy idősb mester előtt három évre szegődik el; 5. a ki mester óhajt lenni, a négy idősb mesternél jelentkezzék; a felavatás feltételei: születési és tanuló-levél, polgárjog, 2 frt a czéhládába, egy év alatt a remeknek bemutatása a négy idősb mester előtt, kiknek 4 pint bor jár; ha a remeke nem felel meg, vándorolni küldik; 5. ha eperjesi lakos ablakot vagy ajtót máshonnan hozat, azt csak czéhbeli illesztheti be. (A kardcsiszár egy forintot fizet a czimere kitételéért.)

f) *Kötélgyártó-czéh szabályzata:* 1532-ből: (vallási tétel nincs, mert ekkoriban kényes a dolog s a városi tanács

óvatos): 1. a belépés feltételei: a remek, a ládába 1 forint és 4 font viasz, lakoma, 2 pint bor; 2. az idősb mesterek a munkát hetenkint ellenőrzik; 3. idegen nem árúsíthat a városban; 4. a mester csepüt nagyban nem vásárolhat.

g) *Kerékgyártó- és esztergályos-czéh szabályzata:* 1548-ból: egyezik a többivel.

h) *Szijjgyártó-czéh szabályzata:* 1550-ből (8 mester van ekkor): 1. a czéh a prédikátornak negyedévenkint 25 ₰-t ad s a templomban viaszgyertyát gyujt; 2. ha a remek nem jó, a legény a bőr árát megfizeti s vándorolni köteles; 3. remeklésnél a bőrszabást a vezénylő mesterek birálják meg s azért 2 pint bort kapnak; ha jó a remek, a belépés feltételei: 2 forint, lakomán legalább 2 fogás étel és 2 pint bor; 4. egy tanuló tartható, még pedig 4 évig, aki teljes ellátást s két szürke kabátot kap a mesterétől; 5. a tanulót a legény csak a mester tudtával büntetheti; 6. a mester a tanulónak felszabadításkor 2 frt értékű öltözetet ad; ha a felszabadítás a czéh előtt történik, akkor 2 fogásos lakomát és 2 pint bort fizet a tanuló; 7. a legény bére heti 8 ₰, vándorlás után 16 ₰, továbbá havonkint még 2 ₰ és 14 napra 2 ₰ fürdőpénz.

i) *Kereskedő- és szatócs-czéh* szabályzata 1570-ből. A vár. tanács adja ki, a kihez a feljebbezés történik. Pontjai: 1. csak német nemzetiségű lehet kereskedő; 2. köteles 1 év és 1 nap alatt házat szerezni; 3. külső kereskedő a városban nem üzérkedhetik; 4. a belépő a négytagú czéhtanács előtt jelentkezik, 10 frtot fizet, az idősbeket tisztelni köteles, az isteni tisztelet ideje alatt — 6 ₰ birság terhével — zárva tartja az üzletét; 4. évenkint 4 czéhülés tartandó 2 font viasz birság terhével, s ez alkalommal mindegyik mester 2 pénzt fizet; 5. a czéh számadást tartozik vezetni; 6. a czéhszabályokat az idősb mesterek gyakran olvassák fel az ülésben s ugyanők vizsgálják meg a mértéket és árakat; 7. a ki vétségeket követ el, azt két ízben megintik, harmadszor pedig árújának elkob-

zásával eltiltják az üzlettől; 8. ha a mester a felesége által jut az üzlethez, köteles a szabályoknak megfelelni; 9. a mester özvegye folytathatja az üzletet, sőt ha némethez megy nőül, ez a díjnak csak a felét fizeti; 10. idegen csak nagyvásárkor árusíthat, de akkor is két idősb mester megvizsgálja a holmiját; 11. helybeli kereskedő és iparos két mérföldnél távolabb eső ünnepi vásárra nem vihet árukat; 12. vásárkor a fiatal czéhtagok fegyveres őrséget állanak; 13. a birónak a választás után a czéh illatszereket visz ajándékul. (1570-ben a czéhnek 24 tagja van.) A czéhnek van halotti takarója és bársonyleple, a melyért fél forint használati díj fizetendő. A harangozónak és zászlótartónak a czéhtől évi díja van, valamint az ágyútelep fenntartása is az ő kötelessége.

j) *Lakatos-, puskaműves- és órás-czéh szabályzata:* 1604-ből: Az első czéhbeli a belépéskor 1 aranyat, 4 font viaszt, 4 pint bort s a remek után lakomát fizet. 1648-ban valamennyi czéhben: 1. a remek több sorozatú, melynek a felét kell elkészíteni; a kovácsolást az idősb tagok ellenőrzik, a miért 1—1 pint bort kapnak; a jegyütés a remekre egy-egy forint az illető mesternek; 2. ha a remek nem jó, a legény egy pár sarut kap s vándorolni megy; 3. a tanuló 3 évig van a mester szolgálatában; felszabadulásakor a mesterétől morva posztó-dolmányt kap, viszont a czéhnek 2 fogásos lakomát, 7 iccze bort, 1 font viaszt fizet.

k) *Gombkötő-czéh szabályzata.* 1607-ből: I. articulus (czikkely): a czéhmestert évenkint választják, kinek a régi előadja a tisztét; a mesterek 50 pénzt adnak a ládába; az új mestert avatás után haza kisérik s tisztességes lakomát rendeznek neki, mikor is ő előadja a mesterek kötelességeit; a czéh az uralkodónak évenkint ajándékot küld; II. a.: minden kántornap czéhnap, mikor a panaszok és vádak előadhatók; a czégéres vétkest a városi tanács bünteti meg; III. a.: a ki mester akar lenni, bárhol tanult is, a czéh 3 öreg mesterénél egy évig heti bérre áll, azután remeket mu-

tat be; ha elfogadják, eladja s a nyereséget a ládába fizeti be; a beálló pénz 2 frt 50 pénz és köszönő pohár; miután a czéhmestertől meghallja a kötelességeit, czéhebédet ad; IV. a.: a társlegény heti 35 pénzt kap, de Szent Mihálytól husvétig gyertyát tart a templomban, reggel 4 órakor kel és esti 9-ig, nyáron pedig 7-ig dolgozik; karácsony, husvét és pünkösd hetére fél heti bért kap; a mesterek egy legényt tarthatnak, csak a czéhmesternek van joga kettőhöz; az özvegy is tarthat legényt és inast; ha nincs elég legény, az atyamester engedi át az egyik legényét; ha azonban ennek is csak egy van, elveheti a bármelyik mesterét, hogy az özvegy ne maradjon legény nélkül; V. a.: a mester csak 2 inast tarthat, kit a czéh előtt szegődtet s 40 forint kezességre fogad fel; ilyenkor az inassal együtt egy fogás ételt és egy czéhkanna bort szolgáltat; az esztendő kitelése után az inas öltöző ruhát kap a mesterétől, ha pedig felszabadul, fél évig fél heti bért, majd utána a czéh felszabadítja és vándorolni küldi; ez alkalommal is jár collatio (kisebb lakoma) tőle és a mesterétől a czéhnek; a mig a legény társpoharat nem ad, heti 20 pénz jár ki neki, azután egész bér illeti meg. VI. a.: a mester lengyel, erdélyi vagy német gombot és zsinórt nem árulhat; a kontár vagy «hemplér» munkáját a czéh — birói engedélylyel — eltiltja; a lengyel kalmár sem árulhat efajta idegen holmikat; VII. a.: a mester arany és ezüst fonalat sem csővel, sem fertálylyal nem adhat el s nem mérheti a selymet lattal avagy nehezékkel; ha a legény vándorlás nélkül követi meg a czéhet, 10 frtért adják a társas jogot neki.

* Az 1637-iki statutumok 1—25 fejezetében a következők az eltérések:

IV. a.: az új mester avatáskor a ládába 2 frtot, továbbá a czéhnek 3 pint bort, 3 fogás ételt, 81 pénzt ad; kapuállásra és halotthordásra köteles; V. a.: egy év mulva a remek után mester-asztalt ad következő 4 fogással: elsőnek: tészta borssal, 2 kappan vagy 2 tyúk sarkonczval (tárkony?)

és rizskásával; másodiknak: sültek: ú. m. 1 töltött malacz. 1 hal, 1 kappan, 4 töltött tyúk, 8 ℔ disznópecsenye, 8 ℔ borjúpecsenye, 8 ℔ tehénhús-pecsenye, 1 nyúl hátsó része; harmadiknak: káposztás hús; negyediknek: rizskása tejes trágyával; azután gyümölcs, 2 pint s végül 1 pint bor; ha nem adja a lakomát, 12 frtot tartozik fizetni, a miből a czéh rendezi a mester-asztalt; VI. a.: a hostátokban sem szabad másnak mívelni és árulni a czéh czikkeit, sem pedig a helybeli boltokban; az elkobzott holmi értékének $^2/_3$-a a városi tanácsé, $^1/_3$-a a czéhé; VII. a.: a czéh az idegen hemplérek árúit a vásárkor ellenőrzi s a meg nem felelőt elkobozza; IX. a.: a czéh előtt tisztes hozzátartozók igazolják, hogy az inasnak álló igaz ágyból való, a kiért különben 3 évre két kezes tartozik jót állani; XIX. a.: az ifjú mester addig, míg a czéhnek le nem rótta tartozását, nem tarthat két inast, valamint legényt sem, ha t. i. az öreg mesternek sincs legénye: a nőtlensége 1 év 1 napig tarthat; XXIV. a.: ünnepnapon 10 óra előtt művelni 8 ℔ viasz birságával tilos.

1655-ben is módosul a szabályzat. Az 1—35. szakasz (articulus) eltérései: II. a.: az ünnepülés, évenkint négyszer az úrvacsora vétele kötelező; III. a.: a czéh télen a magyar templomban viaszgyertyát tart; IV. a.: a czéhmesterrel szemben gyalázkodó 6 ℔ viaszt ad; a ki az együttes társaságból korábban távozik, az 2 ℔ viaszt ad; VI. a.: 3 a vándorló év: ha jobbágyfiú jelentkezik tanulásra, az urától menedéklevelet köteles hozni; VII. a.: remeklésre a legény tisztes emberekkel kéressen engedélyt; mikor a czéh kiadja azt, 1 ezüst tallért, collatiót és személyenkint 1 pint bort ad s másnap hozzáfog a remekcsináláshoz, a mikor is a látó embereknek naponkint 2 tál ételt és 1 pint bort ad; a 3 remekből 2 a czéhé, 1 az övé; ha rossz a remek, másfél mesterasztalt ad vagy 18 frtot fizet s újra vándorolni köteles; remekbemutatáskor tisztes ebéd s személyenkint 1—1 pint bor jár; XVI. a.: az ügyes legénynek a több munkáért heti 40 pénz adandó.

de a felszabadított legény csak annyit kap, a mennyit megérdemel; a kontár mester 10 ℔ viaszt szolgáltat birságul; XXI. a.: az özvegy mesterasszony «tökéletes cselédet» tartson s a czéhnek engedelmeskedjék; XXII. a.: sokadalomkor sem kontár, sem török, sem erdélyi vagy más országbeli nem árulhat; asszony és leány sem művelhet vagy árulhat; XXV. a.: czéhbelinek vétkében idegen czéhmester ne ítélkezzék: az itthon való magistratus, «az, a melynek botja alatt vagyon», igazítsa el a dolgot; XXVII. a.: a czéhmester évnegyedenkint megvizsgálja a mesterek műveit; a kontármunka birsága az övé; XXVIII. a.: eperjesi mester csak Kassa, Lőcse, Bártfa és Szeben kulcsos városokba járhat sokadalomra; az oly czéhnek tagjai, a mely Eperjestől vette át a czéh szabályait, Eperjesre ne hozzanak árúkat; XXXII. a.: a béna vagy vak mesternek a czéh évenkint egyszer kisegítő vándorló legényt küld.

A czéhláda őrzi még «*Az öt felsőmagyarországi sz. kir. városok 1635-iki artikulusi és végzési*»-t (németből magyarra fordítva, a mesterek controversiáinak eloszlatása végett). Ennek 1—15. fejezete a közös limitatióra (árszabás) és sokadalmi vásárokban való szabad részvételre s az egyenetlenségek eloszlatására («componeállására») vonatkoznak. Az utolsó két fejezet a ruházkodás és ünnepségek szertelenségeit tiltja a következőkben: XIV. a.: «Mivel a Ruházatban való nagy kevélség az Mesteremberek között annyira eláradott, hogy már ő közöttök, és a Nemes Emberek között, ez iránt maid semmi külömbségh nem láttatik, a Nusztok, Kamoka ruhák, drága köntösök, sárga csizmák ő nálok felettébb nagy abususba, rosz szokásba jöttenek közönségesen; azért egyenlő képpen végeztük, hogy ez után ezen rosz szokás és feletteb való kevélségh a ruházatban e Becsületes Városokban tellyességgel megtiltassék, és minden ember, a mint az ő rendihez állapottyához illik, ugy visellye és tartsa magát». XV. a.: «Nyilván vagyon ez is, hogy az feletteb való költségek s készületek miatt, melyeket az Menyekzőkben, keresztségekben,

Egyházba iktatásokban, Mesterebédekkor etc. etc. szoktanak az emberek ki önteni, az Becsületes Városbeli Concivisek tellyességgel ki üresíttetnek az mindennapi táplálásnak szűkebb volta miatt, sőt külső szegénységre is jutnak: Ez okáért ez iránt közönséges akarattal végeztük, hogy mindenik helynek az ő állapottya szerint, az hon való Magistratusok, mind ezen dologra, mind az ruházati kevélségre, kemény vigyázással legyenek, az be származott rosz szokásokat megtiltsák, és ackik ez ellen cselekednének, keményen megbüntessék». (Actum Cassoviae.)

Ugyanennek *az öt városnak 1656-ban Eperjesen kelt közös szabályai* magyar nyelven készülnek. Tartalmuk négy fejezet; ú. m.: I. Czéhszabály a többi czéh tudta nélkül nem adható ki; II. Mesteremberek közt a szidalmazás tilos; ha ilyesmi felmerül, azt a saját czéh rendezze; III. Más városbeli czéhtudakozódásra a felhívott csak a saját czéhének tudtával felelhet; IV. Az 1635-iki statutumok az öt városbeli czéheknek kiadandók; a statutum ellen vétő 50 magyar frt birsággal sujtandó; az összes szabályzatokra ezentul mind az öt város ráüti a pecsétjét.

A kassai és eperjesi gombkötők 1625-iki egyessége így szól: I. A beteg mester fia 2 hétig vezeti a mesterséget; II. A szűk idő miatt a legény heti 50, a kiválóbb legény 60 pénzt kap; ha valamelyik mester többet ad, fél mesterasztalt avagy 6 frtot fizet birságul; III. Ha kassai mester Eperjesről hivogat át több fizetésre legényt, 6 frt birsággal lakol meg; IV. Inasfogadáskor 2 czéh- és 2 öregmester legyen jelen, de a mester kívánságára elhívható az egész czéh is.

Viszont a *kassai czéh* levelet ír az eperjesihez, hogy kassai gombkötő mester, Lőrincz házába ludakat hajtott be egy leány, hogy ha valaki keresi, rájok találjon. De Lőrincz azt mondta hazajövet, hogy 50 pénzen vette a ludakat s megfőzette. Ugyanő befogadta magához egy eperjesi mesternek megszentencziázott rossz asszonyát, mire a czéh eltil-

totta a mesterségétől. Lőrincz appellált. Arra felszólította őt, hogy állítson két mestert; most pedig Eperjest kéri, hogy hasonlókép küldjön kettőt, hogy ebben a súlyos esetben ítélhessenek.

B) A városok czéhtestületeinek ez az egyezkedése nyilvánvaló jele annak, hogy a multban temérdek érdeksurlódás támadt közöttük. Igen régi keletű az a versengés pl., a mely Eperjessel állítja szembe többször is *Bártfa városát*. Így az 1447. és 1637-iki vászonperekben. Ezeknek Eperjes erőszakossága az oka. Bártfán t. i. már a legrégibb időkben, mint a krónika is bizonyítja, igen élénk ipari és kereskedelmi élet uralkodott. Legrégibb és legterjedelmesebb foglalkozás a lenből és kenderből előállított fehér vászon készítése volt, a mire a lakosságot kiváltságok jogosították fel. A vászonfehérítés jogát az 1420., 1429., 1430., 1433., 1448., 1479-iki kir. levelek biztosították számára. Oly nagy mennyiségben fehérítették a vásznat, hogy gyakran szinte az egész Tapolyvölgyet fehér lepel borította. A vászonnal való kereskedésök is Szentpétervárig, Moszkváig és Konstantinápolyig elterjedt. Volt rá külön hátósági védelem. Már 1450-ben készült a vászongyártásra vonatkozó német nyelvű szabályzatuk, mely a biró, a száztagú képviselet és a czéhmesterek határozatából állapítja meg a munkálatok darabszámát, a czéhbeli ünnepségeket, továbbá a következő módozatokat: 1. a városon belül vagy kivül senki sem készíthet vagy árusíthat kevesebbet 400 vászonnál; 2. a kész vásznat a városházán kell összeírás czéljából bemutatni; 3. egy-egy vászon legalább 36 soros (gaenge) lehet; 4. egy asszonyi állatnak sem szabad gyolcsot vagy vásznat eladnia, illetőleg árúba bocsátania; 5. a gyolcs a régi szokás szerint való soros legyen. S valalamennyi darabot a Szent János-napra következő napon kell ellenőrzésre bemutatni.[1]

[1] A perben az 1637-iki kir. bizottság intézkedik, mely III. Ferdinánd részére a város hűségesküjét veszi ki. Tagjai: a váradi püspök és Sennyey Sán-

A vászonfehérítés jogában sérti meg Eperjes a társvárost. Ekkor is azonban a vesztére; mert a király védelmébe fogadja az utóbbit, sőt a jogsérelmet súlyosan megtorolja. Eperjes azonban nem okul s a fehérítő helyektől a XVI. században is taksát szed: 1000 sing után 60 pénzt. Így bonyolódik a második perbe, melyet szintén elveszít.[1]

Másik foglalkozása a bártfai polgárságnak a *borral és mézzel* való kereskedés. A lengyel királyok magok járnak a kezökre azzal, hogy vámmentességben részesítik őket, csakhogy látogassák a városaikat. A város szántói, tályai és újhelyi szőlői szolgáltatták bőven a Hegyalja termését. De legfőkép a *faipari* czikkek készítésében tüntek ki a bártfaiak:

dor kamarás, kassai kamarai főnök. A városi tanács nagy pompával fogadja, tisztelgésekkel halmozza el, a püspöknek pohárban 10 arany ajándékot ad, valamint a környezet tagjainak is. Az esküforma német és magyar. Elsőnek két ujját felemelve a biró esküszik, majd a tribunus plebis, azután 12 tribunus, végül az egész communitas esküsznek. A bizottság a várost oda utasitja, hogy vászonfehérítő kizárólagos jogában forduljon a királyhoz. Ugyanekkor dönti el azt is, hogy 1—2 petia lengyel posztót szabad árulni, de kocsin szállitani már a statutumok ellen való vétség volna.

[1] Az 1424-iki «Registrum Sindonum» szerint összeirt vászongyártás:

100	golcz	15	frt	—	₰	1	v.-csomóban volt	2900	sind
600	sind*	72	«	—	«	1	« «	2950	«
1	«	—	«	90	«	1	« «	2200	«
350	«	24	«	—	«	550	sind	18	frt — ₰
750	«	48	«	—	«	2	v.-csomóban volt	2250	sind
[100		12	«	09	«]	1	« «	2650	«
52	röf à	—	«	03	«	100	sind	12½	frt — ₰
1	vászoncsomó	—	«	22	«	1350	«	100	« — «
1	«	—	«	08	«	300	«	37½	« — «
3	v.-csomóban volt	2600	sind			50	«	7	« — «
1	« «	2100	«			950	«	40	« — «
1	« «	2350	«			[1394-ben 1 gyolcscsomag vámja		—	« 2 «]
1	« «	2500	«						

Vászonnemek: csinvat, dechelni vörös, durva, fehér, lengyel és zsákvászon.
A *vászonfehérítők haszonbére:* 1435-ben 4056 K. frt.
A « *jövedelme:* 1438-ban 161 « «

* Sindones (vászon).

fenyőből készült edényeik a legkeresettebbek voltak Ujhely, Miskolcz, Kassa és Debreczen piaczain. XV—XVI. századbeli ipari emlékeik, főleg a lakatos-, asztalos-, építő-, kőfaragó- és ácsmunkák bámulatos fejlettségről tanuskodnak. Azonfelül agyagipari termékeik: a pompás tálak, fazekak messze földön kapósak voltak. A sörfőző-ipar, melyre utóbb kiváltságot kaptak a lakosok, már a XV. században virágzott s csak a regále-ügy megoldásával szünt meg. Búzából gyógyító sört is készítettek, melynek Buda főemberei közt is akadtak megrendelői. A bányaiparról 1419-ben történik említés. 1641-ben az ijjasok arra kérik a városi tanácsot, hogy szokás szerint két tanácsos jelenjék meg a lövéseknél és segítségül ólmot és port kivánnak; 1708-ban kelt Gantzaug János scofium-húzónak nyugtatványa, melyet II. Rákóczi F. részére Keczer Sándor fizetett ki:

67½	aranyból dróthuzás	à 30 kr.
43	lat ezüstdrót	à 60 «
66	« ezüst-scofium	à 60 «

Scofium: hímvarráshoz dolmányra, mentére és bársonyos pantallérszíjjakhoz.

1760 márczius 26-ról kelt a bártfai czéhkiváltságok investigatiója:

I. *Fazekas-czéh:* kiváltságlevele 1485-ből (14·25 rft díjjal) és 1562-ből (12·40 rft díjjal) való. Mindkettő külön kiköti az új mestertől, hogy szerszámai legyenek. Harmadik levele (1572.) 14 rftot állapít meg. Mivel azonban a lakoma-költség miatt panaszkodtak az új mesterek, 1644 nov. 8. új szabályzatot kaptak, a mely összes díjakban 18·55 rftot ír elő. Utóbb az extraneus 33·24 rftot fizet, a mester fia pedig 20·50 rftot. Szokás még, hogy amaz 4·42 rftot, emez 8·14 rftot adjon az illetéken felül.

II. *Szűcs-czéh:* 1519-iki bártfa-városi czéhszabályzata csak említést tesz valamely kiváltságról, de a díjakról hallgat.

Ugyancsak Bártfa város hatósága 1720 szeptember 23. igazolványában, az 1715. évi 89. t.-cz. alapján, 64·35 rfra teszi a díjakat. Ujabban csak 40 rft díj van, melynek a mester fia a felét fizeti.

III. *Lakatos-czéh:* 1535 november 13. városi szabályzata szerint a czéhköszöntés díja 2·30 rft, lakoma 8 rft; a birság 4 font viasz. Az extraneus hajdan 60 rfrtot fizetett, újabban azonban csak 3 rft a díj, melynek felét fizeti a mester fia.

IV. *Szabó-czéh:* 1549. évi kiváltságra hivatkozik, melynek határozmánya szerint az avatási díjak 100 imperialist tettek. A város 1724 júl. 11. szabályzata 43·32 rftot szab meg. Ez az összeg utóbb 41·20 rftra szállt le. A mester fia a felét fizeti. A czéhnek van az oltárra szorítkozó kiváltsága is.

V. *Szíjj- és nyereggyártó-czéh:* 1551-iki városi szabályzata szerint a díj 24 rft. A mester fia 20·50 rftot fizet.

VI. *Kovács-czéh:* kiváltságos levele nincs, de van 1554 június 27. városi szabályzata, mely szerint a díj 20·50 rft a mester fiának is. Remekben 3 munkát ad.

VII. *Mészáros-czéh:* 1561 jan. 28. városi szabályzata, majd az 1715 89. t.-cz. értelmében 1722 febr. 28-án módosított szabályzata szerint az összes díjak 66·40 rftra rúgnak. A mester fia a felét fizeti.

VIII. *Asztalos-czéh:* 1569. czéhszabályzata szerint: 1. az új mester 3·20 rftot fizet a czéh pénztárába, a miből félrész czéháldomásra jut; 2. czéhüdvözleti díja 1 darab arany; 3. ha nincs remekje, 5 aranyat fizet; 4. a czéhlakoma díja 9 rft, mely egy év leteltével adandó. Czéhmester fia a díjak felére köteles. 27 éves kortól fogva senkisem lehet czéhmesterré; 27 éves korában azonban az avatásért, ha extraneus, 43·18 rftot, ha mester fia, 3·60 rftot s 14 rft árú, tisztességes czéhlakomát ád.

IX. *Takács-czéh:* 1575 április 27. városi szabályzata szerint az illeték két imperiális és egy ebéd, az 1723 ápr. 27. szabályzat szerint pedig 10 rft s külömböző alkalommal lefolyt czéhköszöntésekre 5 rft. A mester fia a felét fizeti.

X. *Halász-czéh:* városi szabályzata a hagyomány alapján 1588-ban nyert megerősítést, 1718 jan. 12-én pedig módosult. A díjak 100 tallért, a mester fiának 100 frtot tettek ki. Ujabban az extraneus 41·40 rftot és 2 rft értékű lakomát fizet, a mester fia viszont a felét.

XI. *Kőmíves- és kőfaragó-czéh:* 1616 április 16. városi szabályzata nem említi a díjakat. Az új kőfaragó mester vésett oszlopokat és kapuköveket készít remekben, míg az új kőmíves talapzat-domboruművet (excrustatio podii). Értékük a czéhé. Egy mester van két fiával; az atya 30 év előtt 15 rftot tett le elődje kezébe.

XII. *Kötélverő-czéh:* 1636 október 5. városi szabályzata szerint kb. 20 rft volt a díj, utóbb azonban a városi ügyészadta szabályzat szerint 25 rft. A mester fia a felét fizeti. (Avató-lakoma 7 rft.)

XIII. *Kosárkötő-czéh* (vietorum, vitorum): városi szabályzata, az 1480-ikira való hivatkozással, 1637-ből való, mely díjakban 40 rftot köt ki. Tényleg azonban az extraneus 50, a mester fia 25 rftot ad.

XIV. *Csizmadia-czéh:* szabályzata 1669 augusztus 12. Eperjes várostól, 1674 november 12. Bártfától (részben módosítva) van, melyek szerint az új mester 30 imperialist fizetett. Utóbb két ebéd s minden egyéb tartozék díjában 41·40 rftot fizet. A mester fia előbb az egészet fizette, utóbb csak a féldíjra köteles. (Egy új mester, a rendes díjon felül, 3·55 rftot is fizetett, valószinüleg: áldomásra.)

XV. A *zborói* szabók és szűcsök Aspermonti és Rekheimbi Júlia grófné 1714., a csizmadiák gr. Erdődy Györgyné 1690., a takácsok gf. Erdődy György 1675. szabadalomlevele értelmében nem czéhet, hanem csak testületi szervezetet (confraternitas) alkotnak. Az új mester csak gyertyával áldozik az oltárnak díjképpen.

XVI. *Rézműves-czéh:* idegen városbeli szabályzatát a város 1687 okt. 23. erősítette meg. (Egyezik az 1753 júl. 3-iki

szomolnokival.) Az új mester 25 rftot fizet és 7 rft értékű czéhlakomát.

XVII. *Timár-czéh:* czéhláda és czéhirások hiányában a város ügyészétől 1759-ben nyert igazolás szerint 1688 julius 9. lőcsei bizonyságlevélre hivatkozhatik, melyet a városi tanács 1692 jan. 10. erősített meg. Ennek értelmében, a ki mesterözvegyet vagy mesterleányt vesz feleségül, 8·20 rftot fizet a czéhnek. 1759 óta az összes díjak 33·40 rftot tesznek. Csak két mestere van a czéhnek.

XVIII. A *kurimai* csizmadiáknak és vargáknak gf. Erdődy Györgynétől van 1690. levelök; a fazekasoké, kovácsoké és lakatosoké pedig gr. Aspermonti Góbert F. és nejétől 1701-ből, s úgy vannak, mint a zboróiak.

XIX. *Kerékgyártó- és sajtoló-czéh:* 1696 április 9-ről kelt kassa-városi bizonyítványa szerint elégett a czéhlevele. Az új mester, mint extraneus, beleértve minden költséget, 2—3 év leforgása alatt, 41·40 rftot fizet avatásért.

XX. *Takács-czéh:* 1700 márczius 13-iki czéhlevele szerint avatásdíj (21. és 23. §.) pénzben és szolgálmányban 28·20 rft. A mester fia a felét fizeti.

XXI. *Aranymíves-czéh:* 1707 marcz. 18-án kelt czéhszabályzata szerint az új mester czéhüdvözletkor 1 aranyat és módjához képest lakomát, majd a remek elkészítése után újra 6 aranyat fizet. A részletfizetés nincs kizárva. A mester fia czéhköszöntéskor 1 aranyat és lakomát, remek-benyujtáskor pedig 21 rftot ad, ha nincsen új extraneus mester.

XXII. *Ács-czéh:* 1738 szeptember 3-án kapott a várostól articulusokba foglalt szabályzatot. Az új mester akár egyszerre, akár részletekben 20 rfrtot fizet mesterdíjul, 2—3 ízben czéhebédre borral 5 frtot, azonfelül czéhköszöntő fölöstököm díjában stb. 8 rft 14 krt. Ha mester fiát fogadják mestertársul, a készpénznek csak a felét (10 rft) fizeti.

XXIII. *Paszományos-czéh* (fimbriacorum): 1760 június 17. czéhszabályzatát a város, Lőcse igazolása alapján, állította ki.

Díjak 49·09 rft. Ha a remeket az új mester nem tudja vagy akarja bemutatni, még 22·30 rftot ad. A mester fia a felét fizeti.

XXIV. A *héthársi* mészárosok, vargák és takácsok, a *sárosi* csizmadiák és mészárosok, a *hanusfalvai* csizmadiák testülete városi szabályzat alatt állanak ugyan, mindazáltal új mestert nem avatnak, díjat nem szednek. A mesterek tehetségük szerint adnak megtelepedésük alkalmával.

A város ipara s vele kereskedelme a XVIII. század közepétől kezd hanyatlani s a hanyatlást a következő század gépei és gyárai siettetik.[1] Legtovább a takács-ipar tartja fenn magát, de már a legutóbbi időkben alig van ilyen iparos is. Az ipart újabban nagyobb ipartelepek lendítik fel egy s más ágában, mint a városi 3 műmalom és 3 keretes fűrészmalom, a városi téglavetőtelep, a Jármay-féle cseréptégla-telep s más

[1] A bártfai polgári élet a XIX. század első felében még erős. Az ipar és kereskedelem élénk; főleg a fazekasok, a damaszt- és vászontakácsok s a posztónyírók jóhirüek. A mészárosok apáról fiúra sötétkék posztójú, nagy ezüst gombos magyar ruhát hordanak; a kalaposok és szűcsök a falusiaknak való kalapot és virággal himzett ködmönt készitenek. A czéheknek egy városi tanácsos a városi biztosa. A czinöntő iparosnak szobadisze: rámás állvány fényes czinedényekkel zöld cserépkályha mellett. Ha a biztos a czéhülésbe belép, a mesterek felállanak. Az asztal közepén fekszik a zárt czéhláda, melyet a biztos intésére a czéhmester kinyittat, a mi az ülés megnyitásának jelképe. A czéhláda bezárása után a mellékszobában lakoma folyik. A bort nagy czinkancsóban adják fel, de kristályüvegből iszszák. A czinöntő-czéh ládája az asztalos-, szobrász- és kovácsipar kiváló műbecsű alkotása. A polgárság, mint nemzetőrség is érdekes tényezője a városi életnek. Régebben, mint katonai védő elem (militia), harczias szellemű, a mire a városház erkélyének felirata is utal: «Felix Civitas Que Tempore Pacis Cogitat Bella.» Viselete: kék pantalló fehér oldalzsinórral; zöldszinű, vöröshajtókás frakk s a városczimerrel diszitett csákó; fegyverzete: szuronyos puska, kard és patróntáska. A tisztnek ugyanily szinü, de finom posztójú a ruházata s aranybojtos a kardja. A zászló: fehér selyem, melynek egyik oldalán a Patrona Hungariae, a másikán az angyaltól tartott négyfolyamos, kétbárdos és liliomos városi czimer volt látható; a szalagok: piros, fehér és kék, a melyek arany rojtban végződtek. A nemzetőrök Úrnapján zöld tölgyfalevél-bokrétát hordtak a csákón s zeneszóval vonultak a sétatérről a főtérre, hogy a zászlót az örnagytól átvegyék. 1848 márcz. 25-én a városi díszgyűlés után a képviseleti tagok fogatokon háromszor megkerülték a városházát, melyen egy kéményseprő a Roland-szobor helyére nemzeti zászlót tűzött ki s borral köszöntötte fel a polgárságot.

téglavetők. A faipar köréből a gyermekjátékszer-gyár és a Hölzl-féle fafaragó-iskola a fellendült műipar tanui. (L. XXI. szakasz.)

1900-ban Bártfának foglalkozás és szám szerint iparosa volt:

13 asztalos,	1 kályhás,	2 szitás,
6 lakatos,	2 kéményseprő,	1 szűcs,
17 bodnár,	4 pék,	1 szappanos,
15 csizmadia,	2 czukrász,	18 mészáros és hentes,
22 varga,	1 építész,	2 szíjjgyártó,
13 férfiszabó,	1 fotografus,	2 aranymíves,
6 nőszabó,	1 kötélverő,	1 sapkakészítő,
3 kerékgyártó,	3 borbély,	3 mézesbábos,
10 kalapos,	2 fésüs,	1 kútásó,
4 kovács,	2 órás,	1 vászonfestő,
5 kőmíves,	1 szobafestő,	3 vendéglős,
8 ács,	2 könyvkötő,	30 korcsmáros,
3 kárpitos,	4 bádogos,	3 zsibárus,
13 fazekas,	3 rézműves,	20 bérkocsis.

1910-ben az ipar- és kereskedelmi ágak száma: 93.

C) *Kisszeben* ipartörténete egy nyomon halad a testvérvárosokéval. Czéhszabályzatai közül érdekesebbek: 1523-ban az ács-, 1567-ben a gombkötő-, 1606-ban a posztós-, 1613-ban a bodnár-, 1635-ben a lakatos-, 1638—9-ben a szövő-, 1720-ban a takácsczéheké.

Czéhiratok: iparos-czéheké 1600—1700., szabók évkönyve 1660., asztalosok évkönyve 1734—1818., szíjjgyártók iratai 1748—1801., kovácsok jegyzőkönyvei az 1753., 1773., 1787., 1841. évekből.[1] 1847-ben egy-egy biztos alatt a következő czéhek vannak: 1. takács, szűcs, fazekas, kerékgyártó; 2. asztalos, varga, mészáros, gombkötő; 3. timár, kalapos, kovács; 4. szabó, ács, szeszgyártó; 5. csizmadia, kordoványos, lakatos; 6. kőmíves, bodnár, posztós, rézműves, szappanos.

[1] 1759-ben a szebeni czéhek «gratuitum oblatum»-a (adomány): a kereskedelmi testülettől: 4·07½ rfrt, 19 czéhtől: 97·45 rfrt, 3 úrtól: 28·55 rfrt.

Az ipar- és kereskedelmi ágak száma *1910*-ben: 52.

Az ipari foglalkozások a következő csoportok szerint oszlottak meg már a városaink középkori életében:

1. *Őstermeléssel és mezőgazdasággal összefüggő ágak:* halászat, kertészet, erdészet, szőlőművelés, árokmesterség;

2. *Fémiparosok:* kovács, késkovács, pánczélkészítő, kardcsiszár, ágyumester, ijjgyártó, lakatos, czinöntő, ötvös, vésnök, bádogos;

3. *Fűtő- és világító-iparosok:* olajpréselő, viaszöntő, favágó;

4. *Szövőiparosok:* takács, posztónyíró, ványoló, vászonszövő, ruhafestő, kötélverő, keztyűkötő;

5. *Bőriparosok:* bőrcserző, irhatimár, nyerges, szíjjgyártó, zacskókészítő;

6. *Faiparosok:* kádár, bognár, asztalos, ládakészítő, esztergályos;

7. *Élelmiszerek iparosai:* pék, mézeskalácsos, mészáros, molnár, szakács;

8. *Ruházati és tisztogatási iparosok:* fürdős, szűcs, varga, csizmadia, szabó, köpenyegszabó, keztyűs (Hantschuster);

9. *Építőiparosok:* ács, kőmíves, kőfaragó, agyagos, üveges, szobafestő, pallér (Parlyrer).

III. *Czéhélet.* A czéhszervezkedés alkalmával a czéh maga vagy a városi tanács czéhlevelet állít ki. Idegenből is átveszi vagy a szomszédságból kölcsönzi, illetőleg módosítja. Innen vannak a czéhlevelek formai és sokszor tartalmi egyezései. A felsővidéki városokban ez különösen divatos dolog, a melyek magokra nézve közös czéhszabályokat is állapítanak meg. Egyidőben több felsővidéki városunk Kassát ismeri el e tekintetben döntő tényezőül. A czéhlevelet kivételesen a királyok is megerősítik. A városi tanács később inkább csak ellenőrző szerepet végez a czéhstatutumokkal szemben, majd a czéheknek felügyelőket rendel ki egy-egy tanácsosa személyében.

Eleinte a czéh nem egyetemes, mert hiszen vannak kivüle álló iparosok is; később azonban a városi élet elzárkozódása magával hozza a czéhkényszert. S kialakul a czéhbeli önzés, főleg az örökösödés szempontjából, s akkor megszorítják a felvételt. A czéh, mint zárt testület, határozza meg, hogy a mester hány legényt és inast tarthat, mennyi bért fizethet, hogy szerezze meg a nyers terményt s hogy értékesítse a készítményt. A czéh széles jogkörű, a tagja korlátozott, de az egyéni korlátozásért bőséges kárpótlást nyujt az egyéni érdek támogatásával. Ekkép a czéhrendszer azt éri el, hogy nagy vagyont, szellemi és anyagi fejlettséget biztosít. Hogy a városok a műveltség középpontjaivá lesznek, az is az ő érdeme. Valódi művészi érzék fejlődik a polgárságban, a minek a stilszerű egyházi és világi (köz- és magán-) épületek s a városok rendezettsége, sőt csinja a tanúi. S megszaporodnak az iparágak, köztük több művészi fokra emelkedik. A czéhélet, a XVI. század mostoha viszonyai daczára, teljes virágzásban áll. Beleilleszkedik a szocziális keretbe; az önzését a közjó érdeke mérsékli; fontos közerkölcsiségi és iparrendőri feladatokat old meg. A mester önálló kvalifikáczió nélkül nem boldogul, mert a jó munka szigorú ellenőrzés (limitatio) tárgya.

A czéh tagjai, mint az 1243-iki szász telepítés utódai, hagyományszerűleg ápolják magok közt a faji érzést. Összetartanak, önállóságra törekszenek. Innen magyarázható a szabályzataik szigorúsága, mely egyre túlzóbb. A *német születés* kizárólagos feltétele a felavatásnak a később betóduló magyarsággal szemben. Nem is változnak a viszonyok, csak az 1579., 1645. és 1678/9-iki pestis után, a mikor a régi német lakosság nagy részben kihal s a magyarság műveltebb eleme foglalja el helyöket meg a tótság, mely azonban a lakosság alsóbb osztályaképp alakul ki. Ez a lakosság Eperjesen alig haladja meg az öt-hat ezeret, Bártfán az ötöt, Kisszebenben a négyet; mert hiszen pl. az első városban a XVII. század

kezdetétől meglevő anyakönyv szerint az évi születések legmagasabb száma 208. Vallás tekintetében 1533-ig általában róm. katholikusok, onnan 1655-ig evangelikusok a hivek; azután, főleg 1690 táján szaporodnak fel ismét az előbbiek. A német származás és nyelvhasználat — főleg a közéletben — a XVII. század közepéig állandó, utóbb — a város eltótosodásáig, a mi a XVIII. század folyamán rohamosan történik — már szaporák a magyar polgári nevek a czéhekben (Szöghy, Kádas, Szilágyi, Török (utóbb Turek), Lányi, Kossuth, Somossy, Sörös, Sáárossy, Tállyay, Sugó, Mogyoróssy, Német, Deák, Almásy, Ujhelyi, Kolozsvári).

A *czéhládában* őrzik a kiváltságlevelet, szabályzatot, jegyzőkönyvet, számadást, pecsétet, bélyeget és czéhpoharat. Minden ülést a láda megnyitásával kezdenek meg s addig perlekedni, az asztalra könyökölni birság tiltja. Az ujon választott atyamesterhez való átvitele a ládának nagy pompával, ünnepi ruhában és zenekisérettel, mely a várost körül járja, megy végbe s bőséges lakoma zárja be.

«*Az eperjesi gombkötő-czéh*» *ládáját* 1665 febr. 2-án jelmezes, évszakokat allegoriailag személyesítő menet kiséri. «Uy Esztendő vitele» ez a czéhnek; a láda mellett vannak Lendniczay János mester, Kubinyi János dékán és 12 legény. A czerimonia a következő lefolyású:

«Elül ment vasderékban öltözött ember német plundérban, kezében dárda, fején sisakba tevő strucztoll; aztán trombitások, rézdobosok; két legény pánczélosan, süveg a fejükön, kard az oldalukon, buzogány a kezökben; deli legény kornétával szép dolmányban, mentésen, lódingban, aranyos kard az oldalán; két legény pánczélos ingben, sisakosan, buzogány a kezében, kard az oldalán; egy legény gróf képében, kucsak-toll [1] a süvege mögött, kezében aranyos pálcza, szép köntösben; néhány személy az udvarnépével egy rendben; két szakálas: egyik ősz, másik fekete szakálú: ez udvari kapitány, ki elülmegy kezében aranyos buzogánynyal, fedve tigrisbőrrel; az ősz emberen dolmány és szederjes mente, a kezében pálcza, az oldalán kard; köztük megy a szolgarend: kinek párduczbőr, kinek farkasbőr a vállán; egy inaska fejér Tafota-ingben s a kezében zöld papiros-zászlócska «az kikeletnek

[1] Kócsagtoll.

nevével deákul»; két legény tiszta zöld ruhában, csinált virágokkal; egy legény menyecskeformán öltözködve, kikeletvirágokat vive, a ki tiszta zöldbe van ékesítve s zöldbársony subát hord, mely csak a vállán függ; ismét egy inaska fejér tafota-ingben, kinek sárga zászlócska van a kezében, a kalapsüvegén pedig sárga strucztoll; két legény kénkőszínű dolmányban, kalapsüveg strucztollal a fejökön, oldalukon szál aranyos kard, kezökben buzakalászokból összecsinált asztag-forma; egy menyecske sárga tafota-szoknyában, az előruhája is olyan, az öve ezüst és aranyos, a kalapja fekete-sárga strucztollal, a kezében pár szál buza; egy inaska fehér tafota-ingben «őszi elővel», vörös süveg a fején, vörös zászlócska a kezében; két legény vörösbe öltözve, kezökben az ősznek «természetfából» csinált gyümölcscsel: körtével; egy menyecske tiszta fehér kamukában, vörös selyemben, a kondor hajában ékesen vörös strucztollal s a feje egyéb ékes eszközökkel díszítve; egy inaska szederjes lobogóval, mely jelekkel van teleirva, szederjes süveggel, mely bélelt, maga is szederjes bélelt mentében s a kezében papirosból csinált égő gyertyával; egy ember asszony képében tiszta feketében öltözve, a mint télben szokás járni: bélés süveg a fején, palást rajta, nyusztos keztyüben a két keze; két legény szép öltözékben, nagy gonddal, melyet sokféle szép virág ékesít; ajándékvivők azután: ki ékesen, ki nem, ketten-ketten; két ember vasderékban; két inas angyal képében, a hátukra kötött szárnyakkal, nagy koszorút vive, melyen a czéh czimere van; egy legény a czéhládát viszi, mely szép szőnyeggel van leterítve; a «becsületes» legények ketten-ketten: az ifjabbak elül, utánuk a többi a dékánnal; a tavali atyamester néhány mesterrel, kik a czéhládát és czéheszközöket követik. Finis.»

A czéhbeli inasapródságon kezdi, majd legény lesz s remekkel igazolja, hogy önálló műhelyvezetésre képes. A czéhkeretben a legények külön szakegyesületet szerveznek, hol a mester és legény viszonyát szabályozzák, főleg a betegsegítő és temetkezési pénztárak felállításával. Büntetésül birságot vetnek ki: pénzben, viaszban, borban; sulyosabb büntetési fok: a kizárás.

Az összes czéhszabályzatok egyaránt előirják a tagok jogait és kötelességeit, kijelölik a tanuló-felvétel feltételeit, a felszabadulás módját, a legény munkaidejét, vándorlását, remeklését s a mesterré avatást. Ha a legény mesterré lett, meg kellett a polgárjogot szereznie, feleséget tartozott határidőn belül bemutatni s némely czéhben azonfelül még házat szerezni.

A czéh a szegény tagot, özvegyet, árvát támogatja, sőt az utóbbiaknak különös jogokat biztosít. Megjelenésével a temetés szertartását is emeli, meg ha kell, annak költségeit fedezi. A mellett kiválólag ápolja a társaséleti érintkezést: gyakori ülésekkel, czéhlakomák rendezésével, a melyeknek rendjét, minőségét és étel-italfogásait megszabja, továbbá mulatságok, tánczvigalmak, színielőadások, esetleg álarczos menetek rendezésével.

A *vándorlás* általában elengedhetetlen követelmény. Az ifjú iparostól, de a kereskedő-jelölttől is világlátottságot, szakműveltség szerzését kívánja a czéhrendszer. Van azonban más czélja is annak, még pedig a nagy németséggel való kapcsolat fenntartása. A czéhszabályzatok rendesen kiterjeszkednek a vándorlás kérdésére; úgy látszik azonban, hogy idők haladtával némi lazaság kapott lábra a legénység körében, melynek korlátozására vonatkozik a HT. 1775. évi 4698. sz. «*Vándorlegények szabályrendelete*», melynek következők a tételei:

I. A mesterlegénységnek tilos a «Blaue Montag».

II. Részleges utasítások a kóborlegénységről:

1. Kétféle vándor van: *a)* extraneusok: iparos legények és mesterek, a kik szegények, nem is értik a dolgukat s kóborlásra hajlanak; *b)* intraneusok: szabadon költöző jobbágyok és szökevény alattvalók. Amazok a határon (in limitibus) tartandók vissza; emezeket a városokban, megyékben és járásokban külön portákon kell lekötni.

2. A vándorokat a határbeli harminczadosok és kamarai tisztek s azok szolgái ellenőrzik. A határba lépőtől bizonyitvány s utiköltség (legfeljebb: egy arany) felmutatását követelik. Ha az útlevél rendben van, külön könyvbe irják be a vándor nevét, korát, személyleirását, mesterségét, a czéhbe lépés napját, a helyet hová törekszik, a pénzét. Ezt bemutatják a viczispánnak s általa a HT.-nak. Mivel azonban a határon, főleg a katonai határőrvidéken leginkább Törökország felől sok kóbor, sőt rabló is belép, itt, de az örökös tartományok felől is a passzusok éber megfigyelése szükséges. Kéznél vannak a katonaőrök is.

Ha bebizonyul, hogy az útlevél rendben van, a város hajdúi a bíróhoz (consul) vezetik, falun pedig a bíróhoz: ott kitudakolják, a mi kell. A hajdú vagy falusi bíró éberségre 25 botbüntetés terhével szori-

tandó. Ha a vándornak törvény szerint való a dolga, a czéhmesterhez vezetik, hol az vagy helyet jelöl ki számára valamelyik mesternél, vagy ha nincs hely, felváltva oly mestereknél, a hol sok a munka. Három napig ingyen dolgozik az ingyen ellátásért. Ha egyáltalában nem helyezhető el, ez az útlevelére ráirandó.

3. Ha rossz élet miatt el kell bocsátani a legényt, vagy a koldusok közt akad ilyen, az illetőségi helyökre tolonczolandók, de a személyleirásuk közlendő a határtisztviselőkkel. Ha azonban a külön portáról elszöknek, a javítóintézeti gyárakban csekély díjjal, vagy csak ellátással, időre vagy végleg osztandók be.

4. Mivel az extraneusok és a felavatott mesterek közt visszaélések fordulnak elő, hogy nem szükségből, hanem a polgártársaik károsítása czéljából házi és kerti feladatok végzésére fogják rá a legényt, kinek helyébe mást fogadnak, vagy pedig ilyenhez szakértő embert adva viszik a mesterséget, magok pedig kényelmes tétlenségre adják rá a fejöket: a czéhmester kötelessége felülvizsgálni s évenkint meghatározni a szükséges legényszámot, s ha három napon túl fölöst talál, azt a gyárakba relegáltatni.

5. A falusi iparosok, esetleg több falu iparosai czéhbe tartoznak állani. De avatási díjat nem fizetnek.

6. A viczispánnak vagy városi tanácsnak félévenkint be kell mutatni a legényhiányt vagy felesleget.

7. Minthogy a szabályozásnak a sörházak s más gyanus helyiségek állnak útjában, hova a szolgák is szöknek: a városokban negyedévenkint ellenőrzés alkalmazandó.

8. Az ismeretlen jövevényt a ház ura 25 frt birság terhével tartozik bejelenteni az elüljárónak. Az ilyennek birsága is 25 frt mulasztás esetén. Tilos ily egyénnek ételt és italt adni vagy őt tovább szállítani. A katonaszökevény ügye is ide tartozik.

9. Intraneusok: a szabadon költözők és szökevények, a kik az előbbi dimissiójukat a volt uroktól igazolni kötelesek. Ha földesúr fogad be ily egyént, a fiskus először 100, másodszor 200 frtra itéli őt: harmadszorra pedig teljesen elveszti a helyét, míg a jobbágyot a hatóságának adják vissza.

10. A feljelentő a házi pénztárból egy aranyat kap.

11. A pásztorok (kóbor betyárok) alkalmazása beszüntetendő, míg az igazi pásztor konvenczió levéllel látandó el. A kóborlók aratáshoz, kaszáláshoz, útjavításhoz kényszerítendők.

12. Vásárkor, bucsun tömérdek a koldus. Ezek nagyrésze dologkerülő. Ezért:

a) Összeirandók a kórházakon kivül állók; a kik három éven át nem szolgáltak, börtönre jussanak, azután pedig az illetőségi helyökre,

vagy hat hét alatt elköltözésre kényszerítendők s útlevéllel látandók el. Ha az ilyen nem akar menni, börtönre vetendő, azután pedig munkára fogandó.

b) A ki három évig szolgált, eltiltandó a koldulástól. Ha nem akar dolgozni, két hétre, egy hóra, illetőleg hat hétre börtönnel büntetendő. A csak henyeségből koldusok büntetése olyan, mint az extraneusoké.

c) Az ekkép büntetett egyén nem bocsátható házasságra.

d) Gyüjtőperselyek állítandók. Az ünneprontók birsága is oda folyjon be.

e) Az egyházi függő javadalmak $^1/_6$ jövedelme hasonló czélra szolgál, valamint:

f) a falusi educillatio (szesz kimérés) tiszta jövedelmének $^1/_4$ e.

g) A városi polgárok I—IV. osztály szerint adjanak évenkint erre a czélra: I. o. 4, II. o. 3, III. o. 2, IV. o. 1 garast.

h) 10—12 kerület állítson kórházat, a mely valaminő műhelylyel kapcsolandó össze.

i) A kórházak felügyelőségek alá kerülnek. Egyforma ellátás és ruha illeti meg a kórházi tagokat.

j) Az akatholikusok külön egy helyen csoportosítandók.

k) Kor és nem szerint kell foglalkoztatni a tagokat.

l) A munkától díj jár.

m) Az egészen tehetetlen egyén nem veendő fel a kórházba, hanem a vérrokonság vagy a jóakarók fogadják be magokhoz.

n) Főleg a talált gyermekek gondozandók, még pedig külön helyeken. A törvénytelen anya szülhet ugyanott. Az ilyen különösen gyámolitandó. A talált csecsemőt a biró tartozik szoptatásra kiadni. Külön könyvben kell a talált gyermekek névsorát vezetni s róluk évenkint a dioeczezanushoz s a HT.-hoz jelentést előterjeszteni.

o) A hazának a létszámemelésre szüksége van.

p) Az 5—7 éves gyermekek a legeltetésnél alkalmazandók.

r) Télen esti 9, nyáron 10 után kóbor, megbuvó vagy lámpa nélkül járó 2 frt birságot fizet.

s) E részletes utasítások kurrentálandók.

A *czéhlakoma* (Bruderbier) évenkint egyszer a szokásos szertartások egyike. Két fiatal mester, azok felesége és a legények végzik benne a felszolgálást. Az első hordó sörből valamennyinek kell innia. A rendzavaró megtölti a hordót. Teli pohárral tilos kinálni. Eperjesen 1637-ben a déli 12 órára esik az ideje, s a czéhasztalnak 2 pint bor jár a ládából. Az

asztalosczéh 1573-iki szabályzata a lakoma költségét részletesen megállapítja:

2 pár tyuk	0 frt 69 ₰	fáklyák	0 frt 36 ₰
1 nyul	0 « 21 «	ifjú mesterek reggelije	0 « 48 «
1 lud	0 « 24 «	kenyér	1 « 03 «
petrezselyem, só	0 « 05 «	halak	0 « 48 «
bors	0 « 24 «	világ	0 « 09 «
rizs	0 « 15 «	remek-limitáczióra 4 pint bor	0 « 96 «
sáfrán	0 « 12 «	½ hordó sör	2 « — «
muskátvirág, imber	0 « 12 «	konyhára való	0 « 12 «
fűszer, borostyánlevél	0 « 12 «	eczet	0 « 12 «
borjúhus	1 « 57 «	irnoknak	0 « 50 «
marhahus	1 « 23 «	czéhanyának	0 « 50 «
borjú (birónak)	2 « — «	czéhhugának	0 « 12 «
nyulak	1 « 02 «		15 frt 52 ₰
prédikátoroknak (öt negyedévre)	1 « 25 «.		

A hivatalos lakomán kivül az avató-ebédeket a szabályzatok körvonalozzák. Ezekben is idővel túlzások kapnak lábra, a mik ellen a városi tanács hasztalan tiltakozik.

A *XVI. századbeli eperjesi «Policeiordnung»* a czéhlakomát következőleg szabályozza: a rendzavaró köteles megtölteni a hordót; tele pohárral kinálni tilos; a tagok ünnepi díszben jelenjenek meg; egy tenyérnyi kiöntött borért a birság: 6 ₰, 1 pint bor (16 kr) és a bor ára; a ki öklével az asztalra üt, azé 1 ₰; a ki elalszik vagy az asztalra dől, azé 5 ₰; a ki a társát szidalmazza, azé 99 ₰; a ki sokat iszik vagy az italt kihányja, azé 99 ₰; a ki az asztalt elhagyja, azé 10 ₰; a mesterlakomára két tanácsbeli hivatalos.

S az összetartás érzésének ápolója a czéhekben: a város közös *hadi védelme*. A czéhek a lakosság többsége: ők kötelesek tehát, bár mentesek a katonáskodástól, erre a nehéz feladatra. Mindegyik czéhnek megvan a tornyokban, bástya- és falrészeken a kijelölt helye. S van rendes fegyvere és katonai gyakorlata. A városi tanács a katonai szemlék ellenőre.

A czéhbeli mester hadi időben pánczélosan és sisakkal jelenik meg, mint az állandó helyőrség tagja; felváltva áll

őrt a város kapuinál és a bástyákon; ostrom idején pedig a legénységgel együtt a saját czéhmesterének vezényletét várja.

A czéhszabályzatok a tagok *magán életét* is előírják. Valamennyi józan, munkás, békés és erkölcsös életet tartozik élni, különben a czéh súlyos büntetését vonjak magokra. Ugyancsak szigorúan védik azok a saját iparuk tisztességét, miáltal a készítmények jóságáért kezeskedhetnek is. Vallási és egyházi követelményeik hasonlókép részletesek; ilyenek: a határidőre kikötött feleségbemutatás, az isteni tisztelet idején az üzleteknek zárva tartása, az esti korai záró-óra, az ünnepnapok megülése s a templomban való segédkezés stb. feltételei.

Fordul elő eset, hogy valamely nagyobb város czéhétől fiók-czéh függ; s itt-ott találhatók egy czéhmester alatt közös czéhek is. 1635-ben, majd 1656-ban újra Eperjes, Kisszeben, Bártfa, Kassa és Lőcse kartelt kötnek, hogy a vásárokon egyforma jogvédelmök legyen, meg hogy közös fórum elé vihessék a pereiket. A kartelek utóbb, mikor az iparágak elszaporodásával határsértések merülnek fel, még gyakoriabbak.

A czéh élén 1—4 czéhmester áll, a kik évnegyedes üléseket tartanak, műlátó mesterekkel járják be havonkint, néha hetenkint a műhelyeket, elsőfokú birák a kisebb bűnügyekben és rendesen a kisebb összegű polgári perekben, őrzik a czéhládát s a czéh pénzét, végül előttük fogadnak és szabaditanak fel inast. Az atyamester (a legények feje) látja el három napra a jelentkező vándorló legényt.

A legény teljes ellátást és heti, ritkán évi készpénz-fizetést kap, melynek maximumát a czéh állapítja meg. Néhol az összes czéhek együtt döntik el a fizetést. Így 1625-ben a kassai és eperjesi gombkötők heti 50—60 *d*-ban.

Az inasok feje, a gazda, a czéhmester előtt fogad fel 10—12 éves fiúkat, a kik 3—6 évig tanulnak, a mesterasszonynak a házi munkában a kezére járnak s legalsórendű cselédekként szolgálják ki a legényeket és családtagokat. A fel-

szabadulásuk szakvizsgálat alapján s ünnepségek közt történik. Az ifjú legény fél évig csekély fizetést húz; ezután társpoharat ad s öreg legénynyé lesz; majd 2—3 évre vándorolni megy. Visszatérése után házasodik meg: özvegyet vagy leányt vesz el s ekkép válik a remeklés után mesterré.

A birót és tanácsot többnyire a czéhek mesterei közül szokás választani; ezért Ring-szerű (trust) a czéhvilág, mely a saját érdekét támogatja a vevők rovására. Az árakat is a czéh szabja meg, még pedig egyre önkényesebben úgy, hogy a városi tanácsnak kell — a piaczi árak límitálásával — közbe lépnie. Főleg a hús és kenyér van a limitatiónak folyton alávetve. A kormány, a mikor a katonaság érdekét sértve látja, maga is beleavatkozik az egységárak megállapításába. A vidékre a vármegye limitál.

Az 1670—1711-iki kurucz-kor nagy romlására van a czéhvilágnak; 1715-ben az adófizető iparosok országos száma alig 8000; sok városi czéh elpusztul, vagy 3—4, esetleg 1—1 tagú testületté olvad le. Utóbb azonban, az ipar terjedésével, újra felszaporodnak a czéhek úgy, hogy Mária Teréziának korlátoznia kell a visszaéléseiket. Ő ad ki czéhleveleket, melyekben főleg a czéhlakomát szorítja meg s követeli a közpénzek elszámolását. II. József ellensége a czéhrendszernek; bekéri a czéhleveleket s kiterjeszti az iparszabadságot. Halála alkalmával a czéhvilág még egyszer megpróbálkozik, hogy erőre kapjon; de már csak halódik maga is.

IV. A hajdan családi jellegű ipar művelői ezek szerint előbb a hadi védelem czéljából állanak territoriális tagoltságú társaságokba; ezekből alakulnak a «Trinkstube»-k (Innung; fraternitas), majd a különböző világi és egyházi társulatok. A XII. században már vannak szabályszerű czéhek, a melyek a kereskedelmi és ipari Gilde-kből támadtak. Mivel, főleg az utóbbiak, kizárólag gazdasági érdekűek, csakhamar megnyerik az uralkodók támogatását, a kik kiváltságok adományozásával egyes területekre biztosítják a fogyasztást. A XIII.

századbeli polgártestületek (Zunft) előbb magánjellegűek; később azonban közhatósági jelleget öltenek, autonom szervezetet s a tagjaik felett némi biráskodó jogot szereznek. Demokratikus szervezetek. Működésök köre: 1. az üzleti érdek védelme; 2. az erkölcsök őrzése; 3. az ipar fejlesztése.

Az Anjouk alatt[1] a czéhek olasz mintára szervezkednek át. Ilynemű legrégibb czéhlevelet 1307-ben adtak ki. Nagy Lajos 1376-ban már kötelezővé teszi a czéhbe állást. A czéhek kezdetben szabadelvűek, bár az ipar művelését csak a saját körükben tűrik meg; hatósági ellenőrzés alatt állanak; a limitatióval szabják meg az árú értékét; a magánkereseti érdeken kívül a közérdeket is szolgálják. A hatóság és czéhek közt határozott verseny támad arra nézve, hogy jó anyagból jó munka készüljön. Utóbb a monopoliumra való törekvés a czéhrendszer megbomlását idézi elő, minek következtében a czéhek feladatát lassankint az iskola, muzeum és kiállítás veszik át.

1867-ig a czéhszervezet német mintájú, mert az iparosok törzse német származású. Hanyatlása már a XVII. században mutatkozik, a mikor az árakat felcsigázza, a mesterségeket tulságosan körülárkolja, pártoskodásra hajlik, végül pedig a mesterek és legények között, az anyagi érdekeik ellentéte miatt, villongások törnek ki. A czéhbeli visszásságok veszik rá II. Józsefet, hogy 1785-ben eltörölje a czéhrendszert. 1790-ben visszaállítja ugyan, majd I. Ferencz 1802- és 1813-ban ismét, még pedig utoljára szabályozza; de már az 1789-iki gazdasági szabad eszmék mindjobban leszorítják. Bukását azután a technika fejlődése sietteti, a találmányok, új iparágak, a tőke ipari alkalmazása és a gyárak pedig befejezik. Az 1848. 107. t.-cz. szabályozva még egyszer visszaállítja a czéhrendszert, de az abszolut kormány az 1851 febr. havi utasításban

[1] 47 czéh létesült. Azóta az idők folyamán egyenkint eltüntek: a puskaporgyártó-, kardcsiszár-, tűgyártó- és halász-czéhek.

hatósági engedélytől teszi függővé az ipari foglalkozást, az 1859-iki Pátens pedig az iparszabadságot mondja ki. Az 1872. 8. t.-cz. végleg eltörli a czéhrendszert, melynek munkáját az iparegyesületek veszik át. Az «Orsz. Iparegyesület» eszméje a Pesti Hirlap 1841-iki mozgalmához fűződik; alaprajzát Kossuth Lajos dolgozta ki. A «Védegylet» terve ugyanonnan ered.

A vármegye 1881-ben, az alispán előterjesztése alapján, kimondja, hogy az ipartársulattá át nem alakúlt czéhek vagyona a jövőben ipari czélra fordítandó. Mivel azonban ezek birtokában csak statutumok és pecsétek maradtak, az összes emlékezetességek a városi levéltárakba kerültek.[1]

V. Iparunk állása a XIX. század közepén tul is virágzó még egyik-másik ágában. A hatvanas évek *szövőipara* ilyen első sorban. A vármegye területén 8598 szövőszék termeli a gyolcsot, kanavászt, daróczot, asztalneműt stb. Szinte valamennyi paraszti sorban élő nő takácskodik. A leánynéző alkalmával az első kérdés az, tud-e a menyasszonyjelölt szőni; s a kérő elutasítása is azzal a nyilatkozattal történik, hogy a leány még nem tudja a szövést. Októbertől februárius végéig, gyakran a hajnali óráktól kezdve be a késő éjszakáig pörgetik a nők, sőt a férfiak is az orsót. A guzsaly a föld népének legkedvesebb téli társasága. Márcziusban azután a szövőszékek kezdik el a munkát, mely néhol pünkösdig kitart. Még úri asszonyok is foglalkoznak[2] szövéssel. A vármegye 21 bécsi rőffel számítva mintegy 60,000 vég szőttest készít akkoriban. A vászonfehérítő-intézetek Bártfán, Eperjesen, Kurimán, Szedliczén és Szuhadolinán kiválók. A *pálinkafőzés* hasonlókép a régi mederben halad, talán csak azzal a külömbséggel, hogy akkoriban még

[1] Az eperjesiek a v. levéltárban, a többiek nagyrészt a bártfai múzeumban vannak.

[2] Hermányban Péchy Ferenczné, kinek gyolcsa a rumburgival versenyzett.

kiterjedtebb. Pálinkafőzőháza majd minden helységnek van. És sok megyeszerte a különféle fajú *malom*, a mely nélkül a vizeink el sem képzelhetők. Néha egy-egy község határára több is kerül belőlük. A Tarcza és Tapoly vizén vagy 500 fűrészmalom működik; gabonaőrlőink közül a városiak s a csaplánkai, tarbaji, szentpéteri, sóvári és somosi a nevezetesebbek; papirmalmaink, bár egymásután elenyésztek, Szinyelipóczon, Zborón, Berzeviczén, Bártfán és Kisszebenben még működnek; puskapor-malma Eperjesnek kettő is van; salétromot békeidőn három helyen, háború alkalmával megyeszerte főznek; a hamuzsír főzése, a XVIII. század végebeli kudarcz óta, nem bir fellendülni, valamint Nagysáros, Kisszeben és Bártfa egykor értékes posztószövése sem; a kézművesek akkor már többnyire a városokba szorulnak, a kik elég nagy számmal vannak, de csak az eperjesi, kisszebeni s nagysárosi timárok és vargák, meg a nagysárosi, hanusfalvai és zborói pipacsinálók a jónevűek.

VI. A vármegye intéző köreit 1881-től a *házi ipar* ügye foglalkoztatja. Gazdasági okok viszik rá. Nagy a szegénység, veszedelmes arányú a kivándorlás, a czéhrendszer bukása után pang az ipar és kereskedelem. A bizottság felfogása az, hogy a népipar elemeihez kell visszatérni s a mi benne értékes, abból teremteni elő a megélhetés munkakörét. Eperjes szövészeti tanműhelyt óhajt állítani s helyiséget, tanítói lakást és tüzifát ajánl fel. A vármegye részletes tervezetben számol le: 1. a középosztály támogatására szövő- és nőipari tanműhelyeket, gyermekjáték- és faipar-telepeket létesít; 2. a csipkeverést és kosárfonást vándortanítás által terjeszti; 3. Eperjesen és Kisszebenben szövészeti, később pedig nőipari tanműhelyeket, 4. Bártfán gyermekjáték-tanfolyamot szervez; 5. vándortanítás útján honosítja meg: Sóvárt a csipkeverést, Zborón és Margonyán a kosárfonást, Nagysároson a halinaszövést, az Olysva-völgyben a bodnármunkát, Héthárson a kerékgyártás, gazdasági szerszám és bükkfamunkák iparát s

Aranybányán a gazdasági szerek, lombfűrész-árúk és nyirfakosár-fonás iparát. A városok és Margonya gondoskodnak helyiségekről. Költség:

2 szövészeti tanműhely	2560 frt	Felszerelésre	8240 frt
Ugyanott a női ipar oktatása	1760 «	10 ipartelepre évi	6880 «
Gyermekjáték-műhely	5300 «	Fedezetül: 1%, utóbb a 2—3 stb. évben ½%-a vármegyei adópótlék.	
Csipkeverés	1200 «		
Kosárfonás	1900 «		
Egyebek	2400 «		
	15120 frt		

A törekvés tehát megvolt, de már 1884-ben panaszkép említi fel az alispán, hogy a házi ipar fellendítése a nép közönye miatt nem sikerül. Az eredmény valóban gyenge: 1. a késmárki tanműhelyben a 160 frtos alapítványi helyre 10 helyett csak 5 jelentkezett, a homonnai műfaragó iskolában 4 alapítványi hely (á 120 frt) üres; 2. az eperjesi gépszövő-tanműhely biztosítva van, nem győzi a megrendelést; itt 35 tanuló kap teljes ellátást, a helybeli tanulók pedig 20 kr napi díjat húznak; hiba, hogy a birtokosság a szövőit nem küldi be; 3. a bártfai Mauksch-féle gyermekjáték-ipartelep, bár a vármegye évi 300 frttal segíti, csak 20 leányt és 12 fiút kapott növendékül; 4. a sóvári csipkeverő-tanfolyam eleinte nehezen indult meg: 9 növendéket foglalkoztatott 3, majd újabb 3 hónapon át. A jelentkezők az I—IV. hóban 3 frt, az V. hóban 2 frt, a VI. hóban 1 frt 50 kr ösztöndíjban részesültek; a brüsszeli, idriai és cseh csipkeverést is megtanulták; 5. a bártfai kosárfonóba 6 tanuló járt, a kik napi 20—25 krt kerestek; ugyanitt a télen 10 kőmíves és ács is dolgozott napi 50 kr díjazással; 6. a zborói esztergályos-tanfolyamban 7 tanuló vett részt; 7. a kisszebeni asztalosipar támogatására a vasárnapi rajziskolák mintalapokat kaptak; 8. a héthársi faipari tanfolyam még nem nyilhatott meg.

VII. *Árszabás.* A feldolgozásra beszerzendő anyagok és iparczikkek árát előbb a czéhek állapítják meg, később mindkettőre nézve a vármegyei, városi, esetleg más hatósági limitácziók a döntők. A pénzérték fokozatosan változik, ezért az egyes ártételek az uralkodó pénzláb nagyságához mérten értendők. Bártfa számadás könyvei a XV. század első feléből, de a többi városi levéltárak is nagy mennyiségű adatokkal szolgálnak. Pl.:

1419-ben (Bártfa) zablya = 1 frt 10 ₰;
1426-ban (Eperjes) patkó = 5 ₰; 1596-ban 2 ₰; 1703-ban 9 ₰;
1426-ban (Bártfa) talyiga = 50 ₰;
1426-ban (Eperjes) színes kőpadlóanyag = 340 ₰;
1427-ben (Bártfa) szolgakeztyű = 60 ₰;
1427-ben « 2 pár saru = 300 ₰; 1429-ben saru = 150 ₰; 1433-ban = 2 frt; czipőtalpalás 1429-ben 25 ₰, sarutalpalás = 25 ₰;
1428-ban (Bártfa) sajt = 50 ₰; 1428-ban (Bártfa) ács díja = 6000 ₰; Miklós ács díjai (a várostól) = 15,370½ ₰; 1433-ban ács heti díja = 84 ₰; 1443-ban 2 heti díja = ½ frt és 4 hétre 1 köböl gabona; Pál ács díja jún. 7-től decz. 27-ig = 14½ frt és 2 köböl gabona, 1 heti bére = 60 ₰; ácsdíj jún. 7-től decz. 6-ig = 134 ₰ és 1 köböl gabona;
1429-ben (Bártfa) gubacs és gummi (városnak) = 260 ₰;
1429-ben (Eperjes) orosz kupa = ½ márka lengyel garas; 1438-ban palaczk (égetett borhoz) = 20 ₰;
1432-ben (Eperjes) rézműves szerződési díja = 100 frt és 20 köböl gabona;
1433-ban (Bártfa) gyertyatartók = 1 frt 12 ₰;
1433-ban « bőr fujtatónak = 7 frt;
1433-ban (Eperjes) pánczél = 16 arany frt; 1438-ban pánczélöv = 20 ₰; 1439-ben pánczélszíjj = 100 ₰;
1433-ban (Eperjes) ügyvédi palást = 1 ar. frt;
1434-ben « kocsitakaró (gobelyn) = 31 frt;
1435-ben « kenyér zsemlyelisztből = 1½ frt (lakomára);
1436-ban (Bártfa) pisztolytok = 16 ₰;
1439-ben « fél negyed aczél = 30 ₰;
1450-ben « a városi hatóság a vászonipar rendszabályát adja ki főleg az elszámolás pontossága érdekében. Számadáskönyvei 1418—1421-, 1426—29-ig írják össze az adózást, adóból való kiadást és betürendben az évi kiadásokat; 1432—44-ig ugyanezeket a fizetés kelte (vasárnaponkint, utóbb pénteken) szerint, de a gyolcs- és vászongyártás jegyzékeit külön szerkesztik meg. Ez a «Registrum syndonum», mely

pontosan mutatja, hány fonalú a vászon, minő a mennyisége, minő összeget fizetett érte a tanács s mi a külső vászonkereskedelem eredménye. (Mellékesen jegyzem meg, hogy főleg az 1424—8-iki jegyzékek még építési számadásokat, különböző árviszonyokat s a lakosság vagyoni viszonyait is feltüntetik. Az 1418-iki összeírás az adózókat utczák szerint sorolja fel, a miből a város középkori részei állapíthatók meg.)

1475-ben (Eperjes) bodnár-árszabás: 10 láb kád = 1½ vör. frt; 1 hordó és 2 átalag = 1 vör. frt; ½ hordó = 8 pénz; egy-abroncsú serfőző-kád = 9 pénz, 1 dézsa = 4 pénz; hordóabroncs = 1 pénz; 1 kis dézsa = 2 pénz; nagy káddonga 3 pénz; hordódonga = 1 pénz;

1550-ben (Eperjes) szíjjgyártó-árszabás: kétágú gyeplő = 25 ₰; gyűrűs kantár = 25 ₰; gyeplő = 18 ₰; heveder = 3 ₰; pár kengyelszíjj = 12 ₰; huszárkengyel = 18 ₰; lovagkengyel = 20 ₰; huszárlókantár és zablya = 50 ₰; u. az egyszerű = 35 ₰;

1596-ban puska = 5 frt 50 ₰;

1597—1612-ben:		1703-ban:	
1 mázsa vas	1 frt 50 ₰	2 frt — ₰	
1 « ón	27 « — «	—	—
1 « réz	6 « — «	5 frt 40 ₰	
1 koncz papiros	— « 12 «	— frt 18—21 ₰ (1 kötés = 20 koncz)	
1 vég karasia posztó	19 « — «	—	—
1 rőf bársony	1 « 60 «	—	—
		1 sing vastag vászon	— frt 6—7 ₰
		1 font puskapor	1 « 20 «
		1 sing gyolcs	— « 17-27 «
		1 sing világoskék kapicza	2 « 4 «

Az élelmi és *más czikkek bártfai árszabályzata* 1759 szept. 19-ről:

	Rf. den.
«Az Marhának mostani idejéhez képpest, akar Ökör akar Tehén jó húsnak fontja télben, nyárban tudniillik királyi városokban (rfrt — ₰):	—·05
Alább való	—·04
Falukon és Mező-Városokban	—·04
Alább való	—·03
Akar ökör akar tehény nyelv torkostul, hasonló képen font számra méretettek	—·14
Olvasztott Szarvas Marhából való fadgyunak fontja	—·14
Bárány faggyu	—·10
Olvasztatlan Szarvas Marhábul való fadgyu	—·11

	Rf. den.
Bornyu-husnak fontya Városokban	—·06
Falukon	—·04
Bornyu-fű Lábostul	·12
Tüdüje-Mája-Béle	—·15
(Hoc per expressum exposito (erősen hangsúlyozva): hogyha fertalyonkintis kivánnyak arulni az Mészárosok, tehat azokatis font számra adgyak.)	
Jó örek kövér barány, és kecske húsnak fontja Királyi és Mezei Városokban	—·04
Aláb való	—·03
(Hoc specialiter declarato: nem más képpen, hanem font számra subpoena Confiscationis árultassék.)	
Fris diszno húsnak fontya közönségessen	—·06
Vastak kövér nyers szalonának fontya	—·09
Aláb valónak	—·07
Hétvány, és vékony szalonának fontya	—·06
Sós szárasz és kövér ó szalonának fontya	—·12
Ó hájnak fontya	—·21
Uj kövér fontya	—·14
Aláb valónak fontya	—·12
Egy pár örök ökör legnagyóbb bűr	10·—
Aláb való nyer(s) örök ökör bűr	8·—
Annalis alább-való	5·—
Egy pár örög leg nagyobb tehény bűr	6·—
Kissebb	4·—
Annalis kissebb	3·—
Harmadfű tinó bűrnek párja	2·50
Egy pár Juh, avagy Koss Timárnak való örögh bűr	—·60
Szücsnek való Juh bűrnek párja	—·60
Fiatal bárány bűrnek párja	—·50
Fiatal kecske bűrnek párja	—·24
Egy esztendős tino bűrnek párja	1·60
Szopo borjú bűrnek párja	—·60
Egy pár öreg bak bűr	2·
Egy pár közönséges nyers kecske bűr	1·20
Prémnek való öreg fekete Juh bűrnek párja	1·60
Saru.	
Kocsisnak térdgyen felül jó új saru	1·30
Annál kissebb jó bélelt saru	1·02
Férfi pantofli	—·90
Asszonynak való pantofli	—·68

	Rf. den.
Egy pár kordovány czépelős	1·02
Férfi csésmanak fejeléstül	—·48
Aszony Embernek való egy saru	—·75
Annak fejelésébül	—·36
Férfinak való új saru s csizma varásától, ha Gazda mindent ád hozzá	—·24
Hasonló sarunak fejelésétül, ha Gazda mindent ád hozzá	—·15
Annak fejelésétül, ha Gazda mindent ád hozzá	—·15
Bogancs	—·60
Egy pár sarunak egész talpaltásától	—·24
Félég való talpalásától	—·18
Egy bokor bocskornak a java	—·36
Alább való	—·30
Annális alább való	—·18
Férfi csizmának aláb való talp	—·24
Aszony Ember aláb való talp	—·21
Tiszta fejér vjaszk Gyertyának fontya	1·02
Sárga Gyertyának fontya	—·72
Egy font vjaszknak munkájától	—·12
Közepszerü sernek hordója	1·70»

(Büntetés: a hibás áru konfiskálása).

VIII. *Sörnevelés.* A szőlőtermelés csekély volta miatt a felsővidék hamar eltanulja a szerzetesektől a sörnek készítése módját és használatát. Annak az ősi magyar neve «venyerék». Mint országszerte, nálunk is szabad a főzése. A városokban a házhelyhez külön füzött sörfőző-jog alakul ki. Az ily jog birtokosaiból áll össze a sörfőző-czéh.[1] Az 1550-iki országgyűlés szabályozza a sörkimérést, a mennyiben kisebb mértékre szorítja le. A városok sörszállító jogát egyébiránt az uralkodók többszörösen védelmezik a nemesség versenye ellenében; így Eperjesét az 1474—5. kir. rendeletben; ugyanannak sörfőzését az 1528. kir. rendelet a város határán kívül

[1] A bártfai cehalis serfőzők számadáskönyvei 1679—99-ből jelzik, hogy választás útján 4 a senior; a választás rendesen márczius hó elején (2—12-ig) megy végbe. Pénztári átvételek: 1678-ban 115 frt, 1679-ben 666·01½ frt, 1680-ban 713·28½ frt, 1681-ben 778·47½ frt, 1687-ben 1001·34 frt, 1699-ben 666·37 frt, a miből 516·64 frt a követelés.

2 mérföldre korlátozza, viszont azonban az 1568-iki a nemesnek, valamint az idegennek sörét innen kitiltja. Ugyanitt 1560-ban a sör árával tartozó fogságra vethető. 1506-tól a sörfőző- és mérőjogot a városi közbirtokosság veszi át. Ezt az intézkedést az 1560., 1568-iki királyi, az 1825., 1842., 1845-iki HT.-i, az 1855-iki cs. kir. keresk. miniszteri, az 1856-iki kassai helytartótanácsi és az 1877-iki m. kir. keresk. miniszteri rendeletek megerősítik. A sörnevelő testületnek tagja felesketett és beiktatott polgár lehet, ha ilyjogú háztelke van. A jogot a telek, ha 32 évig senki sem használta fel, elveszti. Az utód bekebelezési díjul 42 frtot fizet a közbirtokossági pénztárba: ha leány az illető, ki nem jogosítotthoz megy nőül, 63 frt, a jogosított háztelek új birtokosa 100 frt, más örökös 200 frt, nem jogosított polgár pedig ily telek vételekor 200 frt díjjal tartozik. 1877-től a közbirtokosság jegyzőkönyve határozza meg a díjakat.

A XVI. században és a rákövetkezőben, egész a kuruczlabancz időkig, virágzó a magyar sörgyártás. Sörfőzőházai nemcsak a polgárságnak, hanem az udvarházaknak, sőt községeknek is vannak. Bár a sörnevelés idegen divat, minden termése magyarrá válik. Magyarok a sernevelősök összes szertartásai, azok az eszközeik. A sörnevelőház sövényből vagy fából épül, csak a kemenczéje kő. Van benne: «szaladáztató» öreg tölgyfavályú, a ház felett pedig: buzatartó pad. Egyéb eszközök: a szaladszárasztó, a vízmelegítő rézüst, sörhevítő-kád.

Söranyag a XII. századtól: a brasium, cumulus és marcium. Később nálunk buzából, zabból vagy árpából főzik a sört. Keverik is a gabonát hozzá. Leggyakoribb a szemelt árpából főzött sör, melynek anyagát «szalad»-nak hívják. A szaladsör tehát nem maláta-sör nálunk, mert a szaladot a malmokban őrlik. A szalad az aszú- vagy csirázott árpamennyiséget is jelenti, a mennyi egy főzetre szükséges, rendesen 6 köböl sörárpát. Ezt a szaladházban (áztató) a szalad-

fektetéshez való deszkarekeszekbe (öregvalu) helyezik; ha kicsirázott, lészára kerül a szaladáztatóházban, mely alatt van a száraztó kemencze. Itt szaladhányogató falapátokkal addig forgatják, a mig aszúszaladdá nem válik. Ekkor átteszik a sörnevelőbe, hol a főzés azaz nevelés történik. Az elkészült sörlét (virics) vályukkal a sörhütőbe eresztik, majd az élesztőkádba, hol erjednie kell. A szűrés után megmaradt anyag a maláta, melylyel a sertést hizlalják. A kész sör azután apró sörös hordókba, a márcz-sör nagyobb, márczos hordókba (287 iccze) kerül. Az urasági sörnevelőben egy nevelésre öt hordó készül; hetenkint ott két nevelést végeznek; a zborói üstről 1671-ben 3 hordó sör megy le egyszere. A sörnevelős egy nevelésre 2 fertály buzát vagy árpát vesz át. Minden 3 átalag sörhöz egy fertály komló jár. A sör ára, még a XVII. század végén is olcsó, mert sok a sörnevelő: ekkor is 1 frt 35 kr az akója. A falukra vetett sört az úri csapszékben még olcsóbban adják: ott a sört rovásra iszszák. A fogyasztás nagymértékű. Így egy bártfai házban 1426-ban sörárpa 247 ℔-nyi fogy; a buzasör pintje 10 ℔; jun. 9—22-ig ugyanott négy edény-nyolczadot isznak meg, a márcziusi sörből jun. 23-án pedig 110 pint fogy el. Nemességünk sorából a Rákóczi- és Keczer családnak van Tokajban kiváló sörnevelőjük.

A sörügygyel a többi közt még Bártfa 1456., 1520., 1535., 1538—9., 1574. (sörnevelési engedély), 1590—1699. (serfőzőczéh-számadások) és Kisszeben 1512., 1569., 1572. (sörper) levéltári adatai szólanak.

A XVII. században kezdik a sörnevelőkben a pálinkafőzést[1] is űzni. Az azután háttérbe szorítja lassankint az egykori magyar égettbor-főzést. A sörnevelősök osztálya 1670-től három évtized alatt pusztulásnak indul. A beszállásolt német hadak, mint mindent, a minek köze volt a magyar

[1] Eperjes pálinkaégető joga ellen 1702-ben a vármegyei fiskus tiltakozik. Bártfa szeszégetési szabályzata: 812—1750. kelt.

kulturához, azt is tönkre tették. Még a nagy udvarházakbeli sörnevelők is eltűntek. Zrinyi Ilona nagysárosi sörfőzőházáról így írnak: «Fedele semmire való, csaknem dülőfélben vagyon . . . kemenczéje összeomlott, szaladszáraztó lészkája romladozott, sörfőző-kemenczéje a kéményével együtt összeomlott, a sörszürő-kas összeromlott, a sörnevelő szobája romladozott, a kemenczéje összeomlott, az ablaka puszta». S a magyar sörnevelés összes emlékei is hamarosan elkallódtak.

A szepesi kamara 1717-ben vezeti a városok *Sörügyének tervezett transactió*-ját. Ez alkalommal felidézi Bornemisza György váradi püspök intézkedését, a ki a vármegyét s annak városait 1572 decz. 15-re Váradra hívta meg, ott meghallgatta a sérelmeket, mire a felek egyeséget kötöttek a következőkben:

1. A nemesek fenntartják a sörfőzés jogát; de a jobbágyságot eltiltják tőle, kivéve, hogy aratáskor szabad neki házi használatra egy ízben főznie. Ha máskor is főz, 12 frtot fizet birságul, a miből $^2/_3$ a birtokosé, $^1/_3$ a városé.

2. Ha nincs nemesi sör, akkor szabad a városból vásárolni.

3. A nemes csak ott főzethet sört, a hol lakik.

4. A jobbágy más nemestől is vehet sört.

5. Hanusfalva, Szentkereszt, Héthárs, Nagysáros és Palocsa sörfőző községi joga megmarad.

6. A nemes árusításra más vármegyéből nem hozathat sört.

A transactio ennek a régi szerződésnek a felújítása.

IX. *Iparos-adót* a czéhek fizetnek. Ez a városoknak jelentékeny bevételi forrása. (L. X. fej.)

1435-ben (Eperjes) a csizmadiaczéh adója 5000 ℔.
1435-ben (Bártfa) a szabó- és takácsczéh adója 150 K. frt.
1435-ben « a csizmadiaczéh adója 7000 ℔.
1435-ben « a mészárosczéh adója 340 K. frt.
1435-ben « a pékczéh adója 2200 ℔.

A városi pincze bérlete is közjövedelem:

1434-ben (Bártfa) 25 frt.
1436-ban « 86 frt + 16 arany frt.

1437—8-ban (Bártfa) 40 ar. frt.
1438-ban (Bártfa) 45 ar. frt.

Eperjes 1850-ben a házipénztár jövedelmének emelésére, mivel 14·09 frt tényleges pénztári készlete mellett 3010·16 frt követelése van, kénytelen általános iparosadót kivetni.

Söradó 1851-ig nem volt. Ekkor vetnek ki először minden 5·6 liter sörre 36 kr adót; 1852-ben egy akó sör s minden czukormérő-fok után 3 krt pp.-ben.

Állami szeszadót 1849 után hoznak be. Előbb volt ugyan az italmérési regalejog után adó, de az csak az uraságnak szólt; 1836-ban a jobbágy a nem-gabonából készített szesz adójául egy főző-üst után 2 frtot fizetett; 1851-ben 40 pintes akó után 10 kr, borfeldolgozással 15 kr a szeszadó, mely a szesztartalom 12·5%-os emelkedése miatt 45 krral nagyobbodott. Az 1878:24. t.-cz. értelmében minden hl-fok szesz után 11 kr a szeszadó.

X. *Malom- és gyáripar.* A) *A malom-ipar* már az ősi időkben megyeszerte elterjedt intézmény. A vizi malom kezelője, a molnár a királytól adományozott szolga; a malom önálló jogügyi tárgy. Maloméptésre a földesúr ad jogot; a malomkerék azonban, mint ez a nemesi birtokosság életében látható volt, lehetett más tulajdonosé is. Idővel erdőkben gazdag vidékünkön a fürészmalmok is elszaporodtak. Városainknak is régtől vannak külön malmaik, a melyekre a malomjogot kir. kiváltságlevelek adják meg. A bártfai malmokra vonatkozó szabadalom-erősítések 1641/5-ben történnek. Ennek a városnak külömben már régiek a malmai. Az 1434—35-iki számadáskönyvek a következőkről emlékeznek meg:

1434-ben: fürészmalom bérlete 8 arany frt
alsómalom « 27 « «
felsőmalom « 55 « «
a kórház mellett fekvő bérlete 18 « «
1435-ben: 8 arany frt és évi 2 arany frt bér;
« 45 arany frt;
1436-ban: walk- (posztótisztító és szőnyegkészítő) 88 arany frt.

Ugyancsak az 1434-iki adatok ismerik Eperjes malmait; Kisszeben három malmának 1727-iki bérlet díja 800 frt.

B) *A gyáripar* a XVIII. század végső tizedeiben jelentkezik nálunk, bár előzőleg néhány iparczikknek nagyban való termelésével is találkozunk. A kisszebeni 1668-iki bőráruk lajstroma sejteti pl., hogy ennek a czikknek akkor igen nagy lehetett a kelendősége s valószinűleg a timárczéh soktagú munkása biztosította a vidék szükségletét. Sáros vármegye ugyanebben az évben magyar rendeletet ad ki a város részére, melyet a községi biráknak is megküld:

Alföldi öreg ökörbőr bokra	8 frt	Ittvaló öreg tehénbőr bokra	5 frt
Ittvaló « « «	7 «	[Birság: 12 frt.]	
Alföldi « tehénbőr «	6 «		

A csizmadiák, vargák, timárok és «gérbérek» (cserzők) bőrárai:

Öreg férfinak kocsissarú	1 frt 24 kr	Öreg bocskor	— frt 24 kr
« « «	— « 90 «	Kisebb «	— « 18 «
Szattyán férfi-csizma	— « 90 «	Öreg sarú	— « 18 «
Kisebb « «	— « 75 «	Kisebb talp	— « 18 «
Még kisebb férfi csizma	— « 50 «		

Azonfelül 1808-ban Pécsújfalun, Balázsvágáson kir. vashámort említenek az iratok, melyet kir. kamarai sáfár vezetett, 1817-ben Sebeskellemesen pedig gyenge rozsolis-gyárat. 1844-ben Fejérváry Gábor két társával Eperjesen posztó- és gyapjúszövet-gyárat alapít s gépekre 7500 frtot költ.

A *kavicsosi* (livohutai) *üveggyár*, bár a Forgách grófcsalád 1790-iki alapításáról szólnak az adatai, hasonlókép régebbi keletű. Már 1714-ben működik. Utóbb kapta megnagyobbított formájában a Máriavölgyi-nevet. A Forgách-családtól Anhalti Frigyes hg vásárolta meg.

A gyár a Tapoly forrásvidekén, a községtől 4 km-re, 606 m magasságban fekszik. A tájon egykor virágzó vashámorok voltak s fürészmalmok ma is vannak. Zord, sötét fenyvesek és ősi bükkök környezik. A vidéken bőven terem a pisztráng, de az ellensége is megvan: a vidra. Berendezése: a hét tégelyes közönséges kemencze, két vízerőre berendezett üvegcsiszoló-műhely, melyek egyike két-, a másika

három lóerejű, illetőleg két és négy méter magas vízesésű. Az ömlesztett üveganyag súlya tégelyenkint 160 kg. Van továbbá kiterítő lemez-műhelye. 1886-ig homorú és táblaüveget, továbbá sima és színtelen vagy festett lámpa-hengerüveget, 1895-től újabb berendezés alapján öblös és csiszolt üveget köszörül. Műhelyeiben előbb 42 munkást (28 férfit, 14 gyermeket), az olvasztóban 8 fűtőt, 2 olvasztót, 8 csomagoló nőt, 2 köszörűsmestert s kivülök számos fuvarost és favágót foglalkoztatott, a kiknek napszáma átlag: napi 60 kr, a nőké 30 kr volt. A legnagyobb bér 3 frtra emelkedhetett. Nyersanyagul felhasznált a gyár: 1000 mm kovát 2000 frt, 1000 mm homokkőt 800 frt, 500 mm szódát 5000 frt, 100 mm hamúzsirt 2000 frt, 250 mm meszet 750 frt, 300 mm szalmát 600 frt és 8000 m^3 fát 5200 frt, összesen 16,850 frt értékben. Termelt árúi: 23,000 Schock (à 60 db) homorúüveg 23,500 forint, 6000 Schock táblaüveg 7800 frt, köszörült és lámpaüveg 4000 frt, összesen 37.100 frt értékben. A munkabér: 12,000 frt, a hivatalnokok fizetése 3000 frt, a gyári bér 3000 forint, a mihez az üzemtőkekamat számitandó. Kivitele nagyrészben Felső-Magyarországra szólt s csak kis részben a budapesti ásványvízforrások szállítóihoz. A gyár csak a faszükségletét szerezte be helyben. Az erdőben a fa m^3-e 20, vágással és szállítással 65 krajczár. Budapestre 400—500 frt árú szállítása a rossz közlekedési viszonyok miatt 80—100 frtba került: az érték 20%-a. A munkások 10 hóig dolgoztak a gyárban.

A gyár megnyitása tulajdonkép 1814-ben történt cseh munkásokkal. Cseh bérlő vezette 1820-ig. Ezután 12 évig szünetelt a munka, majd 1832—46-ig újra megindult az üzem; ekkor Burghard lengyel gyáros vette bérbe a gyárat s tetemesen átalakította úgy, hogy többnyire pezsgő- és söröspalaczkokat készíthetett. Volt neki sörgyára is a telepen, valamint pezsgőgyára Eperjesen. 1848-ban a szabadságharcz őt is magával sodorta. Utána ismét cseh gyáros kezére jutott

a bérlet, a ki 12 éven át leginkább öblös üveget produkált. 1860-tól pedig 1895-ig öt bérlő vezette, kik már az öblös és csiszolt üvegen kivül finom táblaüveget is termeltek. 1895-ben a Pausz T. kassai czég vette át a gyárat, melynek szakszerű vezetése alatt a belső üzemben 32, többnyire községbeli munkás foglalkozik. Ezek fizetése havonkint 40—60 frt, szabad lakás, kellő szántóföld és tűzifa. Az évi termelés öblös üvegben 22,000 frt, csiszoltban 8000 frt. A szomszéd vármegyékben és Liptóban talál elégséges piaczra.

Eperjesen 1848-ban *eczet-*, 1852-ben *likőr- és rozsolisgyár* létesül, továbbá eperjesi kereskedők és polgárok 1859-ben, mint részvénytársaság, Nagysároson állítanak fel egy *mű- és kereskedelmi malmot* 800 db á 200 frtos részvénynyel, majd annak 1867. évi leégése után újra épitik, 1879-ben pedig kettős tőkével megnagyobbítják. 1885-ben ismét tűzvész martaléka lett a malom, mire ismét megkettőzik a tőkét, megbővítve új épületbe helyezik. Őrlő képessége napi 800 mm.

A víz- és gőzerőre berendezett gyár pörgettyű-kereke, gőzgépei, a négycsöves gőzkazán s a szintén víz- és gőzerőre szóló tűzifecskendő-telep hamburgi és prágai, a malomberendezés és munkagépek a budapesti malomépítő-gyár szállítmányai. A telepet a Kassa—oderbergi vasut nagysárosi állomásával szárnyvonal köti össze.

Ugynevezett magas műőrlést végez a műmalom s főleg buzát s kisebb mennyiségű rozsot dolgoz fel. 1895-ben 272,312 mm-t őrölt amabból, 8072 mm-t emebből; a kész őrlés belőlük 274,128 mm-t tett, mely buza- és rozslisztre, buzadarára és rozskorpára oszlik. Háromféle asztali dara, kilenczféle (0—8 számú) buzaliszt, három fajta (I—III. sz.) rozsliszt, kétfajta: finom és durva buzakorpa és egyfajta rozskorpa készült benne. Készítményei az 1869. lipcsei, az 1869. sárosvármegyei, az 1879. berlini nemzetközi, az 1873. bécsi világ-, az 1885. budapesti országos-, az 1883. sárosvárme-

gyei gazdasági-, az 1890. bécsi kiállításokon részesültek kitüntetésekben. Részben a belföldön, ú. m. az eperjesi, a sárosés a szomszéd- meg liptóvármegyei piaczokon van keletök, részben pedig az osztrák É-i tartományokban. A közös vámterületen kivül csak Észak-Németországba szállít még. A műmalom állandóan 135—140 munkást foglalkoztat, kiknek munkabére 45 krtól 1 frt 80 kr-ig emelkedik. Azok legnagyobbrésze helybeli vagy megyebeli. A gyári betegsegítő-pénztár az 1891 : 14. t.-cz. értelmében szervezve van. 1910-ben a műmalom a borsod-miskolczi műmalom részvénytársasággal egyesült.

A *Főnixhutai* üzem 1886-ban szünt meg. Régebben tetemes rézérczet termelt, különösen a Rholly-család[1] ottani birtoklása idején (a XVIII. században). Volt ott rézkohó, melyben négy olvasztó-pest, két tárcsázó-kemencze és egy rézhámor üzemével kizárólag rezet állítottak elő. Mivel azonban a bányapolgársági bányaművek évről-évre kevesebb rézérczet hoztak beváltásra, az 1885-iki bányapolgársági közgyűlés elhatározta, hogy a huta üzemét beszünteti. Ez az év volt az utolsó beváltási év. 1886—87-ben a kohó csak régi érczhátralékokat dolgozott fel, mígnem az üzeme 1886-ban végleg megakadt. 1889-ben a földtulajdonosok: Ghillányi Imre br. és Bujanovics Sándor vették át. A szétbontott kohóból 1896-ban még három lakható épület és egy vízgát állott fenn.

1863-ban Potemkin Ödön «Sáros vármegye leirása»-ban *üveghutát* Livón, Sztebniken és Sarbován (Erdődy György gróf), *vasgyárat* Kruzslyón és Fricskén (Forgách gróf), *fehércserépedény-gyárat* Eperjesen, *bőrgyárat* Fintán (Dessewffy Sámuel gróf), *likőrgyárat* (vanilia-, kávé-, ananász-, köménymag-, czitrom-, narancs- és ürmös- stb.-féle termeléssel) a sebes-

[1] 1774-ben Rhaell (Rholly) Antal, mint provizor, a saját arczképével rézpénzt veret.

kellemesi réteken és *posztógyárat* Eperjesen említ, megjegyzi azonban, hogy a hajdan híres nagysárosi, kisszebeni és bártfai gyárak helyett már csak pokróczszövőszékek találhatók.

Az «*Első Eperjesi Lendamaszt-műszövőgyár*» előbb Sebeskellemesen, majd Eperjesen lépett munkába. Előzményei megvoltak már Tapolybisztrán egy takácsműhely munkájában. Annak szövött árúi kerültek 1887 telén az eperjesi Bloch Salamon és F.-czéghez, a mennyiben a munkások az elszegényedett műhelytulajdonostól nem kaphatták meg pénzüket, utóbb pedig a két szövőszéke. A sebeskellemesi telepen kezdi meg — egyelőre szűk keretben — a gyár a munkát; mivel pedig az árú jó és van kelete, hamarosan három új szövőszéket állít be a tulajdonos s a saját eperjesi házában fejleszti az intézményt. Nemsokára a gyár, miután tiz szövőszékre gyarapodott, az iparadótól való mentességet nyeri el. Igy kelt a hajdan virágzó szövőipar új életre a városban. A siker következtében ismét öt szövőszéket szerez be a tulajdonos, a városi «Zöldfa»-épület bérbevevésekor pedig újra ötöt. Baross Gábor minisztersége alatt, a vármegye támogatása alapján, a vállalat állami segítségben részesült, melynek feltételeül 35-re növekedett a gépeinek száma. A 90-es években 42 szövőszékkel dolgozik a gyár, a munkásainak átlagos száma 50, kik közül a szövők heti 5—10 forint, a napszámosok napi 40—60 krajczár bért húznak. Főnehézsége az, hogy szakmunkást és fonalat külföldről kell hozatnia s a kész árút a késmárki fehérítőben átdolgoztatnia. Gyártmányok: asztalneműek, czímerek és monogrammok beszövésével, színes és fehér ágyhuzatok, kávésabroszok, asztalifutók, terítők, milieuk s megrendelésre — rajz után — bárminő szövöttárúk. Piaczát Magyarországon túl a külföldön is megtalálja. A gyár összeköttetésben áll a «M. Kereskedelmi Múzeum»-mal is s több kiállításon szerzett elismerést.

Az «*Eperjesi népbank*» *kályhagyára* 1885-ben szintén a sebeskellemesi réteken indult meg, 1890-től pedig Eperjesen,

3590 öl² kiterjedésű saját telken állandósult. Hogy a gyártmányait tűzálló agyagból állíthassa elő, 1893-ban 24 lóerejű gőzgépet s az agyagipar-szaknak megfelelő agyagzuzó-, vágó- és őrlőgépeket szerzett be. Ezzel a berendezéssel tényleg hazánk elsőrangú gyára lett. Termelő képessége évenkint: 2000 db kályha. Minőség tekintetében azok fehér leöntött mázas-, barnára v. zöldre zománczozott- és majolika-kályhák s egyszerűbb vagy díszes kivitelűek. A gyár átlag 80 munkást foglalkoztat (1896-ig); fő nyers anyagát a klauzurai kincstári bányából használja fel s annak befuvarozásával is sok falusit támogat; vármegyei szurkos fenyőfát 34.980 frt összegig vásárol; eladott kályháinak értéke 347.461 frt. Kitüntetésekben az 1891. budapesti agyagipari, budapesti országos ipar-egyesületi és délmagyarországi ipar- és mezőgazdasági, továbbá az 1896. millenniumi kiállítások alkalmával részesült.

1891-ben a vármegye ipara jelentéktelen. Legnagyobb iparvállalata a nagysárosi műmalom; van 2 gőzfűrész- (Lukó, Hertnek), 3 műfürész-malma (Kruzsló-Máriavölgy, Kurcsin, Bártfa), 52 szeszgyára, 1 sörgyára (Eperjes), 2 sajtgyára (Jakabfalva, Palocsa), 50 vizi fürészmalma, 2 üveggyára (Livóhuta, Szulin), 1 gyujtógyára (Alsókomárnik). Házi ipara: kosár- és kasfonás, seprőkötés, vászon- és halina-szövés, pokrócz-készítés, csipkeverés. A kereskedelme is gyenge: fa- és faáruk, marha- és más állati termények a tárgyai.

1883-ban készült a gőzkazán-visszaélések vármegyei szabályrendeleti tilalma.

1910-ben Eperjesen jéggyár, Kisszebenben kefegyár létesült részvénytársaságok vállalatában, továbbá a Buchner-Moskovics-féle műasztalos- és lakatosgyár.

XI. A *mértékek* használatában a városok is az országos rendelkezést követik. Azért nagy az ingadozás. A hatóságok magok járnak elő rossz példával, a mikor egyre-másra változtatják az utasításokat. 1693-ban a mértékhamisító birsága 4 frt; 1698-ban a budai mérték a kötelező, 1716-ban

pozsonyi, hivatalosan lepecsételt metreta-t (zabedény) küldenek a községekbe, 1718-ban a budai ürmérték (borra) 180 iccze = 3 urna = 1 vasa, 1719-ben a budai mérték érvényes, 1725-ben ugyanez a pozsonyira alakítandó át, 1733-ban a lengyel 60 mensura-s garniecz tilos, míg a 180 icczés a megfelelő s a gönczi hordó három urnát tesz ki, 1837-ben 1 hold = 1000 orgia (öl), 1844-ben a vármegyei szolgabiró lefoglalja az eperjesi városi mértékeket, mire a városi tanács az 1659-iki törvény és 1807 : 22. t.-cz. alapján feljelenti a HT.-nál, egyúttal pedig utasítja a rendőrkapitányt, hogy: «Erőhatalommal is ezentúl zabolázza az idegen és sohasem elismert (vármegyei) hatóságok tisztjeit, nehogy biztosított szabadságának bimbai ugyanazon szentségtörő kezek által egyenkint leszakíttassanak.» 1847-ben a vármegye a zabot, lisztet és főzelékneműt «csapon» méreti s két vasrőföt alkalmaztat a vámszedői hivatalnál és a városházán, 1849-ben a sóvári hivatali főnök beszünteti a dolium (bödöny)-mértéket, 1848-ban a városi mérleget haszonbérbe adják ki, 1851-ben ismét a pozsonyi ürmérték a törvényes.

A *budai* rendszerű mértékeket az 1405 : 1. t.-cz. rendeli el. Felénk a *kassaiak* divatosak, de sok más rendszerűek is.

a) *Gabonamértékek*: köböl = 2 pozsonyi mérő (108·88 lit.); kassai köböl = 2 szepesi köböl; 1 pozsonyi mérő = szapú; $^1/_2$ pozsonyi mérő = véka; $^1/_4$ pozsonyi mérő = fertály.

Német mérték: 4 muth = 1 korecz: lengyel mérték = 2·5 pozs. mérő; 4 muth = 1 lukna: lengyel mérték = 2·5 pozs. mérő; 1 metz = 1 zuber: lengyel mérték = 4 barilla = 6 csöbör.

b) *Bormértékek*: pozsonyi, budai, kassai pint, cseber, vödör; (1 pint = 4 fertály = 1·418 lit.; 30 pint = 1 cseber; 40 pint = 1 vödör); kassai, gönczi, lőcsei, iglói stb. hordó (kis és nagy akó; 1 bécsi akó = 35 kassai pint, 1 budai akó = 32 kassai pint = 1 kassai akó).

c) *Sómérték*: thyminus = 100 drb kősó.

d) *Sulymértékek*: mázsa = 100—120 ℔; tonna = 4 krakói korecz = 72 garniecz; 1 korecz = 14 garniecz.

e) Röf = $^1/_3$ öl.

A városoknak már a legrégibb korban voltak saját *mérő-*

házaik, melyeket bérbe adtak (1434-ben [Bártfa] bérletdíja 120 kir. frt); a *mérési díjak* pedig a közjövedelmet gyarapították. Pl. 1436-ban (Bártfa) a viaszé 12 ₰, a hordó boré 1437-ben 8 ₰ (a pinczén kivül) 10 ₰, egy edény viaszé 2 ₰, egy mércze viaszé 1 ₰ stb. volt. Ugyanott 1437-ben mérőhivatal is állott fenn, melynek bérletéül 20 arany frtot fizetett a megbizott.

XII. A M. Orvosok és Természetvizsgálók 1846. évi nagygyűlése alkalmából Eperjes város *iparkiállitást* rendezett, mely alkalommal fiók-ipartestületek szervezését javasolták a vármegye területén. A kiállítás tárgyai:

a) *Posztónemű:* hét eperjesi gyárból: tömött posztó rőfe: 1·12 frt, gyapjas moldon rőfe 0·36—0·48 frt, lótakaró rőfe 1·48 frt, téli kendő rőfe 1·48 frt, gépszövésű rőfe 1·35—3·00 frt, düffel és codrington rőfe 1·24—1·36 frt.

b) *Vászonnemű:* (házi): 10 kiállító, a Sárosmegyei Dolgozó-ház és a Sóvári csipkeverők munkái. Egy kereskedőczég évi 30.000 véget árusít; Haller Ferenczné grófné alsósebesi gyára Magyar-Islán külön kiállítást rendez finom gyolcs-, drillich- (három nyüstös) és zsákvászonból. Kiválnak a kisszebeni szövők munkái: damasz abroszok és asztalkendők, a bártfai angol vászon és matraczszövet, kávéskendők, finom lengyolcs és nyers czérna, fehérített czérnacsomók, csíkos vászon. A nemes asszonyok is saját szövötteikkel jelennek meg.

c) *Bőr- és szőrmenemű:* Dessewffy Soma gróf fintai gyára és kilencz kiállító munkái. Amott: a talpbőrtől kezdve a bárány-irháig külömböző gyártmány; emitt kikészített bőrök: fénymázasak is; czifra nemzeti ködmen (12 frt), fókabőrgunya (48 frt), vadmacska-, tengerinyul- és hiúzbőr karmantyúk, egy 1000 drb-ból varrt szőrme-szőnyeg, vállfűzők, kesztyűk.

d) *Fémnemű:* Főnixhuta, Sóvári József dárdany-bányája, 10 kiállító. Amott: rézércz és öntvények, emitt rézművesek,

bádogosok, aranyművesek, réz- és harangöntők s lakatosok munkái.

e) *Kézmű és egyéb gyártmány:* 8 kiállító: eczet és pezsgő-, bor- (franczia feliratú) gyártmány a Burchardt-gyárból; ugyanonnan ásványvízszivató tölcsér, borsajtó, nyers selyem, pamutvatta, kék vászon és karton, kötélneműk.

f) *Iparosmunkák:* az iparosság legtöbb neméből. Vannak leleményes ujdonság-kitalálók: «ujjával egyben szabott» frakkkészítő; saját találmányú ives hid, tölgyfaparquet; szebeni, zborói, tarczai és lukói papiros, hónapra járó falióra, szivar; szebeni pipaszár; hintó s különösen az eperjesi és bártfai, budaméri (Ujházy László), somosi (Andrássy gróf), szedikerti (Dessewffy) és Benczur József-féle hollandi égett cserép és téglanemü.

Érdekes jelenség az ipar sokoldalúságán kivül, hogy a nemesség erősen foglalkozik a gyári termeléssel.

XIII. *1900. évi iparnemek:*

	Vállalat	Személyzet	Magánvállalat	1—10 segéd	11—20 segéd
I. Vas- és fémipar	255	212	137	144	0
II. Gép- és közlek. eszközgyártás	119	102	76	45	32
III. Kő-, föld-, agyagipar	94	283	62	52	12
IV. Fa-, csont-ipar	189	407	90	120	80
V. Bőr-, szőr-ipar	46	46	29	23	6
VI. Fonó-, szövő-ipar	27	28	14	26	0
VII. Ruha-ipar	898	552	649	312	35
VIII. Papiros-ipar	12	29	7	11	17
IX. Élelm. czikk-gyártás	489	754	232	339	57
X. Kémiai ipar	13	24	8	4	20
XI. Épitö-ipar	277	254	205	118	24
XII. Sokszorosító-, műipar	18	53	9	6	47
XIII. Vendéglős-ipar	635	899	172	491	12

	20 segédig mótoros	20-nál több segéd		20 segédig mótoros	20-nál több segéd
I.	6	0	VII.	17	0
II.	0	202	VIII.	266	182
III.	101	133	IX.	0	0
IV.	16	0	X.	0	64
V.	2	0	XI.	20	0
VI.	0	0	XII.	5	24

	Vállalat	Személyzet	Magán	1—10 segéd	11—20 segéd	20 segédig mótoros	20-nál több segéd
Ásványolaj-fejtés	1	16	0	0	17	0	0
Sóbányászás	1	94	0	0	0	0	95
Vasgyártás, vas-, acélöntés	1	0	1	0	0	0	0
Kovács	197	145	105	97	0	0	0
Gépész	10	3	7	3	0	6	0
Szerszámgyártás	1	1	0	0	0	0	0
Szeszgyártás	1	1	0	0	0	0	0
Késgyártás	2	2	0	0	0	0	0
Lakatos	18	28	9	21	0	0	0
Aranyműves	5	3	3	2	0	0	0
Rézhámor-ipar rézműves	4	14	1	11	0	0	0
Ólom-, ónárú-gyártás	1	0	1	0	0	0	0
Bádogipar	15	19	6	9	0	0	0
Gép-, kazángyártás	1	6	0	7	0	7	0
Kocsigyártás	106	68	71	34	13	0	0
Órás	10	10	4	6	0	0	0
Orvosszergyártás	1	1	0	0	0	0	0
Mész-, gipsz- stb. égetés	24	9	22	10	0	0	0
Czement-, gipszárúgyártás	1	0	1	0	0	0	0
Kőbányászat, kőfejtés	14	144	7	4	12	0	129
Kő mech. megmunkálása	10	16	6	9	0	0	0
Tégla- stb. gyártás	8	8	3	5	0	0	0
Fazekas	35	79	23	19	0	0	49
Üveggyártás	2	27	0	1	0	0	24
Fürészárú-gyártás	23	211	3	22	46	101	133
Hordógyártás	40	24	21	19	0	0	0
Asztalos	93	142	40	73	14	0	0

	Vállalat	Személyzet	Magán	1—10 segéd	11—20 segéd	20 segédig motoros	20-nál több segéd
Esztergályos	7	3	5	2	0	0	0
Aranyozó, faragó	1	0	1	0	0	0	0
Gyermekjáték-gyártás	1	19	0	20	0	0	0
Faszerszám-gyártás	2	5	1	1	0	0	0
Villamostelep	1	18	0	0	18	0	0
Szitakötő-ipar	4	0	4	1	0	0	0
Nádfonadék-gyártás	1	0	1	0	0	0	0
Gyékényfonadék-gyártás	1	0	1	0	0	0	0
Kosárfonás	11	3	8	3	0	0	0
Fésüs	5	0	5	0	0	0	0
Bőrgyártás, bőrfestés	26	24	17	8	16	16	0
Szijjgyártó stb.	19	22	11	15	0	0	0
Sörte-, szőr-, toll-ipar	1	0	1	0	0	0	0
Fonó-,szövő-, vattaipar	4	7	3	8	0	0	0
Kötött-, szövöttárú-gyártás	2	1	1	1	0	0	0
Himzés-, csipkegyártás	2	0	2	0	0	0	0
Gombkötő-, zsinór-gyártás	1	1	0	1	0	0	0
Kelmenyomtató- és fehérítő-ipar	6	4	3	3	0	2	0
Kárpitos	5	11	11	0	0	0	0
Szabó	214	120	152	69	0	0	0
Szücs	53	19	41	12	0	0	0
Fehér- és ágyneműkészítés	5	1	4	1	0	0	0
Női divatárú-készítés	11	2	9	2	0	0	0
Varrás	94	4	91	3	0	0	0
Keztyű-gyártás	3	3	2	1	0	0	0
Kalapos	17	10	7	10	0	0	0
Sapkás	3	0	3	0	0	0	0
Művirág-, disztoll-gyártás	1	0	1	0	0	0	0
Varga, csizmadia	339	366	196	199	25	0	0
Ruha-tisztítás	1	0	1	0	0	0	0
Mosás, vasalás	138	3	135	3	0	0	0
Borbély	19	24	7	12	0	0	0
Könyvkötő	11	13	7	11	0	0	0
Malomipar	222	378	109	125	0	418	182

	Vállalat	Személyzet	Magán	1—10 segéd	11—20 segéd	20 segédig motoros	20-nál több segéd
Papiros-, p.-anyag-gyártás	1	10	0	0	17	17	0
Sütő-ipar	37	65	14	32	15	0	0
Czukrász, süteményes	4	15	0	10	0	0	0
Mézesbábos	9	7	5	4	0	0	0
Hentes	30	34	15	23	0	0	0
Mészáros	124	94	73	57	0	0	0
Béltisztító és paczalos	2	1	1	1	0	0	0
Sajt-, turó-, vaj-gyártás	8	15	1	7	0	9	0
Sör-, maláta-gyártás	1	8	0	9	0	9	0
Szesz-gyártás	31	108	2	56	29	26	0
Eczet-gyártás	4	1	3	1	0	0	0
Konyak-, pálinka- stb. gyártás	1	0	1	0	0	0	0
Ásványvíz-aknázás	3	19	1	4	0	0	0
Szikvíz-gyártás	12	7	7	5	0	4	0
Vizmű	1	2	0	1	20	0	0
Gyujtó-gyártás	1	19	0	0	20	0	0
Gyertya-, szappan-, illatszer-gyártás	4	2	2	2	0	0	0
Robbanószer-, puska-por-gyártás	2	0	2	0	0	0	0
Gyepmester	6	3	4	2	0	0	0
Építő-ipar	17	104	6	19	12	0	64
Közút-építés	2	0	2	0	0	0	0
Hid-építés	2	0	2	0	0	0	0
Földmunka-vállalat	1	9	0	10	0	0	0
Kőmüves	94	53	75	33	12	0	0
Ács	123	50	95	34	0	0	0
Üveges	11	2	10	1	0	0	0
Szobafestő	13	19	7	15	0	0	0
Fényező, mázoló	3	0	3	0	0	0	0
Kövező, aszfaltozó	2	5	1	1	0	0	0
Kéményseprő	9	12	4	5	0	0	0
Nyomda-ipar	5	23	2	2	20	20	0
Fényképiró	5	14	2	2	13	0	0
Vésnök	3	3	1	2	0	0	0
Festő, képfaragó	5	13	4	0	14	0	0
Vendéglős stb.	603	845	164	453	12	0	24
Markotányos, kifőző	5	7	1	4	0	0	0

	Vállalat	Személyzet	Magán	1—10 segéd	11—20 segéd	20 segédig motoros	20-nál több segéd
Kávéházas stb.	5	14	1	10	0	0	0
Pálinkamérő	10	9	4	6	0	0	0
Fürdős	12	24	2	18	0	5	0

XIV. 1909—10-ben nevezetesebb *községi ipar- és kereskedői telepek:*

Bélavézse: Lakosságának $^2/_3$-a száz év óta a belföldön és Oroszországban kosárkereskedést űz. Nyolcz kosárkereskedője van.

Finta: Dessewffy grf.-féle malom.

Hazslin: u. az; 17 kosárkereskedő.

Hernádszentistván: 1 műtrágyagyár.

Hervartó: 4 üveggyáros.

Hétháros: 1 asztalos, 2 bodnár, 3 borkereskedő, 1 cserepes, 2 varga, 1 divatkereskedő, 3 fakereskedő, 2 fazekas, 1 fodrász, 5 mészáros, 1 pék, 1 rőfőskereskedő, 1 sörraktáros, 2 szabó, 11 tojás- és vajkereskedő, 2 túrógyáros, 4 vászonkereskedő, számos vegyeskereskedő.

Kolossó: Nagy fűrésztelep és zsindelykészítés.

Kőtelep: Üveggyár.

Kurima: (Egykori aranybányáját ásatási nyomok, legutóbb a múlt század ötvenes éveiben talált két drb. arany rúd, mely 330 frton kelt el, bizonyítják; főpiacza négyzetalakú, a mi arra mutat, hogy hajdan nagyobb város lehetett; parochiája 1300-ban volt.) Okiratai közt a Rákóczi Erzsébet 1691-iki zborói levele a mezőváros csizmadia-, varga-, fazekas- és pipagyártó-czéheinek kiváltságait és a vásári helypénzszedés jogát megerősíti. Akkoriban magyarok és németek ott az iparosok. Ipara, vászonfehérítése és vászonkereskedése 1848 előtt nevezetes, a mikor állandóan éltek benne görög kereskedők. Ipar és kereskedelem újabban panganak. Van 1 tojás- és vajkereskedés, 1 szikvízgyár és több vegyeskereskedés.

Ladomérvágása: 1 posztó-, 1 szesznagykereskedés, 1 szikvízgyár és több vegyeskereskedés.

Lófalu: Zsindelykészítés, téglagyár.

Margonya: Hohenlohe-Öhringen hg.-féle szeszgyár és nagy gőz- és fűrészmalom, 1 asztalos, 1 kertész, 1 kőműves, 1 kovács, 1 vegyeskereskedés.

Palocsa: Ritka pinzgaui tehenészete mintaszerű sajtgyárral, 1 szeszgyár, 1 gépész-kovács, 1 hentes, 1 kovács, 3 vegyeskereskedő.

Paloncza: 1 fűrészgyár, 1 petroleum-kereskedés, 1 szeszgyár, 1 termény- és 1 tojás-, több vegyeskereskedés, 1 géplakatos, 1 hentes.

Pécsújfalu: 1 bőr-, 1 szikvízgyár, 1 ács, 1 varga, 1 kerékgyártó, 1 kovács, 1 nyers bőr-, több vegyeskereskedés.

Sároskisfalu: 1898-tól vasérczbánya.

Sebeskellemes: 1 szikvízgyár, több termény-, tojás- és vaj-, valamint vegyeskereskedés, 3 hentes, 1 pék, 1 rongykereskedés, 1 szűcs.

Sósgyülvész: 1 puskapor-malom.

Tapolyhanusfalva: 1 gőzmalom, 3 ács, 1 asztalos, 2 hentes, 1 kerékgyártó, 3 kovács, 1 pék, 1 cserépedény-, 1 fa-, 7 gyapjú-, 7 nyers bőr-, 2 tojás- és vaj-kereskedés, 1 ószeres, több vegyeskereskedés.

Tótsóvár: Malom és fűrészgyár, szalmahüvelygyár, az iparos- és bányászcsaládok csipkeverése és székfonása, 1 ács, 2 asztalos, 1 borbély, 1 kerékgyártó, 3 kőmíves, 2 pék, 1 takács, 1 bőrkereskedés, 1 építési vállalat, 1 faszerszámalkatrész-iparműhely, 1 rőfös- és több vegyeskereskedés.

Zboró: 3 eczet-, 1 szesz-, 1 szikvíz-, 1 téglagyár, 1 bor- és 1 szesznagykereskedés, 1 divatárú-, 1 fa- és boróka-, 1 petroleum-, 3 rőfös-, 1 vas-, 1 ruha-, 31 vegyeskereskedés, 1 termény-, 7 tojás- és vajkereskedés, 1 ács, 2 bérkocsi-vállalat, 1 varga, 1 süteményesbolt, 1 harisnyakötő, 3 hentes, 1 kőmíves, 3 pék, 6 építési vállalat.

Zsebefalva: Szeszgyár.

B) *A kereskedelem s annak tényezői.*

A középkori *vándorkereskedést* utóbb a czéhrendszer meg a limitatio korlátozza. Mivel így a kereskedelem nem fejlődhetik, kénytelen idegen támogatás után nézni. A fejedelmekben meg is találja a pártfogót, a kiknek a főnemesség túlkapásai ellen szükségök van reá. Az árumegállító jog, mint fejedelmi kiváltság, az első segítsége, melynek alapján a kereskedő bizonyos helyen (városban) lerakja az egész vagy részárut. Arra azután a polgárnak van első vételi joga. A *város* tehát *kereskedelmi csoportozat*, mely a kereskedőtársakat útjokban védelmezi.

A várost a gyenge kereskedelem és rossz közlekedés létesíti; a miből következik, hogy az utak javulásával hanyatlik a város jelentősége.

A kereskedelem *akadályai:* a rossz út, a közbiztonság hiánya, a sok harminczad és vám, még pedig: az út-, híd-, rév-, száraz- és vízi vám, de az árulerakó-jog is, a mennyiben a kereskedő köteles a városban lerakni s városi fuvarral tovább szállítani a portékát. És akadályok folytatólag: a

telekérintő-jog, mely a telken elhagyott czikket a telektulajdonosnak biztosítja; a határozott útvonal a városba; a mérték és pénznemek sokfélesége; a hitelügy fejletlensége, az egyházat illető százalék stb. Tehát csak kiváltságos emberek kereskedhettek. Innen van, hogy már a középkorban temérdek a kiváltság és szabadalom. A magyar népre jellemző, hogy a németre és zsidóra bízta a kereskedést.

A XIII. században van már az országban néhány *rendes úthálózat*. Magna via az országút, mint a minő a Branyiszkón át Sáros vármegyébe vagy a Jászó felé nyugatról vezető (1284.), melyet az iratok réginek mondanak.

Kereskedelmünk a XIV. századtól kezdve határozottan *Lengyelország felé* irányul. Vonala Kassáról Krakónak tart. Majd Nagy-Lajos Budát teszi meg kereskedelmi középpontává az országnak. 1387-ben a magyar kereskedőre nézve Krakó az árumegállító hely, míg Kassát Zsigmond király az összes kereskedelemre nézve teszi azzá. 1402-ben a belföldi kereskedőket feloldja ugyan ebbeli kötelezettségüktől, de a külföldiekkel szigorúan megtartatja. A szepesi városok (1412.) elzálogosítása Krakó felé ismét fellendíti az ipart és kereskedelmet, de a Lengyelországgal való háborúskodás újra ártalmukra van, majd meg a főurak fosztogatásai teljesen megbénítják őket.

Útvonal van később Lőcséről (1471.) Kolbach—Felsőszalók—Sáros—Berzevicze irányában.

Eperjesen a kereskedelem már 1247-ben tetemes, 1288-ban fellendül; 1364-ben a város kir. engedélyt kap arra, hogy árúczikkeivel, szekereivel szabadon járhasson; ezt a jogot 1371-ben a lengyel király azzal a feltétellel adja meg a saját országára, hogy a lengyel kereskedők adóját fizetni köteles; 1435-ben kereskedési és árusító jogot, vám- és adómentességet kap; 1457-ben Budával egyenlő kereskedelmi kiváltságban részesül, 1474-ben a király a kereskedelmi jogainak védelmére szólítja fel Perényi Miklóst, 1537-ben a kereskedelmi lerakó-hely és harminczad-szedés, 1538-ban pedig a hűtlen Kassa helyett a fő-árúlerakás jogát nyeri el, 1620-ban végül kénytelen a bécsi kereskedést a falai közé befogadni.

Kisszeben 1400-ban jut a szabad kereskedés kiváltságához; 1558-ban Lengyelországba tilos gyümölcsöt szállítania.

Bártfa 1435-ben a lengyel borkereskedők borlerakó helye; csipke- és fonálkereskedése virágzó, valamint a vászonkereskedése, mely századokon át kitart annyira, hogy 1850 körül is mintegy 300,000 rőf vászonkivitele van.

A *mohácsi vész után* az a körülmény, hogy az ország három részre oszlik szét, fokozatosan segíti elő Ausztria önző kereskedelmi politikáját. Felszaporodnak a vámok és harminczadok s miattuk nagyrészben elhanyatlik az országos kereskedelem. Felső-Magyarországon leginkább s legtovább tartja magát; de már nem Kassa a középpont, a mely mint «a felvidék kulcsa» csak katonai csalétek: Lőcse kereskedelme kerekedik felül, a mely észak felé irányul. Az útja: Brassó—Nagyszeben—Kolozsvár—Kassa—Lőcse—Szandecz és Krakó. Másodrendű utak: Héthárs—Palocsa—Mussyna—Piwnicza meg Héthárs—Ófalu—Palocsa—Lubló—Gnézda. Bártfára is 1455-ben szabad az út Kisszebenből.

A XVI. század kereskedelmében és közlekedési iparában első tényezők: a vendéglős (Leitgeb), fuvaros, kocsis (Wagenknecht), hordó-felhúzó, kereskedő (Kramer), ószeres, szatócs (Fragner), füvész (Krewtrer), libaárus asszony. Ők a lakosság 80%-át teszik. A posztókereskedés nincs czéhkényszerhez kötve, igen sok egyénnek mellékfoglalkozása. A kereskedő nagy vámmentességet és kereskedői jogokat élvez; egyes polgárok is kapnak kereskedelmi kiváltságleveleket. Általában a kereskedelem ekkor s a következő században czéhrendszerű *kalmárok társaságára* terjed ki, a kik az országban vámot nem fizetnek. Az idegen csak nekik adhatja el az áruját, s ők határozzák meg, hogy mennyit vigyen a vásárra. A város árumegállító joga nekik kedvez. Ők látják el, mint pl. az eperjesiek, az urakat finom és mindennapi czikkekkel. Így a hitelviszony nagyban emelkedik. A nemes többnyire terménynyel fizet, sőt pénzt is vesz kölcsön a kereskedőktől, mely-

nek kamatlába 6%. Természetes azonban, hogy az uzsora is terjed; mert a hitelező sokszor kijátsza a kölcsönvevőt.

Az országban körülbelül 300 helynek van *2—4 orsz. vásár tartására joga*. Sok a kereskedő, a kik messze idegenből: Konstantinápolyból és Perzsiából is szállítanak különleges czikkeket. Persze útjokban temérdek nehézséggel kell megküzdeniök. A kalmárok, főleg a görögök, ezért földesúri védelem alatt állanak, a miért sokféle adót és bért kell azonban fizetniök. Adót különben a kir. kamara és a vármegye is vet ki rájok. A felvidék kereskedelmének különösen fontos czikke a bor; Lengyelország felé szállítják a kereskedők Kassán és Eperjesen át a hegyaljait.

A vásár ügyével szorosan összefügg a városi polgár *italmérési joga*.[1] Igen jövedelmező foglalkozás a bor- és sörmérés. A bort fuvaros hozza s a ház ablakához viszi, hogy megalkudjék a háztulajdonossal. Alkú közben tilos a házból kilépni. Egyesség után beviszik a bort, de nyomban a borvizsgáló veszi ellenőrzés alá, a miért másfél meszely jár ki neki. Kimérés előtt azután a vevő kóstolót küld a bíró-

[1] Az italmérés engedélye a kir. kisebb haszonvételek egyike volt. A földesúr, illetőleg az úrbéri viszony megszünése után a földesúri javadalom birtokosa a saját birtokán bort és szeszes italt kisebb mértékben a vendégnek elárusíthatott, sört és szeszt — az adótörvény határai közt — előállíthatott, korcsmát építhetett s a bitorlót eltilthatta, árúit elkobozhatta. Egy község több földesurát is megillette — nemesi birtok után — ez a jog, mely a városokban a városé volt, sőt nem egy szabadalmas községé is. A jog ingóság számba ment: föld nélkül el volt adható s a jövedelemből szabták meg az adót. A jognak korlátozása az, hogy: 1. a kuriális nemes, a kinek szabad telke volt teher nélkül, ha a jog ki volt fejezve a kiváltságlevelében, a telkén szintén élhetett vele; 2. az úrbéri községnek italmérési régi jogát az 1839: VI. t.-cz. 2. §-a megerősítette. Az ily község szt.-Mihály naptól karácsonyig bérbe szokta adni a jogot. Idegen határbeli bort is szabad volt ott kimérni; 3. újabban a vegyes- és fűszerkereskedők, kávések stb. szintén élvezik a finomabb égetett szeszek kimérési jogát; továbbá a földbirtokos, iparos és kereskedő 50 literen felül vett szeszből készithet a munkásainak pálinkát, sőt ha a korcsma nem megfelelő, a vállalkozó is. Az 1888-iki XXXVI. t.-cz. mondja ki a regale-megváltást és a kártalanitást az 1884—89. évi jövedelem $^1/_5$-vel (10% levonás mellett). 1897-ben az összes hozadék: 21,483,832·35$^1/_2$ frt volt.

nak, s úgy szabják meg együtt a kimérésre szánt ital egységárát. A csapraütés hétfőtől csütörtökig történhetik, azontúl csak vasárnap vecsernye után. Ha vendége jön a polgárnak, akkor kivételnek van helye. A kimérésnél a mérték és kiszolgálás pontossága ellenőrzés alatt áll. Sört a házigazda hátul a Bräuhaus-ban az asszonyával, leányával főzet. A Bräumeister tiszte meghatározni a söranyag mennyiségét, minőségét és a sör árát.

Az idegen kereskedő vendéglőt nem talál magának a városban, hol a vásáridőre megtelepedhessék. *Vendéglátásra* a polgár van berendezkedve, a ki nemcsak köteles a vendégét három nap alatt bejelenteni, hanem még felelős is érte. A vendéglátás jól jövedelmez a polgárnak, kitől még az élelmet is köteles megvásárolni az áros ember.

1526—1715-ig Sziléziával és Lengyelországgal, majd a bécsi kalmárokkal élénk a városi kereskedelmi összeköttetés. *Könnyű a hitel*[1] a külföldön is, mert nemcsak az adóst, hanem ennek valamelyik polgártársát is letartóztathatta a hitelező. A városi tanács gyorsan intézkedett ily ügyekben. Szokottabb kiviteli czikkek ekkor: a posztó (aba, morva, «anglus» és karasia) meg a bor.

1570-től 1719-ig az *eperjesi krämerek közös czéhet alkotnak.* Kiváltságuk 1570-ből való, a mikor a városnak 24 bejegyzett kereskedője

[1] A hitel először mint rendkívüli segítségadás jelentkezik a görög és zsidó kalmárok részéről, a kik ingó zálogra, oklevélre, bibliára kölcsönöznek s a zálog jövedelmét húzzák. Óriási kamatra dolgoznak. A zsidó zsidónak nem ad, hanem a más nemzetbelinek igen. A szegény nép uzsorája börtönnel, szolgasággal fenyeget. IV. Béla védi a hitelezőt, a kit a főúr birtokába helyez, a míg az adósság törlesztve nincsen. A productiv hitel a kereskedők közt a nagy vásárokban kel életre. A pesti törvényszék még a XVIII. században is vásár-bírósággá alakul. Széchenyi Hitel-e és Stadium-a után 1836—40 készítik elő a hitel teljes kifejlődését. A Hitelpénztár 1772-ben 5—3½%-os kötvényeket bocsát ki tőke-elhelyezésekre. Egy bizottság (kamaraelnökkel élén) vezeti. 1775-ben 7 millió, 1801-ben 22 millió frtja van. Egyidejű a tanulmányi alap rendezése. Az 1811-iki devalvatio azonban a részvényeket is sújtja: azok értéke 2½—1¾%-ra esik.

van, köztük: Kádas, Csányi, Kelemen és özv. Széchyné Orsolya magyarok. *Szabályzatuk* a városi tanácstól eredt:

1. A német kereskedők oltalmára csak német fogadható be kereskedőnek, olyan, a ki nős és családos s polgár- és kereskedő-jogot nyert. Köteles egy év alatt házat venni.

2. A városon kívül lakó nem üzérkedhetik, vagy a harminczad kikerülésével nem csempészhet.

3. A ki jogot nyert a felvételre, köteles a négytagú czéhtanács előtt jelentkezni, a czéhládába 10 frtot fizetni és az idősbeket tisztelni.

4. A kalmár istenfélő életű legyen. Az isteni tisztelet idején a boltját zárva tartsa s maga is vegyen részt azon. A birság 6 ℊ.

5. Évenkint négy czéh-ülés tartandó, melyen kiki 2 pénzt fizet. A birság 2 ₰ viasz. A pénztár évi ellenőrzés tárgya.

6. Az öregek gyakran olvassák fel a szabályzatot, vizsgálják meg a mértékeket s mérsékeljék az árúkat. A vétő két ízben intést és büntetést, harmadizben pedig eltiltást és elkobzást szenved el. Feljebbezni a városi tanácshoz lehet.

7. Ha valaki a felesége útján jut üzlethez, köteles a szabályzatnak alávetni magát. Az özvegy nő folytathatja az üzletet, ha németül beszél s a díjak felét megfizeti.

8. Magánházban tilos üzletet nyitni. Az idegen vagy házaló csak nagy vásárkor üzérkedhetik, de két öreg tag előbb átvizsgálja az árúit és mértékeit a vásárbíró társaságában.

9. A helybeli kereskedő a vidékre csak templomi ünnepeken mehet, de két mérföldnél távolabb akkor sem árusíthat. Büntetését a városi tanács határozza meg.

10. Vásárkor az ifjabb kereskedők kötelesek a város kapúiban őrséget állani.

11. A városbírónak, mikor megválasztják, a czéh illatszereket visz ajándékul.

A XVIII. századi szepességi ipari és kereskedelmi viszonyokat *Berzeviczy Gergely*[1] két összefoglaló előadásban méltatja. Azokról tüzetes kimutatást kapnak a vármegyék. Alig mond örvendeteset; egészben elszomorodva mutat rá hazánk gyarmatállapotára. A HT. 1777-iki kimutatása szerint iparral 13.934 mester, 12.316 segéd, 4671 inas foglalkozik hazánk-

[1] «Commercium» cz. könyvét Sáros vármegye 1810-ben a királynak ajánlja.

ban. Belőlük egy esik minden 242 személyre. A gyár kevés: üveghuta, papirmalom, fayence-, czeruza-, rozsolis-, katton-, (3) posztó-, gyapjú-, bőr-, (2) kocsi-, harisnya-, (több) vas- és rézgyár s néhány borkő- és timsó-gyár stb. Ezzel a gyári termeléssel szemben áll az óriási fényűzés. A városok — főleg a felvidékiek — iparosai ügyesek a viasz-, vászon-, pálinka-, szappan- (Debreczen), sajt-, juhtúró- és vajgyártásban. Az iparűzésre való hajlam megvan, de annál nagyobbak a kereskedelmi nehézségek. A kereskedelmi bilance 1777—1786-ról behozatal czímén bútorban, finom vászonban, posztóban, kelmében, pamutneműben, selyemben, bőrben, vasban, nürnbergi árúkban 4,342.023 frtot mutat. Mindez többnyire Ausztria behozatala. Sajnos, vannak bécsi iparosok, a kik kizárólag magyar fogyasztásra dolgoznak. S Magyarország forgalmában $2^1/_2$ millió frt tényleges többletet tüntetnek fel, holott nem számítják azt, hogy pl. csak a bánya 3 millió frt értékű nyers anyagot szállít Bécsbe, hogy a szertelen pipere, ruha s a bécsi magyar főúri élet mit emészt fel, a mikhez hozzáértendők: a lutri-jövedelmek, a taksák, hivatalok, tiszteleti állások, donácziók, mozgósitások, expeditiók, a tanulók külföldi iskoláztatása stb. A bécsi hitelt valósággal a magyar fizeti meg.

De vannak a magyar kereskedelemnek másnemű kerékkötői is. Ilyenek: a harminczad, az utak, hidak és átjárók fenntartására való vámok. Az elsőt I. Károly hozta be. Az a nyereségnek vagy az árú értékének egy harminczad részét köti le. A Habsburgok alatt Ausztria és Magyarország $3^1/_3$% harminczadvámot fizetett. A paritas egy évszázadig megvolt, de már 1625-től ránk 5% esett. Hiába hoztak a magyar országgyűlésen ellene törvényeket. 1754/55-ben Bécs új tarifát adott ki, a mely szerint a magyar kereskedő első kézből idegen árút úgy vesz át, ha 5%-ot fizet Ausztriának; továbbá, a mire ennek terményben szüksége van, azt külföldre tilos kivinni, vagy ha igen, akkor óriási a %. Viszont a magyar

fogyasztó 60—70%-kal fizeti meg Ausztria árúit. A műipari czikkért az osztrák nekünk 5, mi pedig neki 30%-ot fizetünk. S az osztrák kereskedőnek még másnemű kedvezményei is vannak.

Mária Terézia visszaállította a *fiumei kivitelünket*, de annak alig látni az eredményét, mert az osztrák a magyar kivitelt Trieszt felé tereli. A trieszti kereskedő 240%-val van jobb helyzetben a fiuméinál. II. József eltiltja ugyan az idegen árút s *új vámtarifát* ad ki, de abból sincs haszon. A magyar kereskedelem kétszer fizet fogyasztási és essito- (kiviteli)- vámot, egyszer transito (átmeneti)- vámot; viszont az osztrák fogyasztásit egyszer, másikat pedig sohasem. Vagyis a magyar kereskedelem a házi fogyasztással kénytelen beérni, míg az osztrák azonkívül még a magyarországi fogyasztásra is számíthat. Innen van, hogy újabban teljesen pang a magyar kereskedelem.

A magyar kereskedelmet azonban egyes törvények és rendeletek támogatják. Az 1723-iki 116. t.-cz. a külföldi arany és ezüst rojt behozatala ellen nyilatkozik; az 1740-iki HT.-i rendelet a borkereskedéstől tiltja el a görögöt,[1] zsidót, örményt és arnoldust, az 1748-iki az első kettőt, az 1844-iki pedig a zsidót. 1845-ben a vasárnap árusító kereskedőt a kereskedő-testület 30 frt birsággal sújtja, a HT. kiküldöttjének köteles a kereskedő a könyveit bemutatni, s ugyanakkor van már vármegyei szállítmányi biztosunk.

A kereskedői *könyvvitelnek* legrégibb példája az 1600-iki kassai. Azt a számvetési módot alkalmazza, hogy mikép a

[1] 1811-ben a vármegye erélyesen intézkedik a görög vászonkereskedőkkel szemben, a kik még mindig csalnak a kis rőf és a magyar forint használásával. Kimondja, hogy: 1. A magyar forint tilos; a vászon is rhenusi forintban árusitandó; 2. a kis (görög) rőf elkobozandó; a 25 kis rőfnyi petia 21 bécsi rőffel mérendő; 3. minden község kap — a saját költségére — egy bécsi vasrőföt; 4. a tilalomsértő előbb a vásznát, majd a kereskedői jogát veszti el; 5. a gombkötők is alkalmazkodni tartoznak a szabályzathoz; 6. ha a biró szemet húny a csalás előtt, megbotozzák.

régi czéhek számadásaiban látni, kimutatást ad a vállalkozó vagyonáról s nyilvántartja azt, hogy kik az adósok és hitelezők, mennyire rúg a tartozás s mi annak az oka? Eperjesen Zimmermann Zsigmond, a ki 1626-ban kezdte meg az üzletét, 1670 körül 17 évről vezet «Journal»-t. Kereskedelmi forgalma átlagban: 14.337 frt tartozás, 12.778 frt követelés; vagyis átlagos vesztesége: 1559 frt. Csőd elől a halál menti meg. Hiánya 26.446·77 frt. Ő az eperjesi kisárusok szállítója. Kelmeárúi: csipke, rövidárú, paszománt, ruhadíszek, lószerszámhoz bőrárúk, kardtokok, szőnyegek, öltözetek; továbbá külföldinek mondott kelmék, a melyeket itthon állítottak elő, posztó Brassóból, bőr és paszománt a sárosvármegyei vásárokból. A finomabb kereskedelmi czikkeket igen kedvelte a közönsége. A régi, XIV—XV. századbeli kereskedők, itt a vármegyékben is, egyszerű naplót vezettek, később már főkönyv is volt a napló mellett; Eperjes kereskedői a XVII. században mindnyájan kettős könyvvitelt alkalmaztak. Zimmermann a főkönyvét egyenesen a czéhnél őriztette. Mindegyik vevőnek külön lapot nyitott a kereskedő. A pénzszámítás, bár a nép a magyar forintot használta, a 100 *kr*-os forint szerint történt.

A *szabad kereskedés elvét* a szeszárús zsidók 1848-ban vetik fel; a *kereskedelmi és iparkamrák* szervezését az 1849. évi 3190. császári rendelet kívánja; új kereskedelmi testület alakítása 1851-ben történik Eperjesen felsőbb parancsra. Ugyanott 1849-ben, Kisszebenben 1881-ben lép életbe a *házalás* szabályrendelete, 1900-ban pedig a *házaló kereskedés* korlátozásának szabályzatát adja ki a vármegye. Az 1878-iki vármegyei intézkedés értelmében a házalás Eperjesen három, a másik két városban két, a községekben pedig egy-egy napig tarthat.

I. *Közlekedés.* Az Árpádok korában a közlekedés eszköze a ló. Út a XVI. századig alig van igazi; ekkor létesül Buda—Komárom között az első. Még II. Rákóczi Ferencz idejében

is veszedelmes az utazás. II. József hasztalan sürgeti az országos utak rendezését. Szirmay naplója szerint: «Viæ et pontes ex virgultis saepe impermeabiles».

A kereskedelmi utak egy-egy korszakban kivételek, de hamar megromlanak. Nincs, a ki állandóan javítsa. Bártfa kereskedelmi útja 1394-ben rendezett; Simplicissimus Zsigmond korából említi, mint régi útvonalat: a Korotnok—Polyánfalu—Sihóczhegyen át Felsőszalók—Alsószalók—Berzevicze— és Tarczavölgye-félét, hanem annak mentét a XVII. században rablók lepik el. A XVI. századból a nyomai most is megvannak annak az útnak. 1721-ben a branyiszkóit a vármegye Szepes vármegyével együtt javíttatja; 1730-ban 12 frt a bírsága annak, a ki az utak javításától idegenkedik; 1734-ben az 1659: III. t.-cz. értelmében Sáros vármegye is köteles a gönczi út javításához hozzájárulni; 1752-ben ugyanaz évről-évre kerületenkint igazíttatja egy-egy kiküldött tag vezetésével, kik t. i. arra vállalkoztak, az utakat; 1759-ben Kassa az Eperjes—kassai út rendezése ügyében küldöttség megbízását javasolja, s a kir. fiskus a kiváltságos vámtulajdonosokat az útjaik rendbehozására kényszeríti; 1770-ben a HT. 2528. sz. rendelete ellen, mely a királyné tervezett utazása alkalmából útrendezést kíván, a vármegye azon a czímen, hogy a nép nem bírja a terhet, «contra sanum iudicium inepte et imprudenter» tiltakozik, 1771-ben pedig a «régi lompos módon» teljesíti a parancsot, mire a HT. újra és komolyan figyelmezteti, végre 1776-ban intézkedik az utak és hidak javítása érdekében, különösen a mikor a HT. (1780.) megengedi, hogy az útjavítást vagy a gratuiti labores útján, vagy a pénztárból végeztethesse. A vármegye az elsőre szorul s a geometráját a községenkint való munkabeosztásra utasítja.

Az utak szabályozása nem is következett be előbb, mint a XVIII. század lezajlása után.

Nem voltunk igazi kalmárnép, nem éreztük az utak igazi szükségét. Az 1239-iki törvény keltétől fogva a rendek mindig sürgetik ugyan a jó utakat, de csak a vámszabadalom érdekéből. Ha egy-egy nagyúr, uralkodó látogatása igérkezik, akkor jobban mozognak a vármegyék; de több a szó és felbuzdulás, mint a tett. A vármegye utasítja a szolgabírákat, sőt bizottságokat is küld ki, de az eredmény mindannyiszor csekély. Később az átvonuló katonaság, a II. Rákóczi Ferencz hadainak érdeke, majd Mária Terézia és II. József sürgetik az intézkedéseket. Nincs foganatja a sürgetéseknek. Az utóbbi a vármegye meglátogatása után méltán fakadhatott ki az állapotok miatt; küldötte is egyre-másra azután a rendeleteket.

Berzeviczy G. az útrendezés főakadályát a nemesi kiváltságban találja. A vármegyei hatóság még hajlandó volna segíteni a bajon, de a jobbágy tényleg nem győzi a munkát. Az a birtokos, a kinek vámjoga van, alig törődik az útjaival. A két tiszai kerületben és a Dunán innen az ő idejében is rosszak az utak. Főkereskedelmi vonalak ekkoriban: I. Fiume—Varasd—Szombathely—Sopron—Pozsony—Bécs; II. Bécs—Buda—Erdély—Moldvaország; III. Buda—Temesvár—Semlin (ezek rosszak); IV. Buda—Kassa—Gácsország (gyenge); V. Debreczen—Tokaj—Szolnok—Pest (jó); VI. Nagyvárad—Bánát (gyenge); VII. Pozsony—Nagyszombat—Felső-Magyarország (gyenge).

II. József a bártfai és eperjesi utazása alkalmával a czigányság ügyén kívül főleg a felsővidéki pósta- és tábori útvonal szervezésével foglalkozott. Annak tervét Kray Pál őrnagy terjesztette eléje, melyet 1783-ban küldött meg Sáros vármegyének. Ez a terv az eddigi Lucsivna—Lőcse—Eperjes—Bártfai vonalat a Poprádvölgyön keresztül Bártfának és Gácsországnak harmadfél állomással akarta megrövidíteni. A vármegye véleményt kér Heinzély Nándor vármegyei földmérőtől, a ki még abban az évben olcsóbb, de 10—11 órás késedelmű útvonalat ajánl: a Lubló—Szkalka—Boksáj—Karas—Plavnicza—Hétházs—Szeben—Eperjes—Kapi—Szvidnik—Komárnik—Duklá-ra vezetőt, mely a Poprád áradásainak nincs kitéve. Vármegyénk Szepes vármegyével és a 16 szepesi várossal Új-Lublón tanácskozott az ügyben s maga a rövidséget méltányolja ugyan, de az árúforgalom tekintetében az útirány nem elégíti ki; mert azt látja, hogy csak bor és dohány megy ki Lengyelországba, ezeknek pedig jó az útjok, a szepesi vas és vászon hasonlókép könnyen jut be az eddigi úton. Az értekezlet helyeselte a felfogást, s azzal az új útvonal kérdése végkép tárgytalanná vált.[1]

[1] József császár idejében épült ki a Sztropkóról Bukócz—Bodruzsal—Dukla-szoros felé vezető út, melynek most is József-út (Josephinum) a neve. Annak Sztropkó és Bukócz, továbbá Krajna-Polyána és Dukla közt fekvő része forgalomban van, míg a Bukócz—Bodruzsal és Krajna—Polyána-szakasz, bár viczinális úttá lett, hidak hiányában szekérrel nem járható. A Josephinum